

วารสารนิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยพะเยา

UNIVERSITY OF PHAYAO LAW JOURNAL

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1

มกราคม - มิถุนายน 2567

JANUARY - JUNE 2024

บทความวิชาการ

- ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม: บทเรียนจากแคลิฟอร์เนียถึงไทย *สิงหนาท แสงไชยา*
- เงินกู้ยืมในระบบในมหาวิทยาลัยที่มีนักศึกษาเป็นผู้ปล่อยกู้ *ศรัณย์ จงรักษ์*

บทความวิจัย

- การนำวิธีการสอนแบบโครงงานเป็นฐานมาใช้พัฒนาทักษะนิสิตินิติศาสตร์ตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง *กาญจนารัตน์ ไมรินทร์*

แนะนำหนังสือ

- ปรัชญาหนังสือ : “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ของนอร์แบร์โต บ็อบบีโอ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ในมุมมองนักกฎหมาย และการสะท้อนย้อนคิดผ่านงานของนอร์แบร์โต บ็อบบีโอ *อริย์รัช บุญถึง*

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.สุภกร พงศบางโพธิ์	มหาวิทยาลัยพะเยา
ศาสตราจารย์ ดร.เสมอ ถาน้อย	มหาวิทยาลัยพะเยา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุดม งามเมืองสกุล	มหาวิทยาลัยพะเยา

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระยุทธ หอมชื่น	มหาวิทยาลัยพะเยา
------------------------------------	------------------

กองบรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิ

ศาสตราจารย์ไชยยศ เหมะรัชตะ	สำนักงานราชบัณฑิตสภา
ศาสตราจารย์ ดร.อำนาจ วงศ์บัณฑิต	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.พินัย ญ นคร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.สทนต์ รัตน์ไพจิตร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ดวงเด่น นาคสีหราช	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดร.เดือนเด่น นาคสีหราช	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์ ดิเรก ควรสมาคม	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
รองศาสตราจารย์ ดร.เขตไท ลังการ์พินธุ์	มหาวิทยาลัยพายัพ
รองศาสตราจารย์ ดร.สุรศักดิ์ บุญเรือง	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มณฑิชา ภัคดีคง	มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้จัดการ

นางสาวกฤตพร จุใจ

กองจัดการ

นายฉัตรนรงค์ ไชยมงคล

วัตถุประสงค์

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา จัดพิมพ์ “วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการด้านนิติศาสตร์หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทางนิติศาสตร์ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจและมีคุณค่าทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ มุ่งมั่นที่จะขยายพรมแดนความรู้และเป็นพื้นที่นำเสนอผลงานทางวิชาการเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ

ประเภทของผลงานวิชาการที่จะได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนิติศาสตร์

1. บทความวิชาการ หมายถึง บทความที่นำเสนอการวิเคราะห์หรือวิจารณ์กฎหมายทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติที่จะก่อให้เกิด ประโยชน์ในด้านองค์ความรู้หรือการนำไปประยุกต์ใช้ต่อไป
2. บทความวิจัย หมายถึง บทความที่เขียนขึ้นจากงานวิจัยทางนิติศาสตร์เพื่อนำเสนอข้อค้นพบหนึ่งข้อค้นพบจากงานวิจัยอย่างเป็นระบบ
3. ฎีกาวิเคราะห์ หมายถึง งานเขียนวิเคราะห์คำพิพากษาของศาล
4. ปกิณกะกฎหมาย หมายถึง การนำเสนอประเด็นปัญหาที่น่าสนใจในทางกฎหมาย
5. แนะนำหนังสือ หมายถึง งานเขียนแนะนำหนังสือกฎหมายที่น่าสนใจ

ลักษณะของการประเมินผลงาน

บทความวิชาการและบทความวิจัยทุกชิ้นจะต้องผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านที่ตรงตามสาขาวิชา และเป็นการประเมินลับทั้งสองทาง (double-blinded)

กำหนดการตีพิมพ์

กำหนดการตีพิมพ์และเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน และฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม

การเผยแพร่วารสาร

การเผยแพร่วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาจัดทำในรูปแบบออนไลน์ ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงวารสารได้ที่เว็บไซต์ของ Thai Journals Online (ThaiJo)

เจ้าของ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
เลขที่ 19 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000
โทร. 054-466-666 ต่อ 1614, 080 146 0805

บทความหรือข้อคิดเห็นใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนโดยเฉพาะ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา และบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยหรือร่วมรับผิดชอบใด ๆ

บทบรรณาธิการ

วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา มีวัตถุประสงค์เผยแพร่ความรู้ทางวิชาการด้านนิติศาสตร์หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทางนิติศาสตร์ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจและมีคุณค่าทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติในรูปแบบของวารสารทางวิชาการ อีกทั้ง ยังเป็นการส่งเสริมให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกสามารถนำเสนอผลงานทางวิชาการเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ ฉบับนี้เป็นฉบับ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2567) ประกอบด้วยบทความจำนวน 4 บทความ แบ่งเป็นบทความวิชาการ 2 บทความ บทความวิจัย 1 บทความ และแนะนำหนังสือ 1 บทความ

บทความที่ 1 เรื่อง “ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม: บทเรียนจากแคลิฟอร์เนียถึงไทย” นำเสนอประเด็นเป็นปัญหาและข้อจำกัดทางกฎหมายเมื่อประชาชนถูกฟ้องดำเนินคดีเพื่อยับยั้งไม่ให้แสดงความคิดเห็นหรือทำกิจกรรมเกี่ยวกับประเด็นสิ่งแวดล้อม โดยมีการเปรียบเทียบกับกฎหมายของรัฐแคลิฟอร์เนียเพื่อใช้เป็นแนวทางแก้ไขกฎหมายไทย

บทความที่ 2 เรื่อง “เงินกู้ยืมในระบบในมหาวิทยาลัยที่มีนักศึกษาเป็นผู้ปล่อยกู้” เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์การกู้ยืมเงินในมหาวิทยาลัยระหว่างนักศึกษาด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้อย่างไร นักศึกษามีเหตุผลหรือความจำเป็นอะไรถึงได้กระทำการเช่นนั้น รวมถึงนักศึกษามีท่าทีต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องต่อเรื่องดังกล่าวอย่างไร ซึ่งน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

บทความที่ 3 เรื่อง “การนำวิธีการสอนแบบโครงงานมาใช้พัฒนาทักษะนิสิตนิติศาสตร์ตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง” เป็นบทความวิจัยในชั้นเรียน มีการตั้งคำถามวิจัยว่าการนำวิธีการสอนแบบโครงงานเป็นฐานจะสามารถพัฒนาผู้เรียนหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตปรับปรุง 2563 ให้บรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรได้หรือไม่ อย่างไร และ

บทความที่ 4 เรื่อง “ปริทัศน์หนังสือ : “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ของนอร์แบร์โต บ็อบบีโอ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ในมุมมองนักกฎหมาย และการสะท้อนย้อนคิดผ่านงานของนอร์แบร์โต บ็อบบีโอ” ศึกษางานวิชาการทางกฎหมายมหาชนไทยที่อธิบายถึงแนวคิดเสรีประชาธิปไตย หลังจากนั้นได้ย่อและอธิบายหนังสือของบ็อบบีโอที่ชื่อ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ในลักษณะกึ่งปริทัศน์หนังสือ และจบลงด้วยการวิเคราะห์และอธิบายข้อจำกัดในงานของบ็อบบีโอ

วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา มุ่งมั่นที่จะขยายพรมแดนความรู้และเป็นเวทีสำหรับการจัดแสดงผลงานวิชาการทางนิติศาสตร์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ นิสิตนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ในการส่งผลงานคุณภาพมาตีพิมพ์ในวารสาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระยุทธ หอมชื่น

บรรณาธิการ

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน 2567)

สารบัญ

บทความ

บทความวิชาการ

ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวาง

การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม: บทเรียนจากแคลิฟอร์เนียถึงไทย.....สิงหนาท แสงไชยา.....1

เงินกู้ยืมในระบบในมหาวิทยาลัยที่มีนักศึกษาเป็นผู้ปล่อยกู้.....ศรัณย์ จงรักษ์.....36

บทความวิจัย

การนำวิธีการสอนแบบโครงงานเป็นฐานมาใช้พัฒนาทักษะนิสิตนิติศาสตร์

ตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง.....กาญจนารัตน์ ไมรินทร์...69

แนะนำหนังสือ

ปริทัศน์หนังสือ : “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ

“เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ในมุมมองนักกฎหมาย

และการสะท้อนย้อนคิดผ่านงานของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ.....อริย์ธัช บุญถึง.....80

UNIVERSITY OF PHAYAO LAW JOURNAL

VOL 1. NO 1. (JUNE 2024)

CONTENTS

Articles

- Preliminary Consideration on Strategic Lawsuit against
Environmental Public Participation:
Lesson from California to Thailand.....*Singhanat Sangchaiya*.....1
- Informal Loans at Universities Where Students Are the Lenders..... *Saran Jongrak*.....36
- Project Base Learning Teaching Methods
to Develop Law Students' Skills
according to Expected Learning Outcomes..... *Kanchanurat Mairin*.....69

Book Review

- "Liberalism and Democracy" from the Perspective of a Lawyer
and Reflection through Norberto Bobbio's Work.....*Arithat Bunthueng*.....80

ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วม
ของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม: บทเรียนจากแคลิฟอร์เนียถึงไทย
Preliminary Consideration on Strategic Lawsuit against
Environmental Public Participation: Lesson from California to Thailand

สิงหนาท แสงไชยา

นายความ สำนักงานสิงหนาท แสงไชยา นายความและเพื่อน

Singhanat Sangchaiya

Lawyer, Singhanat Sangchaiya and Friends Law Office

วันที่รับบทความ 1 พฤษภาคม 2567; วันที่ปรับบทความ 20 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

เมื่อประชาชนได้แสดงความคิดเห็นหรือทำกิจกรรมในประเด็นสาธารณะเพื่อคัดค้านโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐ หรือบริษัทเอกชนที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพ มักถูกฟ้องเป็นจำเลย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการฟ้องที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาความยุติธรรม แต่เป็นการฟ้องเพื่อให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวที่จะได้รับโทษทางอาญาหรือชดใช้ค่าเสียหายทางแพ่งจำนวนมหาศาล เสียเวลาและทรัพย์สินเนื่องจากการต่อสู้คดีเป็นเวลานาน โดยใช้กระบวนการทางศาลเป็นเครื่องมือกดดันและขัดขวางการแสดงความคิดเห็นหรือการแสดงออกเพื่อระงับการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม แลกกับการถอนฟ้อง ในต่างประเทศเรียกการฟ้องคดีลักษณะนี้ว่า การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อตัดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Strategic Lawsuit against Public Participation : SLAPP) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะการฟ้องคดีเพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน และศึกษากฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อตัดการมีส่วนร่วมของประชาชนของรัฐแคลิฟอร์เนียเพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไขหรือเพิ่มกฎหมายไทย

คำสำคัญ: การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม

Abstract

When the people expressed or carried out activity in the public Issue to protest the projects or activities, took place by the state or the huge private company, that potentially negative affect the environment or health, they were frequently sued as the defendants in the court. The actual goal of lawsuit was chill, as opposed to general justice, in terms of criminal offense, immense compensation, time and money loss. The court was used by this action as a tool to irritate and disturb environmental public participation. Abroad, this lawsuit was dubbed Strategic Lawsuit against Public Participation. However, Thai exiting laws do not resolve this problem effectively. Hence, this article suggested a wide range of the primary guidelines to amend Thai law, Anti- Strategic Lawsuit against Public Participation, to settle such challenges.

Keywords: Strategic Lawsuit, Environmental Public Participation

1. บทนำ

บทความวิจัยชื่อ “SLAPPs: Strategic Lawsuit against Public Participation”¹ ของ George W. Pring ศาสตราจารย์ด้านทฤษฎีกฎหมายชาวอเมริกัน เป็นงานศึกษาวิจัยต่างประเทศชิ้นแรกที่ศึกษารูปแบบและลักษณะการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ โดย Pring นิยามการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ว่าหมายถึง การฟ้องร้องที่ปราศจากการแสวงหาความยุติธรรมอันเป็นสาระสำคัญโดยภาคเอกชนเพื่อหยุดพลเมืองไม่ให้ใช้สิทธิทางการเมืองโดยลงโทษพวกเขา การฟ้องร้องในกระบวนการยุติธรรมนี้จึงไม่ได้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อมุ่งแสวงหาความยุติธรรม แต่เป็นการใช้กระบวนการยุติธรรมเพื่อกดดัน จำกัดการแสดงออกและยุติข้อเรียกร้องจากกลุ่มที่เคลื่อนไหวในประเด็นสาธารณะ (public issue) ในขณะที่ Thomas A. Waldman นิยามว่า เป็นการฟ้องคดีเพื่อขัดขวางการใช้สิทธิร้องเรียนตามบทบัญญัติของ The First Amendment และอาจจะไม่ชนะคดีในทางเนื้อหา²

จากงานวิชาการดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การฟ้องคดีที่ไม่ได้มุ่งหวังใช้กระบวนการยุติธรรมทางศาลเพื่อแสวงหาความยุติธรรม เช่นตามปกติ แต่มีเป้าหมายเพื่อยับยั้งการใช้สิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเด็นสาธารณะ ทำให้ประชาชนเกิดความกลัวที่จะต้องสูญเสียเวลาและค่าใช้จ่ายจำนวนมากในการต่อสู้คดี การฟ้องคดีลักษณะนี้เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญรับรอง และทำให้การแสดงความคิดเห็นในประเด็นสาธารณะระงับลงซึ่งไม่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

2. รูปแบบและลักษณะการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในหัวข้อนี้ได้จะศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัยของ George W. Pring ผ่านบทความวิจัยชื่อ “SLAPPs: Strategic Lawsuit against Public Participation” ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์ และรวบรวมข้อมูลการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน³ ที่เกิดขึ้นในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา จากอิทธิพลของงานวิจัยนี้ ภายหลังได้มีการออกกฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน (Anti-Strategic Lawsuit against Public Participation: Anti-SLAPP Law) ซึ่งเป็นกฎหมายต้นแบบให้กับมลรัฐอื่น ๆ รวมถึงต่างประเทศ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่จะศึกษาจากงานวิจัยเรื่องนี้

ในอดีต ประชาชนชาวอเมริกาต้องถูกฟ้องเนื่องจากการพูดถึงประเด็นทางการเมืองโดยกลุ่มเป้าหมายที่ถูกฟ้องนั้น ไม่จำกัดเฉพาะพวกหัวรุนแรงหรือผู้ที่อยู่ในวงการการเมืองเท่านั้น แต่ยัง

¹ George W. Pring, “SLAPPs: Strategic Lawsuit against Public Participation,” *Pace Environmental Law Review*, Vol. 7 Issue 1 (September 1989).

² Thomas A. Waldman, Comment, “SLAPP Suits: Weakness in First Amendment Law and in the Courts’ Responses to Frivolous Litigation,” *UCLAL Review*, Vol. 39 (1992).

³ ต่อไปนี้จะเรียกว่า “การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์” เพื่อความกระชับในการเขียน

รวมถึงบุคคลธรรมดาที่เป็นคนชนชั้นกลางด้วย มีหลายกรณีที่ได้แสดงความเห็นหรือได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐเพียงครั้งแรกก็ถูกดำเนินคดีแล้ว การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เกิดขึ้นทุกระดับ การปกครอง ทุกรูปแบบของการกระทำทางการเมือง และทุกเรื่องราวที่เป็นประเด็นสาธารณะ

การฟ้องคดีแพ่ง (civil lawsuit) ที่ได้ยื่นฟ้องต่อองค์กรเอกชน (Non-Governmental Organization: NGO) และกลุ่มของประชาชนภายหลังที่ได้เสนอเรื่องราวร้องทุกข์ที่เกี่ยวกับผลประโยชน์สาธารณะ (public interest) ต่อหน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเรียกรูปแบบนี้ว่า “SLAPPs” หรือ Strategic Lawsuit against Public Participation การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์มีเป้าหมายเพื่อให้คนทั่วไปเกิดความหวาดกลัว สาเหตุนำไปสู่การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์นั้น อาจมาจากสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้⁴

- การเรียกร้องเพื่อให้ปฏิบัติตามสัญญา
- การร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่รัฐ
- การร้องขอความช่วยเหลือจากคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค
- การรายงานว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจประพฤติมิชอบ (misconduct)
- การปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อรณรงค์ให้มีการบริหารราชการแบบธรรมาภิบาล (good-governance)
- การแสดงความคิดเห็นบนกระดานประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนเกี่ยวกับครูที่ไม่ดี หรือ เบริกรถบัสของโรงเรียนที่ไม่ปลอดภัย
- การตรวจสอบผู้พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็น (zoning hearing)
- สนับสนุนการปฏิรูปกฎหมายเพื่อเกิดการฟ้องคดีเพื่อประโยชน์สาธารณะ

บุคคลทั้งหมดที่ว่ามานี้ คือ เป้าหมายของการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ การฟ้องคดีลักษณะนี้เป็นการทำลายกิจกรรมทางการเมืองดั้งเดิมของชาวอเมริกัน โดยประชาชนที่ถูกฟ้องเนื่องจากการรายงานว่ามีมลพิษ การละเมิดกฎหมาย การร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่รัฐ การเข้าประชุมในกระบวนการการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน การเข้าตรวจสอบก่อนหน่วยงานรัฐ การทำหนังสือเวียนเพื่อร้องทุกข์ การรณรงค์ให้มีการตรากฎหมาย การรณรงค์ให้มีการเลือกตั้งหรือการทำประชาพิจารณ์ การเป็นคู่ความในการฟ้องคดี และการมีส่วนร่วมในการประท้วงและชุมนุมโดยสันติ เหล่านี้เป็นสิทธิทางการเมืองของพลเมืองที่สำคัญที่สุด

เป้าหมายของการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อยับยั้งหรือขัดขวางพลเมืองไม่ให้ใช้สิทธิทางการเมือง หรือ ลงโทษภายหลังที่ได้ใช้สิทธินั้นแล้ว หากมีจะใช้สิทธิดังกล่าว มีราคาที่ต้องจ่ายเพื่อแลกกับการได้แสดงความคิดเห็นทางการเมือง ราคาที่ต้องจ่ายนั้นไม่เฉพาะแต่ค่าเสียหายทางแพ่งเป็นเงินมหาศาลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี สูญเสียทรัพยากร และเกิดความเครียดอีกด้วย การฟ้องคดีลักษณะนี้เป็นการคุกคามพลเมือง ไม่ว่าจะเป็นักกิจกรรมหรือไม่ก็ตาม ที่ตัดสินใจแสดงความคิดเห็นในประเด็น

⁴ George W. Pring “SLAPPs: Strategic Lawsuit against Public Participation,” p 4.

สาธารณะ การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากในอเมริกาซึ่งเป็นการทำลายการมีส่วนร่วมของประชาชนอันเป็นหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยแบบตัวแทนในอเมริกา⁵

ผลกระทบของการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ เมื่อพลเมืองและองค์กรเอกชนถูกฟ้องเป็นจำเลยจะต้องหยุดการทำกิจกรรมเพราะต้องเผชิญกับการเรียกร้องค่าเสียหายและค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีเป็นเงินจำนวนมาก ทำให้หนักกิจกรรมเกิดความหวาดกลัวจนในที่สุดต้องหยุดแสดงความคิดเห็น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สนับสนุนก็เลิกให้ความช่วยเหลือทางการเงิน ทรัพยากรถูกลดทอน การรณรงค์ประเด็นสาธารณะไร้สาระสาย และในที่สุดชุมชนก็จะถูกทำลาย⁶

การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์จะต้องประกอบไปด้วยรูปแบบและลักษณะ ดังนี้

1. เป็นการฟ้องคดีแพ่งหรือการฟ้องแย้ง (counterclaim) เพื่อเรียกร้องค่าเสียหายเป็นเงิน หรือสั่งห้ามไม่ให้กระทำอย่างหนึ่งอย่างใด
2. เป็นการยื่นฟ้องต่อองค์กรเอกชน หรือกลุ่มบุคคล
3. เนื่องมาจากการติดต่อสื่อสารหรือร้องเรียนหน่วยงานรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐ หรือผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (electorate)

4. ในประเด็นเกี่ยวกับโยชนสาธารณะหรือที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ (public interest)⁷

ส่วนใหญ่แล้วผู้ฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์มักไม่ค่อยชนะคดีในชั้นศาล แต่ถือว่าประสบความสำเร็จตามเป้าหมายทางการเมืองที่วางแผนไว้แต่ต้น ในขณะที่ผู้ถูกฟ้องนั้นแม้จะชนะคดีในศาล แต่ได้รับความเสียหายและถูกจำกัดให้พ้นการเมือง (depoliticized) เพราะเกิดความกลัว (chill) ที่จะแสดงความคิดเห็นในครั้งต่อไป

ในทางกฎหมาย การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์จะแฝงตัวมาในรูปของการฟ้องคดีธรรมดาทั่วไป ซึ่งทำให้บางศาลไม่สามารถแยกความแตกต่างและจัดการกับการฟ้องคดีในลักษณะนี้ได้โดยง่าย ข้ออ้างที่ใช้เป็นหลักแห่งข้อหามักจะอ้างการกระทำโดยละเมิด จากการศึกษาของ Pring and Canan ทั้งหมด 228 คดี แบ่งเป็นการฟ้องโดยอ้างความผิดฐานประมาท (defamation) (53%)⁸ การละเมิดทางธุรกิจ (business torts) (32%)⁹ การละเมิดกระบวนการยุติธรรม (judicial torts) (20%)¹⁰ ตัวการร่วม (conspiracy)

⁵ Whitney v. California, 274 U.S. 357, 375-76 (1927)

⁶ George W. Pring "SLAPPs: Strategic Lawsuit against Public Participation," p 7.

⁷ Ibid.

⁸ รวมถึงการหมิ่นประมาทด้วยการโฆษณา (libel) และ การดูหมิ่นซึ่งหน้า (slander) ด้วย

⁹ รวมถึงการละเมิดสัญญา การแทรกแซงทางธุรกิจ และผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ รวมตลอดถึงการต่อต้านและจำกัดทางการค้า (anti-trust and restraint of trade)

¹⁰ รวมถึงการดำเนินกระบวนการโดยมิชอบ (abuse of process) และการฟ้องคดีโดยไม่สุจริต (malicious prosecution) มักจะเกิดขึ้นเมื่อประชาชนได้ฟ้องหรือร้องเรียนต่อหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

(18%)¹¹ การละเมิดสิทธิส่วนบุคคลตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ (constitutional-civil rights violations) (13%)¹² และเหตุเดือดร้อน รำคาญ (nuisance) และอื่น ๆ (32%) โดยทั่วไปผู้ฟ้องคดีจะยกข้ออ้างที่ใช้เป็นหลักแห่งข้อหาหลายฐานความผิดรวมกันมา

รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา รัฐธรรมนูญและกฎหมายระดับมลรัฐ บัญญัติรับรองเรื่องเอกสิทธิ์ (privilege) และความคุ้มกัน (immunity) ประกอบกับคำพิพากษาของศาลได้รับรองไว้อย่างชัดเจนว่า ประชาชนย่อมมีส่วนร่วมและมีส่วนสำคัญกับรัฐในกระบวนการตัดสินใจ อีกทั้ง บทบัญญัติของ The First Amendment¹³ ให้ความคุ้มครองไว้เป็นพิเศษว่า ประชาชนมีสิทธิร้องเรียนต่อรัฐบาลเพื่อแก้ไขเยียวยา ความเดือดร้อนเสียหาย การร้องเรียนในที่นี้หมายความรวมถึงการได้รับความคุ้มครองเมื่อกระทำการใด ๆ โดยสงบสันติ การรณรงค์โดยชอบด้วยกฎหมายที่จะสนับสนุนหรือคัดค้านการดำเนินงานในทุกระดับ และทุกภาคส่วนของรัฐ

รัฐธรรมนูญของสหรัฐเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงความคิดเห็น ในเวลาต่อมาได้มีการตีความบทบัญญัติใน The First Amendment ว่า 'ไม่ได้จำกัดแต่เพียงเฉพาะการพูดหรือการโฆษณาเท่านั้น แต่ยังขยายความรวมถึงวิธีการสื่อสารอื่น ๆ ที่สามารถทำให้เข้าใจความหมายได้ซึ่งได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเช่นกัน'¹⁴

สิทธิในที่นี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของประชาชนว่าจะถูกหรือผิด ฉลาดหรือเขลา ประโยชน์ร่วมกันหรือประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) แต่สิ่งที่สำคัญคือ โอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นเพื่อพิสูจน์ความจริงในตลาดเสรีทางความคิด (free market of ideas) การพิสูจน์ความจริงที่ดีที่สุด คือ พลังแห่งความคิด ที่ถูกยอมรับในการแข่งขันในตลาดเสรีทางความคิดซึ่งเป็นหลักการของรัฐธรรมนูญอเมริกา¹⁵

อย่างไรก็ตาม การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับหลักการพื้นฐานข้างต้น โดยทำลาย The First Amendment ที่ให้ความคุ้มครองประชาชน แม้ประชาชนที่ถูกฟ้องส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 77 จะชนะคดีในศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อยกบทบัญญัติใน The First Amendment ขึ้นต่อสู้ จะชนะคดีถึงร้อยละ 82 ก็ตาม แต่หลักการที่รับรองไว้ใน The First Amendment ยังไม่อาจถือได้ว่าชนะได้อย่างสิ้นเชิง เพราะ The First Amendment ไม่อาจหยุดยั้งการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ได้และไม่อาจยุติการฟ้องคดี

¹¹ เป็นหนึ่งในข้อหาที่พบบ่อยซึ่งเกิดขึ้นจากการที่บุคคลหนึ่งได้ไปร่วมกระทำผิดกับอีกบุคคลหนึ่ง

¹² ที่พบบ่อย ได้แก่ การอ้างหลักความเสมอภาคและการเลือกปฏิบัติ (discrimination)

¹³ The First Amendment to the United States Constitution provides "Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the government for a redress of grievances. Available at https://www.law.cornell.edu/constitution/first_amendment

¹⁴ Donald M. Dillnor & Jerome A. Barron, *Mass Communication Law : case and comment*, Third Edition, (American casebook series, StPaul Minn Publishing Co.1987.) p 8.

¹⁵ *Abrams v. United States*, 250 U.S. 616, 630 (1919).

เชิงกลยุทธ์ได้โดยเร็ว รวมตลอดถึงไม่อาจป้องกันผลกระทบที่ตามมาได้¹⁶ การฟ้องคดีลักษณะนี้ไม่ใช่การฟ้องคดีแบบธรรมดาทั่วไป แต่เป็นการใช้ศาลเป็นเครื่องมือเพื่อเพิ่มอำนาจทางการเมืองให้ตนเอง แปรเปลี่ยนประเด็นหรือประโยชน์สาธารณะให้เป็นประเด็นหรือประโยชน์ส่วนตัว หากมีผู้ไม่เห็นพ้องหรือคัดค้าน ก็จะถูกฟ้องเป็นคดีเพื่อปิดปากไม่ให้เห็นความคิดเห็น

3. กฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนของมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

ในปี ค.ศ. 1992 สภานิติบัญญัติแห่งรัฐแคลิฟอร์เนีย (the California Legislature) ได้ตรากฎหมายมาตรา 425.16 ซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งแห่งรัฐแคลิฟอร์เนีย (California Code of Civil Procedure, 1993)¹⁷ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างต่อเนื่องในประเด็นสาธารณะ และเพื่อคุ้มครองการทำให้เกิดความหวาดกลัว (chill) ในการมีส่วนร่วมดังกล่าวโดยการใช้ศาลเป็นเครื่องมือ¹⁸

การฟ้องคดีที่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความหวาดกลัวเพื่อตัดการมีส่วนร่วมของประชาชน การฟ้องคดีลักษณะนี้เรียกว่า การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน (Strategic Lawsuit against Public Participation: SLAPP) ซึ่งมาตรา 425.16 กำหนดให้มีการยื่นคำร้องเป็นกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา¹⁹ และพักการพิจารณาคดีหลักไว้ชั่วคราว²⁰ เพื่อป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์โดยให้ยุติโดยเร็วและไม่ให้ผู้ถูกฟ้อง (target or SLAPpee) ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ คู่ความฝ่ายใดที่ชนะคดีตามคำร้อง ย่อมมีสิทธิเรียกชดเชยค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีและค่าทนายความจากคู่ความฝ่ายที่แพ้ได้อีกด้วย²¹

ดังที่ได้กล่าวมาในหัวข้อก่อนแล้วว่า การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์แท้ที่จริงแล้วไม่ได้หวังที่จะชนะคดีแต่อย่างใด แต่ต้องการที่จะทำให้เกิดความหวาดกลัวต่อนักกิจกรรมที่พูดหรือแสดงความคิดเห็นในประเด็นสาธารณะ และต้องการทำให้นักกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีรูปแบบใกล้เคียงกันหมดกำลังใจ²² เพราะต้องเผชิญกับการเรียกร้องค่าเสียหายจำนวนมาก โดยค่าเฉลี่ยอยู่ที่ \$9.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐและต้องกังวลกับ

¹⁶ George W. Pring “SLAPPs: Strategic Lawsuit against Public Participation,” p 12.

¹⁷ CAL.CIV.PROC.CODE § 425.16 (West Supp.2000).

¹⁸ CAL.CIV.PROC.CODE § มาตรา 425.16 (a) มีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1993.

¹⁹ CAL. CIV.PROC.CODE § 425.16 (a).

²⁰ CAL. CIV.PROC.CODE § 425.16 (g).

²¹ CAL. CIV.PROC.CODE §. 425.16 (c).

²² John C. Barker, “Common-Law and Statutory Solutions to the Problem of SLAPPs,” LOY. L.A. L. REV. Vol. 26 (1993) p 396.

ค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี²³ แม้ในท้ายที่สุดผู้ฟ้องคดีเชิงกลยุทธิ์ (SLAPPers) ประมาณร้อยละ 80-90 จะแพ้คดีในศาลก็ตาม²⁴

อย่างไรก็ตาม กระบวนการพิจารณาของศาลโดยทั่วไปไม่อาจป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธิ์ได้ เพราะเน้นป้องกันการฟ้องคดีที่ปราศจากอำนาจฟ้อง (meritless claim) โดยทั่ว ๆ ไปอาจต้องใช้ระยะเวลาพิจารณายาวนานและบ่อยครั้งต้องสู้กันถึงศาลสูง ผู้ฟ้องคดีเชิงกลยุทธิ์ (SLAPP plaintiff) แม้คาดหมายว่าจะแพ้คดี แต่ก็ยินดีที่จะเสียค่าใช้จ่ายในการฟ้องคดี หรือแม้กระทั่งเสียค่าธรรมเนียมทนายความแทนจำเลยหากจำเป็น โดยถือเป็นต้นทุนในการประกอบธุรกิจอย่างหนึ่ง ดังนั้น กฎหมายที่มีอยู่จึงไม่อาจป้องกันการฟ้องคดีลักษณะนี้ได้ เพราะเป้าหมายที่แท้จริงของผู้ฟ้องคดีต้องการถ่วงเวลาและเบี่ยงเบนความสนใจเพื่อให้โครงการของตนเองที่ถูกคัดค้านหรือต่อต้านได้รับการอนุมัติ หรือเสร็จสิ้นก่อนที่จะมีการพิพากษาคดี²⁵

เมื่อมีการฟ้องคดีเชิงกลยุทธิ์เกิดขึ้น การพิจารณาพิพากษาคดีตั้งแต่แรกจึงเป็นเกราะป้องกันที่สำคัญที่สุดเนื่องจากการแก้ปัญหาย่างทันทีทันใดที่จะช่วยลดผลกระทบที่เกิดจากการฟ้องคดีเชิงกลยุทธิ์ โดยการยกฟ้องคดีอย่างรวดเร็วก่อนที่จำเลยจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างทนายความในการสู้คดีในศาลหรือค่าใช้จ่ายอื่น ๆ หรือต้องเผชิญกับความเครียดเนื่องจากการพิจารณาคดีเป็นระยะเวลายาวนาน กระบวนการพิจารณาคดีอย่างรวดเร็วและการชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้ถูกฟ้อง (SLAPpee) เป็นหนึ่งในวิธีที่มลรัฐอื่น ๆ ต่างนำไปปรับใช้เพื่อแก้ปัญหา รัฐแคลิฟอร์เนียก็เป็นหนึ่งในรัฐเหล่านั้นที่มีการนำหลักการดังกล่าวมาบัญญัติเป็นกฎหมาย²⁶ ซึ่งบัญญัติอยู่ในมาตรา 425.16 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งแห่งรัฐแคลิฟอร์เนีย (California Code of Civil Procedure, 1993)

3.1.1 ความเป็นมาของกฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธิ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน

สภานิติบัญญัติแห่งรัฐแคลิฟอร์เนีย (the California Legislature) ได้พยายามถึงสามครั้งในการตรากฎหมายนี้และในที่สุดก็ได้ผ่านกฎหมายมาตรา 425.16 ซึ่งในตอนแรกเรียกว่า the Lockyer Bill ตามชื่อของสมาชิกวุฒิสภาท่านหนึ่ง มีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 มกราคม 1993 สภานิติบัญญัติเห็นพ้องต้องกันถึงความน่ากังวลในการฟ้องคดีเชิงกลยุทธิ์ที่คุกคามประชาชนจึงจำเป็นต้องตรากฎหมายนี้ โดยมีหลักการและเหตุผลว่า

“สภานิติบัญญัติพิจารณาและขอประกาศว่า ได้มีการขัดขวางที่เพิ่มสูงขึ้นโดยการฟ้องคดีอันมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อก่อให้เกิดความหวาดกลัวต่อการใช้สิทธิอันสมบูรณ์ตามรัฐธรรมนูญในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและการร้องเรียนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน สภานิติบัญญัติพิจารณาและขอประกาศว่า

²³ Ibid. p 403.

²⁴ Ibid. p 406.

²⁵ Ibid. p 406-407.

²⁶ George W. Pring & Penelore Canan, “SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out,” (1996) p 189.

นั่นคือประโยชน์สาธารณะที่จะต้องส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในเรื่องที่เป็นความสำคัญของ
สาธารณะ และการมีส่วนร่วมจะต้องไม่ถูกขัดขวางโดยการใช้ศาลเป็นเครื่องมือ”²⁷

นอกจากนี้ รายงานของ คณะอนุกรรมการศาลยุติธรรม (Assembly's Judicial Subcommittee)
ยังได้บรรยายถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายมาตรานี้ว่า

“เนื่องจากกฎหมายที่มีอยู่ปัจจุบันไม่อาจแก้ไขการเพิ่มขึ้นของการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ได้อย่าง
เหมาะสมและเพียงพอ จึงจำเป็นต้องมีการบัญญัติกฎหมายนี้

มาตรานี้บัญญัติว่า อำนาจฟ้องที่เกิดขึ้นจากการใช้สิทธิของบุคคลตามที่รัฐธรรมนูญได้รับรองไว้
เกี่ยวกับการร้องเรียนและเสรีภาพในการพูดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะจะต้องตกอยู่ภายใต้บังคับของ
การยื่นคำร้องเป็นกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา เว้นแต่ศาลจะพิจารณาแล้วว่า โจทก์มีความเป็นไปได้
ได้ที่ชนะคดี

จำเลยผู้ชนะคดีตามคำร้องย่อมมีสิทธิได้รับค่าธรรมเนียบและค่าจ้างทนายความ แต่บทบัญญัตินี้ไม่
ใช้กับการฟ้องคดีโดยพนักงานอัยการ ในทางตรงกันข้ามโจทก์อาจได้รับค่าธรรมเนียบทนายความหากศาล
พิจารณาว่า คำร้องกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณานั้นไม่เป็นสาระอันควรได้รับการวินิจฉัยหรือกระทำ
ขึ้นโดยมีเจตนาเพียงเพื่อประวิงคดี

เมื่อมีการยื่นคำร้องกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา กระบวนการพิจารณาคดีหลักจะถูกพักไว้
ชั่วคราว เว้นแต่ศาลจะสั่งเป็นอย่างอื่น”²⁸

ในปี 1993 สภานิติบัญญัติได้แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 425.16 เล็กน้อย โดยให้ศาลยุติธรรม (judicial
court) จัดทำรายงานให้แก่สภานิติบัญญัติเกี่ยวกับการใช้มาตราดังกล่าว และอรรถคดีอื่นที่เกี่ยวข้อง ในปี
1996 ภายหลังจากที่ศาลได้ตีความมาตรา 425.16 มีความคิดเห็นต่างกันที่เกิดขึ้นในศาลอุทธรณ์ (court of
appeal) ในการตีความขอบเขตการใช้บังคับมาตราดังกล่าว²⁹ ดังนั้น ในปี 1997 วุฒิสมาชิก Lockyer ได้
ชี้แนะนำให้มีการแก้ไขมาตรา 425.16 ซึ่งมีการเสียงเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร
วัตถุประสงค์ของการแก้ไขเพื่อให้เกิดความชัดเจนและตีความมาตรา 425.16 อย่างกว้าง โดยกล่าวไว้ใน

²⁷ CAL. Civ. PROC. CODE § 425.16 (a) provides “The Legislature finds and declares that there
has been a disturbing increase in lawsuits brought primarily to chill the valid exercise of the
constitutional rights of freedom of speech and petition for the redress of grievances. The Legislature
finds and declares that it is in the public interest to encourage continued participation in matters of
public significance, and that this participation should not be chilled through abuse of the judicial
process”.

²⁸ Assembly Subcommittee on the Administration of Justice, “California Assembly, Statutory
Summary and Interpretation of SB 1264,” pp. 2-3 (June 29, 1992).

²⁹Kathryn W. Tate, “California's Anti-Slapp Legislation: A Summary of and Commentary on Its
Operation and Scope,” *Law Reviews* Vol. 33 Issue 3, p807 (2000).

หลักการและเหตุผลของมาตราดังกล่าว³⁰ นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มเติมการคุ้มครองการใช้สิทธิเป็น 4 ประเภทไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ การใช้สิทธิร้องเรียนหรือการกระทำใด ๆ ที่เป็นการส่งเสริมให้ใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการใช้สิทธิร้องเรียน เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นหรือการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะหรือประโยชน์สาธารณะ³¹ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่า มาตรา 425.16 ให้ความคุ้มครองทั้งการแถลงและการกระทำ

ในปี 1999 สภานิติบัญญัติได้เพิ่มอนุมาตราของบทบัญญัติของมาตรา 425.16 อีก 2 ประการ ซึ่งให้มีผลใช้บังคับทันที ประการแรก ให้คู่ความมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งศาลที่อนุญาตหรือยกคำร้องกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาได้ทันที เพื่อเป็นการหนุนเสริมเจตนารมณ์ของกฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ (anti-SLAPP) ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยสภานิติบัญญัติเชื่อว่า หากไร้ซึ่งสิทธิในการอุทธรณ์ จำเลยต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีก่อนที่จะพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี ประการที่สอง กำหนดให้คู่ความที่ยื่นคำร้องกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาต้องส่งเอกสารบางฉบับให้สำนักงานศาลยุติธรรม³² และให้สำนักงานศาลยุติธรรมเก็บรักษาเอกสารนั้นไว้เป็นข้อมูลสาธารณะอย่างน้อยสามปี³³ เพื่อเป็นข้อมูลแสดงถึงประสิทธิภาพ หรืออุปสรรคเมื่อมีการใช้มาตรานี้อันจะนำไปสู่การแก้ไขหรือเพิ่มเติมในอนาคต

3.1.2 หลักการของกฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน

เมื่ออำนาจฟ้องของโจทก์เป็นปฏิกิริยาต่อการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการร้องเรียน หรือการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี (free speech) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ มาตรา 425.16 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของแคลิฟอร์เนีย (California Code of Civil Procedure, 1993) ให้สิทธิจำเลยยื่นคำร้องเป็นกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา (special motion to strike) เว้นแต่โจทก์จะพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้ว่า มีความเป็นไปได้ที่จะชนะคดี ศาลก็จะดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป

เมื่อจำเลยยื่นคำร้องเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาแล้วชนะ จำเลยมีสิทธิได้รับค่าธรรมเนียมทนายความและค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี ในทางตรงกันข้ามหากศาลพิจารณาว่า จำเลยจงใจยื่นคำร้องเพียงเพื่อต้องการประวิงคดี โจทก์มีสิทธิได้รับค่าธรรมเนียมทนายความเช่นกัน อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติมาตรานี้ไม่ใช่บังคับในกรณีที่พนักงานอัยการเป็นผู้ฟ้องคดี นอกจากนี้ ทันทีที่จำเลยได้ยื่นคำร้องเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา กระบวนการพิจารณาคดีหลักจะถูกระงับชั่วคราว เว้นแต่ศาลจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่น หลักกฎหมายดังกล่าวใน

³⁰ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(a) (West Supp. 1997) (last sentence added: “To this end, this section shall be construed broadly.”).

³¹ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(e)(4) (adding the category “any other conduct in furtherance of the exercise of the constitutional right of petition or the constitutional right of free speech in connection with a public issue or an issue of public interest”).

³² CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(k)(1).

³³ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(k)(2).

ต่างประเทศเรียกว่า กฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อคัดค้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (Anti-Strategic Lawsuit against Public Participation)

เมื่อจำเลยไต่ยื่นคำร้องดังกล่าวแล้ว ศาลจะพิจารณาเนื้อหาคำร้องเพื่อสั่งว่า คำฟ้องโจทก์เป็นการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์หรือไม่ แทนการพิจารณาเพื่อทำคำพิพากษาอย่างเต็มรูปแบบ ทำให้ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี นอกจากนี้ ในการแก้ไขครั้งล่าสุดปี 1999 หากคู่ความฝ่ายใดที่แพ้ประเด็นในเนื้อหาคำร้อง สามารถยื่นอุทธรณ์คำสั่งได้ทันทีซึ่งเป็นหลักการสำคัญเพื่อหลีกเลี่ยงการเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีแบบเต็มรูปแบบก่อนประเด็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญจะได้ถูกพิจารณาพิพากษา

มีข้อสังเกตว่า มาตรา 425.16 ปัจจุบัน ให้ความคุ้มครองมากกว่าบทบัญญัติเดิมก่อนมีการแก้ไข ซึ่งกฎหมายเก่าให้ความคุ้มครองเฉพาะสิทธิการร้องเรียนเท่านั้น ภายใต้บทบัญญัติเดิม สิทธิในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีจะได้รับความคุ้มครองในบริบทของสิทธิในการร้องเรียนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม สภานิติบัญญัติแห่งแคลิฟอร์เนียทำให้เกิดความชัดเจนแล้วว่า นอกเหนือจากคุ้มครองสิทธิในการร้องเรียนแล้ว ยังให้ความคุ้มครองการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ ซึ่งเป็นต่างหากจากสิทธิในการร้องเรียน โดยอยู่ในขอบเขตของมาตรา 425.16 ด้วย³⁴ ซึ่งสอดคล้องกับการตีความของศาลว่าการพูด (speech) เป็นต่างหากจากการร้องเรียน (petition) แต่ก็ได้รับความคุ้มครองเช่นเดียวกัน³⁵ มาตรา 425.16 บัญญัติว่า

“(a) สภานิติบัญญัติพิจารณาและขอประกาศว่า ได้มีการขัดขวางที่เพิ่มสูงขึ้นโดยการฟ้องคดีอันมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อก่อให้เกิดความหวาดกลัวต่อการใช้สิทธิอันสมบูรณ์ตามรัฐธรรมนูญในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและการร้องเรียนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน สภานิติบัญญัติพิจารณาและขอประกาศว่า นั่นคือประโยชน์สาธารณะที่จะต้องส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในเรื่องที่เป็นความสำคัญของสาธารณะ และการมีส่วนร่วมจะต้องไม่ถูกขัดขวางโดยการใช้ศาลเป็นเครื่องมือ อนึ่ง บทบัญญัตินี้จะต้องตีความอย่างกว้าง

(b)(1) อำนาจฟ้องที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุคคลซึ่งเป็นผลมาจากการกระทำใด ๆ ของบุคคลนั้นซึ่งสอดคล้องกับการใช้สิทธิของบุคคลในการร้องเรียนหรือการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาหรือรัฐธรรมนูญแห่งรัฐแคลิฟอร์เนียอันเกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ จะต้องตกอยู่ภายใต้บังคับของคำร้องกรณีพิเศษเพื่อคัดกระบวนพิจารณา เว้นแต่ศาลพิจารณาแล้วว่า โจทก์มีความเป็นไปได้ที่จะชนะคดี

(2) ในการวินิจฉัยคำร้อง ศาลต้องพิจารณาข้ออ้างที่ใช้เป็นหลักแห่งข้อหาในคำฟ้อง และข้อต่อสู้ในคำให้การที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งกล่าวถึงข้อเท็จจริงอันเกี่ยวข้องถึงความรับผิดชอบหรือข้อต่อสู้

³⁴ Kathryn W. Tate, California's Anti-Slapp Legislation: A Summary of and Commentary on Its Operation and Scope,” p 812.

³⁵ Lafayette Morehouse, Inc. v. Chronicle Publ'g Co., 37 Cal. App. 4th 855, 864, 44 Cal. Rptr. 2d 46, 51 (Ct App. 1995).

(3) เมื่อศาลพิพากษาแล้วว่า โจทก์มีความเป็นไปได้ที่จะชนะคดี คำพิพากษาและข้อเท็จจริงในคำพิพากษานั้นจะไม่ถูกนำมาเป็นพยานหลักฐานในชั้นพิจารณาใด ๆ อีก และภาระการพิสูจน์หรือระดับการพิสูจน์จะไม่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยคำพิพากษานั้น

(c) การฟ้องคดีใด ๆ ที่อยู่ภายใต้บังคับอนุมาตรา (b) จำเลยผู้ชนะคดีตามคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณามีสิทธิได้รับชดใช้ค่าธรรมเนียมความและค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี แต่หากศาลพิจารณาว่า คำร้องกรณีพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาไม่เป็นสาระอันควรวินิจฉัยหรือมีเจตนาเพียงเพื่อประวิงคดี ศาลจะสั่งให้จำเลยชดใช้ค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีและค่าธรรมเนียมความตามสมควรแก่โจทก์ผู้ชนะคดีตามคำร้อง ทั้งนี้ ตามมาตรา 128.5.

(d) มาตรการนี้ไม่นำไปใช้บังคับกับคดีใด ๆ ที่มีการฟ้องคดีในนามของประชาชนมลรัฐแคลิฟอร์เนีย โดยอัยการสูงสุด อัยการแขวง หรืออัยการเมืองที่ได้ยื่นฟ้องในฐานะพนักงานอัยการ

(e) ตามบทบัญญัติมาตรานี้ “การกระทำที่สอดคล้องกับสิทธิของบุคคลในการร้องเรียนหรือแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาหรือรัฐธรรมนูญแห่งรัฐแคลิฟอร์เนียที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ” หมายความว่ารวมถึง (1) การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจาหรือทำเป็นหนังสืออย่างใด ๆ ก่อนที่ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการ หรือเจ้าหน้าที่รัฐอื่นใดจะอนุญาตตามกฎหมาย (2) การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจาหรือทำเป็นหนังสืออย่างใด ๆ ในประเด็นที่ได้รับการพิจารณาหรือตรวจสอบโดยฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการ หรือเจ้าหน้าที่รัฐอื่นใดที่ได้อนุญาตตามกฎหมายแล้ว (3) การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจาหรือทำเป็นหนังสืออย่างใด ๆ ที่ได้ทำขึ้นในสถานที่ซึ่งเปิดเผยต่อสาธารณะชนหรือการประชุมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ (4) หรือการกระทำอื่นใดที่สอดคล้องกับการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการร้องเรียนหรือสิทธิตามรัฐธรรมนูญในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะหรือเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ

(f) คำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาต้องยื่นภายใน 60 วันนับแต่ยื่นคำฟ้อง หรือภายหลังจากนั้นตามพฤติการณ์แห่งกรณีตามที่ศาลเห็นสมควร คำร้องจะได้รับพิจารณาเพื่อสืบพยานไม่เกิน 30 วันภายหลังจากยื่นคำร้อง เว้นแต่ศาลจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่น

(g) กระบวนการพิจารณาทั้งหมดจะถูกพักไว้ชั่วคราวทันทีที่มีการยื่นคำร้องตามมาตรานี้ การพักการพิจารณาคดีจะยังคงมีผลจนกว่าจะได้มีการวินิจฉัยคำร้อง เว้นแต่เมื่อศาลพิจารณาคำร้องและมีเหตุผลอันสมควร อาจมีคำสั่งให้ดำเนินกระบวนการต่อไปเป็นกรณีพิเศษ

(h) ตามเจตนารมณ์ของมาตรานี้ “คำฟ้อง” หมายความว่ารวมถึง “การฟ้องแย้ง” และ “คำร้องสอด” “โจทก์” หมายความว่ารวมถึง “โจทก์ในคดีฟ้องแย้ง” และ “ผู้ร้องสอด” และ “จำเลย” หมายความว่ารวมถึง “จำเลยในคดีฟ้องแย้ง” และ “จำเลยอุทธรณ์”

(i) ในระหว่างนี้หรือก่อนวันที่ 1 มกราคม 1998 สำนักงานศาลยุติธรรมต้องรายงานต่อสภานิติบัญญัติเกี่ยวกับความถี่และผลของคำร้องกรณีพิเศษที่ได้ยื่นตามมาตรา นี้ และคดีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเจตนารมณ์ของมาตรานี้

(j) คำสั่งอนุญาตหรือยกคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาอุทธรณ์ได้ภายใต้บังคับของมาตรา 904.1.

(k)(1) คู่ความฝ่ายใดที่ยื่นคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาตามมาตรานี้ และคู่ความฝ่ายใดที่ยื่นคำร้องคัดค้านต่อคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาจะต้องส่งให้สำนักงานศาลยุติธรรมโดยทันทีซึ่งสำเนาเอกสารของคำร้องหรือคำคัดค้านนั้น โดยรับรองสำเนาถูกต้องส่งทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์หรือแฟกซ์ สำเนาเอกสารใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการยื่นอุทธรณ์หรือคำร้องตามหมายของศาล และสำเนาเอกสารเกี่ยวข้องคำสั่งใด ๆ ที่ได้ออกตามมาตรานี้ รวมถึงคำสั่งอนุญาตหรือยกคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา รายงานกระบวนการพิจารณา หรือค่าธรรมเนียม

(2) สำนักงานศาลยุติธรรมต้องเก็บรักษาโดยเป็นบันทึกข้อมูลสาธารณะเปิดเผยได้ตามอนุมาตรานี้เป็นเวลาอย่างน้อยสามปี และอาจเก็บรักษาข้อมูลเป็นไมโครฟิล์มหรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่นที่เหมาะสม”

จากบทบัญญัติดังกล่าวแยกพิจารณาได้ ดังนี้

3.1.2.1 คำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาคดี (Special Motion to Strike Procedure)

มาตรา 425.16 ให้สิทธิแก่จำเลยในการยื่นคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาคดีภายใน 60 วันนับแต่มีการยื่นฟ้อง หรือภายหลังจากนั้นตามพฤติการณ์แห่งกรณีตามที่ศาลเห็นสมควร คำร้องจะได้รับพิจารณาเพื่อสืบพยานไม่เกิน 30 วันภายหลังยื่นคำร้อง เว้นแต่ศาลจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่น³⁶ เช่นเดียวกับการทำคำพิพากษาโดยย่อตามคำร้อง ข้อต่อสู้ ตั้งไว้ในมาตรา 425.16 ย่อมเป็นประเด็นให้ศาลพิจารณาพิพากษาอย่างไรก็ตาม คู่ความไม่อาจอาศัยเพียงประเด็นที่ได้ตั้งไว้ในข้อต่อสู้อย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องแสดงพยานหลักฐานที่จำเป็นเพื่อสนับสนุนข้ออ้างหรือข้อเถียงของตนด้วย³⁷ คู่ความที่ยื่นคำร้องมาตามมาตรานี้ต้องยื่นคำร้องมาเป็นหนังสือพร้อมด้วยข้ออ้างเพื่อสนับสนุนคำร้อง ตามอนุมาตรานี้ โจทก์จะต้องพยายามแสดงให้ศาลเห็นว่า คำฟ้องของตนมีมูล (prima facie case) ในขณะที่จำเลยก็จะต้องพยายามโต้แย้ง (rebut) ข้ออ้างของโจทก์ ในการพิพากษาคดี ศาลจะพิจารณาคำแก้ต่าง ข้อสนับสนุน และคำคัดค้านที่ยื่นไว้เป็นหนังสืออันเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับความผิดหรือข้อต่อสู้ แต่คำพิพากษาจะไม่เกี่ยวข้องกับการชั่งน้ำหนักพยาน (weighing of evidence) ในทางตรงกันข้าม ศาลจะยอมรับพยานหลักฐานทั้งหมดในฐานะเป็นพยานหลักฐานที่แท้จริงและพิพากษาเมื่อโจทก์ได้แสดงให้เห็นอย่างเพียงพอว่า โจทก์มีความเป็นไปได้ที่จะชนะคดีในศาล หากศาลยอมรับคำร้องของจำเลย ศาลอุทธรณ์พิจารณาว่าเป็นการพิพากษาในปัญหาข้อกฎหมาย³⁸ หากศาลชั้นต้นยกคำร้อง จำเลยย่อมมีสิทธิอุทธรณ์ได้ทันที³⁹

3.1.2.2 ภาระการพิสูจน์ของจำเลย (The SLAPPe's Burden of Proof)

³⁶ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(f) (West Supp. 2000).

³⁷ Church of Scientology v. Wollershein, 42 Cal. App. 4th 628, 656, 49 Cal. Rptr. 2d 620, 637 (Ct App. 1996).

³⁸ Matson v. Dvorak, 40 Cal. App. 4th 539, 548, 46 Cal. Rptr. 2d 880, 886 (Ct App. 1995).

³⁹ CAL. Crv. PROC. CODE § 425.160).

มาตรา 425.16 มีเจตนารมณ์คุ้มครองการฟ้องคดีที่มีเป้าหมายหลักให้เกิดความหวาดกลัวต่อการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญอันสมบูรณ์ในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและการร้องเรียนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ⁴⁰ โดยอนุญาตให้มีการยื่นคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณาเมื่อใดก็ตามที่มีการยื่นฟ้องที่เกี่ยวข้องกับ “อำนาจฟ้องที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุคคลซึ่งเป็นผลมาจากการกระทำใด ๆ ของบุคคลนั้นซึ่งสอดคล้องกับการใช้สิทธิของบุคคลในการร้องเรียนหรือการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี...อันเกี่ยวกับข้อประเด็นสาธารณะ”⁴¹ ในกรณีที่จำเลยยื่นคำร้องเช่นนั้น มาตรา 425.16 กำหนดให้ศาลรับคำร้องไว้พิจารณา เว้นแต่โจทก์แสดงให้เห็นว่า ตนมีโอกาสหรือความเป็นไปได้ที่จะชนะคดีตามคำฟ้อง (probability of prevailing on claim)

มาตราดังกล่าวกำหนดให้โจทก์มีภาระการพิสูจน์ (burden of proof) บางส่วน อย่างไรก็ตาม ภาระการพิสูจน์ของโจทก์มิใช่ว่าจะเกิดขึ้นทันที แต่จะเกิดขึ้นเมื่อการฟ้องคดีอยู่ในขอบเขตของมาตรา 425.16 แม้ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ให้ชัดเจนว่า คู่ความฝ่ายใดมีภาระการพิสูจน์ว่า การฟ้องคดีเกิดจากการกระทำที่สอดคล้องกับสิทธิซึ่งบัญญัติไว้ใน The First Amendment ก็ตาม แต่ศาลในคดี Wilcox v. Superior Court ได้พิพากษาไว้ตอนหนึ่งว่า ผู้ยื่นคำร้อง (SLAPPee-movant) จะต้องเป็นผู้พิสูจน์ว่าการฟ้องคดีต้องด้วยมาตรา 425.16 เพราะผู้ร้องย่อมได้รับประโยชน์หากเป็นเช่นนั้นจริง⁴² ดังนั้น จำเลยจึงมีภาระการพิสูจน์ก่อนว่า การฟ้องคดีของโจทก์ต้องด้วยมาตรา 425.16 โดยเป็นการที่จำเลยใช้สิทธิในการร้องเรียนหรือการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีอันเกี่ยวกับข้อประเด็นสาธารณะ หลังจากนั้นย่อมเป็นภาระการพิสูจน์ของโจทก์ที่จะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่า ตนมีโอกาสหรือความเป็นไปได้ที่จะชนะคดีตามคำฟ้อง (probability of prevailing on claim) นั้นเอง

การกระทำใด ๆ ที่สอดคล้องกับการใช้สิทธิของบุคคลในการร้องเรียนหรือแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะได้ถูกขยายความเพิ่มเติมในอนุมาตรา (e) ซึ่งบัญญัติว่า การกระทำเช่นนั้นรวมถึง

“(1) การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจาหรือทำเป็นหนังสืออย่างใด ๆ ก่อนที่ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการ หรือเจ้าหน้าที่รัฐอื่นใดจะอนุญาตตามกฎหมาย (2) การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจาหรือทำเป็นหนังสืออย่างใด ๆ ที่ได้รับการพิจารณาหรือตรวจสอบโดยฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการ หรือเจ้าหน้าที่รัฐอื่นใดที่ได้อนุญาตตามกฎหมายแล้ว (3) การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจาหรือทำเป็นหนังสืออย่างใด ๆ ที่ได้ทำขึ้นในสถานที่ซึ่งเปิดเผยต่อสาธารณะชนหรือการประชุมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ (4) หรือการกระทำอื่นใดที่สอดคล้องกับการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการร้องเรียนหรือสิทธิตามรัฐธรรมนูญในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะหรือเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ”⁴³

⁴⁰ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(a).

⁴¹ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(b)(1).

⁴² 27 Cal. App. 4th 809,33 Cal. Rptr. 2d446 (Ct App. 1994).

⁴³ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(e).

การพิสูจน์ว่า คำร้องของจำเลยต้องด้วยบทบัญญัติดังกล่าวหรือไม่ จำเลยต้องสร้างพยานหลักฐานในเบื้องต้นเพื่อแสดงให้เห็นว่า คำฟ้องของโจทก์เกิดจากการกระทำที่ขัดด้วยกฎหมายของจำเลยและการกระทำเช่นนั้นต้องด้วยคำนิยามอย่างหนึ่งอย่างใดของมาตรา 425.16(e) หรือเป็นรูปแบบของกระทำซึ่งควรได้รับความคุ้มครองตามมาตราดังกล่าว⁴⁴

(1) การกระทำที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ (Acts “in connection with a public issue”)

เมื่อถ้อยคำในมาตรา 425.16(b)(1) ให้ความคุ้มครองการฟ้องคดีเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ First Amendment โดย “ต้องเป็นการกระทำที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ” จึงมีความกังวลในตอนแรกว่าศาลจะตีความคำว่า ประเด็นสาธารณะ อย่างแคบ⁴⁵ จุดเริ่มต้นของความกังวลนี้เกิดจากความกลัวว่า จำเลยจะปกป้องประโยชน์ส่วนตัวเพื่อทำลายหลักการตามมาตรา 425.16 ทั้ง ๆ ที่ต่างเป็นที่ทราบกันดีว่า แม้กิจกรรมนั้นจะเป็นประโยชน์สาธารณะแต่ก็ย่อมเป็นประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) ของนักกิจกรรมแทบทั้งสิ้น⁴⁶ อย่างน้อยที่สุดก็ได้ความสนองความสนใจในเรื่องนั้น จึงเกิดปัญหาขึ้นมาว่า ศาลจะตีความหมายของคำว่า ประเด็นสาธารณะ อย่างแคบหรืออย่างกว้าง

ในระยะแรก ข้อห่วงกังวลว่า ศาลจะตีความอย่างแคบนั้น ไม่เป็นจริง คดีระหว่าง Ludwig v. Superior Court⁴⁷ เป็นคดีแรก ๆ ที่มีการตีความถ้อยคำในมาตรา 425.16 โดยตัดสินว่า ประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) ไม่ใช่สิ่งที่จะทำลายหลักการตามมาตรานี้ได้ ข้อเท็จจริงในคดีนี้มีอยู่ว่า Ludwig ซึ่งเป็นผู้ประกอบการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ต้องการสร้างห้างสรรพสินค้าขายสินค้าจากโรงงานใกล้ ๆ Barstow โดย the City of Barstow ได้ยื่นฟ้อง Ludwig ในข้อหาละเมิดข้อตกลงในสัญญา ทำให้สูญเสียผลประโยชน์ทางธุรกิจที่คาดว่าจะได้ และการแข่งขันโดยไม่เป็นธรรม เนื่องจาก Ludwig ได้ส่งลูกจ้างของตนไปเข้าร่วมกระบวนการรับฟังความคิดเห็นเพื่อคัดค้านโครงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ที่มีลักษณะการประกอบกิจการลักษณะเดียวกันที่เสนอโดย the City of Barstow โดยยกเหตุผลเรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ทั้ง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจนว่า Ludwig นั้นทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ศาลเห็นพ้องกับ Ludwig ที่ใช้สิทธิยื่นคำร้องพิเศษเพื่อคัดค้านพิจารณาตามมาตรา 425.16 ยิ่งไปกว่านั้น ในคดีอื่นก็เห็นพ้องด้วยกับการตีความอย่างกว้าง แม้เป็นการติดต่อสื่อสารกันระหว่างเอกชนด้วยกันโดยไม่เกี่ยวกับประโยชน์สาธารณะอย่างชัดเจนเมื่อถูกฟ้อง ก็สามารถยื่นคำร้องตามมาตราดังกล่าวได้⁴⁸

อย่างไรก็ตาม ในปี 1996 มีการตัดสิน 3 คดี โดยใช้แนวทางการตีความหมายอย่างแคบ โดยตัดสินว่า บทบัญญัติดังกล่าวใช้ได้เฉพาะเมื่อ “เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ” เท่านั้น การกระทำของจำเลยที่

⁴⁴ Averill v. Superior Court, 42 Cal. App. 4th 1170, 1175, 50 Cal. Rptr. 2d 62, 65 (Ct App. 1996)

⁴⁵ John C. Barker, Common-Law and Statutory Solutions to the Problem of SLAPPs, *LoY. L.A. L. REv.* Vol 26 p. 396 (1993).

⁴⁶ *Ibid.* p 400-401.

⁴⁷ 37 Cal. App. 4th 8, 34 Cal. Rptr. 2d 350 (Ct. App. 1995).

⁴⁸ Averill, 42 Cal. App. 4th 1170, 50 Cal. Rptr. 2d 62

ตกอยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 425.16(e)(2) ที่บัญญัติว่า “การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจา...ในประเด็นที่ได้รับการพิจารณาหรือตรวจสอบโดยฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการ หรือเจ้าหน้าที่รัฐอื่นใดที่ได้อนุญาตตามกฎหมายแล้ว” นั้น แม้จะไม่ได้อ้างถึงประโยชน์สาธารณะหรือถ้อยคำที่คล้ายคลึงกันก็ตาม แต่ศาลในคดีดังกล่าวตัดสินว่า การกระทำของจำเลยตามมาตรา 425.16(e)(2) ต้องเกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะด้วย ถ้อยคำตามอนุมาตรา (b) ซึ่งบางส่วนได้ยกตัวอย่างไว้ในอนุมาตรา (e)(2) ที่ว่า “...ในประเด็นที่ได้รับการพิจารณาหรือตรวจสอบโดยฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการ หรือเจ้าหน้าที่รัฐอื่นใดที่ได้อนุญาตตามกฎหมายแล้ว...” คำว่า “ประเด็น” ในที่นี้ย่อมหมายถึงประเด็นสาธารณะนั่นเอง⁴⁹

จากความเห็นเหล่านี้พอสรุปได้ว่า จำเลยไม่เพียงแต่ต้องแสดงให้เห็นว่า การกระทำของตนเป็นกล่าวข้อเท็จจริงที่อยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 425.16(e)(1) หรือเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ได้รับการพิจารณาอนุญาตโดยเจ้าหน้าที่รัฐตามมาตรา 425.16(e)(2) เท่านั้น แต่ยังต้องแสดงให้เห็นว่า การแถลงนั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะด้วย

ในปี 1999 ศาลฎีกาของแคลิฟอร์เนีย (the California Supreme Court) ได้ตัดสินคดี *Briggs v. Eden Council for Hope and Opportunity*⁵⁰ ว่า จำเลยมีภาระการพิสูจน์ว่าการกระทำของตนที่ถูกฟ้องเป็นกิจกรรมที่ตกอยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 425.16(e) อนุมาตรา (1) หรือ (2)

ในคดีดังกล่าว *The Briggs court* ได้แยกความแตกต่างของถ้อยคำระหว่างอนุมาตรา (1) (2) และ (3) (4) โดยคำนิยามของการแถลงตามอนุมาตรา (3) และ (4) ว่า ต้องเป็นการแถลงในการประชุมสาธารณะ (public forum) และการกระทำอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการแสดงความคิดเห็นหรือสิทธิในการร้องเรียน โดยการเช่นนั้นเมื่อพิจารณาตามตัวอักษรแล้วเป็นที่ชัดเจนว่า ต้องเกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะหรือในเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ⁵¹ ในขณะที่อนุมาตรา (1) และ (2) ซึ่งบัญญัติว่า การแถลงก่อนหรือหลังจากที่ได้รับการพิจารณาในเรื่องนั้นโดยกระบวนการที่เป็นทางการ (official proceedings) แล้ว เมื่อพิจารณาตามตัวอักษรแล้ว พบว่า ไม่มีข้อความไหนเลยที่จำกัดเรื่องที่ผ่านมาการพิจารณาโดยกระบวนการพิจารณาที่เป็นทางการจะต้องเป็นเรื่องที่เป็นประเด็นสาธารณะหรือประโยชน์สาธารณะ ความแตกต่างที่ว่ามานี้ ศาลฎีกาแห่งแคลิฟอร์เนีย (California Supreme Court) ได้ตัดสินเกี่ยวกับมาตรา 425.16(e)(1)(2) ว่า

“ภายใต้ข้อความที่ชัดเจนของบทบัญญัตินี้ โดยบริบทหรือความมุ่งหมายแห่งตัวมันเองย่อมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ กล่าวคือ ทุกเรื่องที่ว่านั้นคือกิจกรรมตามที่บัญญัติไว้ใน *the First Amendment* มีจุดเริ่มต้นจากกระบวนการพิจารณาที่เป็นทางการ หรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ได้รับการพิจารณาโดยกระบวนการที่เป็นทางการ”⁵²

⁴⁹ Zhao, 48 Cal. App. 4th at 1127, 55 Cal. Rptr. 2d, p. 917.

⁵⁰ 19 Cal. 4th 1106, 969 P.2d 564, 81 Cal. Rptr. 2d 471 (1999).

⁵¹ CAL. CrV. PROC. CODE § 425.16(e)(3).

⁵² Briggs, 19 Cal. 4th at 1116, 969 P.2d at 570, 81 Cal. Rptr. 2d, p. 477.

The *Briggs* court เชื่อว่า สถานิติบัญญัติในขณะยกร่างสองอนุมาตรานี้มีเจตนารมณ์จะให้เรื่องที่ผ่านมาการอนุญาตโดยกระบวนการพิจารณาที่เป็นทางการถือว่าเป็นประเด็นสาธารณะ ดังนี้ ศาลในดังกล่าวจึงตัดสินว่า คำนิยามของอนุมาตรา (1) และ (2) ไม่จำกัดเฉพาะรูปแบบของกิจกรรมในการร้องเรียนอย่างเดียวเท่านั้น และเจตนารมณ์ของสถานิติบัญญัติต้องการให้เกิดแนวทางการตีความอย่างกว้างในอนุมาตรา (1) และ (2) เพื่อครอบคลุมการมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาที่เป็นทางการ ไม่ว่าจะมีส่วนร่วมนั้นจะยังคงมุ่งหมายต่อประเด็นสาธารณะอย่างแท้จริงหรือไม่ก็ตาม⁵³

โดยสรุป คำพิพากษาของศาลที่ใช้แนวทางการตีความตามมาตรา 425.16(e)(1)(2) อย่างแคบนั้น ได้ถูกกลับโดยคำพิพากษาในคดี *The Briggs* ซึ่งมีการตีความหมายอย่างกว้าง อีกทั้ง การตีความแนวทางอย่างกว้างนี้สอดคล้องกับบทบัญญัติของมาตรา 425.16(a) ตอนท้าย ที่เขียนไว้อย่างชัดเจนว่า บทบัญญัตินี้จะต้องตีความอย่างกว้าง

สำหรับมาตรา 425.16(e)(3)(4) *The Briggs* court ให้ความเห็นว่า “สถานที่ซึ่งเปิดเผยต่อสาธารณะชนหรือการประชุมสาธารณะ” และ “การกระทำอื่นใด”⁵⁴ นั้น ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน คงมีการบัญญัติไว้เพียงว่าเป็นการกระทำในเรื่องที่เป็นสาธารณะประโยชน์ เท่านั้น

ที่ผ่านมาคำพิพากษาที่ตัดสินว่า กิจกรรมดังต่อไปนี้ถือว่าเป็นประโยชน์สาธารณะหรือประเด็นสาธารณะ ได้แก่ สหภาพการเลือกตั้ง (Union election) ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสมาชิก 10,000 คน⁵⁵ ผู้ซื้อบ้านจัดสรรประท้วงต่อผลกระทบด้านการจัดการของเจ้าของโครงการ⁵⁶ การพัฒนาห้างสรรพสินค้าที่มีผลกระทบต่อจราจรและสิ่งแวดล้อม⁵⁷ การสร้างกำแพงในบริเวณที่อยู่อาศัย⁵⁸ คำพูดที่กล่าวในระหว่างการรณรงค์หาเสียงทางการเมือง⁵⁹ การไต่สวนเกี่ยวกับเงินที่บริจาคเพื่อการกุศลว่า องค์กรการกุศลนั้นได้รับเงินไว้จริงหรือไม่⁶⁰

เคยมีคำพิพากษาก่อนหน้านี้ว่า ไม่ใช่เพียงการกระทำทางนิติบัญญัติและการกระทำทางบริหารอันจะถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการกระทำของเอกชนและนิติบุคคลด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อองค์กรที่มีขนาดใหญ่และทรงอำนาจอาจสร้างผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนได้

⁵³ Ibid. p.481.

⁵⁴ 19 Cal. 4th at 1123, 969 P.2d at 575, 81 Cal. Rptr. 2d, p. 481.

⁵⁵ *Macias v. Hartwell*, 55 Cal. App. 4th 669, 673-74, 64 Cal. Rptr. 2d 222, 225 (Ct App. 1997).

⁵⁶ *Foothills Townhome Ass'n v. Christiansen*, 65 Cal. App. 4th 688, 695-96, 76 Cal. Rptr. 2d 516, 520 (Ct. App. 1998).

⁵⁷ *Ludwig*, 37 Cal. App. 4th at 15, 43 Cal. Rptr. 2d p. 355.

⁵⁸ *Averill*, 42 Cal. App. 4th at 1175, 50 Cal. Rptr. 2d p. 65.

⁵⁹ *Conroy v. Spitzer*, 70 Cal. App. 4th 1446, 1448, 83 Cal. Rptr. 2d 443, 445 (Ct App. 1999); *Matson v. Dvorak*, 40 Cal. App. 4th 539, 548, 46 Cal. Rptr. 2d 880, 885-86 (Ct App. 1995).

⁶⁰ *Dove Audio, Inc. v. Rosenfeld, Mayer & Susman*, 47 Cal. App. 4th 777, 784, 54 Cal. Rptr. 2d 830, 834 (Ct App. 1996).

จำนวนมาก ตัวอย่างเช่น การฟ้องคดีเนื่องจากสินค้าไม่ปลอดภัย การหลอกลวงโดยผู้พัฒนาอสังหาริมทรัพย์หรือนักลงทุน⁶¹

คดีตัวอย่างที่น่าสนใจที่มีการพิจารณาว่า เป็นประเด็นสาธารณะหรือประโยชน์สาธารณะหรือไม่ คดีแรก ที่ปรึกษานักการเมืองได้ยื่นฟ้องผู้เผยแพร่บทความในนิตยสารในข้อหาดูหมิ่นด้วยการโฆษณาและข้อหาอื่น ๆ ภายหลังจากที่นิตยสารได้ตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับข้อขัดแย้งสิทธิในการเลี้ยงดูบุตรระหว่างโจทก์และภรรยาคนแรกของเขา⁶² ในบทความได้นำเสนอว่า ทั้งภรรยาคนแรกและภรรยาคนที่สองได้ให้การเป็นพยานในชั้นศาลว่า โจทก์ได้ละเมิดโดยทางร่างกายและโดยวาจาต่อพวกเขา ในการต่อสู้คดี ผู้เผยแพร่บทความในนิตยสารได้ยื่นคำร้องเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา แต่โจทก์ได้แย้งว่า การกระทำของเขาต่อภรรยาทั้งสองนั้นไม่ใช่ประเด็นสาธารณะ ดังนั้น บทความดังกล่าวจึงไม่ต้องด้วยมาตรา 425.16 อย่างไรก็ตาม ศาลไม่เห็นฟ้องด้วยโดยพิจารณาว่า โดยทั่วไปแล้ว ความรุนแรงในครอบครัว คือ ประเด็นสาธารณะที่สำคัญอย่างยิ่งในสังคมของเรา⁶³ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่การงานของผูุ้ทธรณ์ และการที่ผูุ้ทธรณ์ได้บรรจุประเด็นเรื่องความรุนแรงในครอบครัวให้อยู่ในการรณรงค์หาเสียงของนักการเมืองซึ่งเป็นที่รู้จักดีทั่วโลก แต่ผูุ้ทธรณ์ก็ยังได้กระทำความรุนแรงในครอบครัวต่อภรรยาทั้งสองเสียเอง ดังนั้น ปัญหาเรื่องความรุนแรงในครอบครัวจึงเป็นประเด็นสาธารณะและอยู่ในขอบเขตแห่งมาตรา 425.16

คดีที่สอง รายงานทางโทรทัศน์ได้นำเสนอเรื่องการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับผู้เสียชีวิตเนื่องจากเสพยาเกินขนาด และได้โทรศัพท์ไปหาครอบครัวของผู้เสียชีวิต ญาติของผู้เสียชีวิตได้ยื่นฟ้องผู้จัดรายการโทรทัศน์ข้อหาละเมิดความเป็นส่วนตัว การทำให้เกิดความเครียดทางอารมณ์โดยจงใจ และข้อหาอื่น ๆ⁶⁴ จำเลยได้ยื่นคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา โดยอ้างว่า รายงานทางโทรทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับผลของยาเสพติดและหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมาย ทั้งสองอย่างนี้เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ ซึ่งตกอยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 425.16 (e)(4) ศาลชั้นต้นรับคำร้องดังกล่าว ส่วนศาลอุทธรณ์ก็พิจารณาว่า การกระทำของจำเลยต้องด้วยบทบัญญัติดังกล่าวเช่นกัน โดยถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะที่จะนำเสนอเป็นข่าวได้ อย่างไรก็ตาม ศาลอุทธรณ์ได้ยกคำสั่งรับคำร้องของชั้นต้นโดยพิจารณาว่า โจทก์พิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า โจทก์มีโอกาสหรือความเป็นไปได้ที่จะชนะคดี

(2) การแถลงในพื้นที่สาธารณะหรือการประชุมสาธารณะ (Statements in a public place or forum (section 425.16(e)(3))

นอกเหนือจากจำเลยจะอ้างว่า การกระทำของตนเกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะได้แล้ว ยังสามารถอ้างว่า เป็นการแถลงในพื้นที่สาธารณะหรือการประชุมสาธารณะเพื่อยื่นคำร้องตามมาตรา

⁶¹ Church of Scientology, 42 Cal. App. 4th at 650, 49 Cal. Rptr. 2d p. 633.

⁶² Sipple v. Foundation for Nat'l Progress, 71 Cal. App. 4th 226, 83 Cal. Rptr. 2d 677 (Ct App. 1999).

⁶³ Ibid. p 238.

⁶⁴ Marich v. QRZ Media, Inc., 73 Cal. App. 4th 299, 316, 86 Cal. Rptr. 2d 406, 418-19 (Ct. App. 1999).

425.16(e)(3) ได้อีกด้วย โดยมาตรา 425.16(e)(3) บัญญัติว่า “การแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือวาจา หรือทำเป็นหนังสืออย่างใด ๆ ...ที่ได้ทำขึ้นในสถานที่ซึ่งเปิดเผยต่อสาธารณะชนหรือการประชุมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ” เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “การประชุมสาธารณะ” ในมาตราดังกล่าว คงมีเฉพาะ the Zhao court ซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์ของแคลิฟอร์เนียที่ได้ตีความถึงถ้อยคำดังกล่าว

“คำว่า “การประชุมสาธารณะ” โดยทั่วไปแล้วหมายถึง สถานที่ทางประวัติศาสตร์อันเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่บัญญัติไว้ใน the First Amendment เช่น ถนน ทางเดิน และสวนสาธารณะ ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตยโดยเปิดเผย ถนน สวนสาธารณะ และสถานที่สาธารณะอื่นโดยอ้อมเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกที่สำคัญต่อการอภิปรายในชุมชนและกระบวนการทางการเมือง โดยสรุป สถานที่เหล่านั้นเป็นการประชุมสาธารณะที่ประชาชนสามารถประชุมพลร่วมกันได้”⁶⁵

แนวคิดของการประชุมสาธารณะ คือ ความต่อเนื่องที่จะมีเสรีภาพในการแสดงออกอาจถูกควบคุมเฉพาะขอบเขตแห่งเนื้อหาที่ประชุมเท่านั้น ซึ่งตรงกันข้ามกับการจัดกิจกรรมทั่วไปซึ่งถูกจำกัดทั้งเวลาและสถานที่⁶⁶ แต่ The Zhao court ตัดสินว่า หนังสือพิมพ์ของเอกชนที่ตีพิมพ์เผยแพร่ไม่อยู่ในขอบเขตของการประชุมสาธารณะ คดีนี้มีข้อเท็จจริงว่า จำเลยถูกฟ้องเนื่องจากทำคำแถลงให้กับนักข่าว ข้ออ้างที่โจทก์ใช้เป็นหลักแห่งข้อหา คือ การหมิ่นประมาท ศาลชั้นต้นตัดสินว่า จำเลยไม่ได้แถลงการณ์ในสถานที่เปิดเผยต่อสาธารณะหรือการประชุมสาธารณะ แต่ได้กระทำในเขตแดนส่วนตัว การแถลงการณ์ (statement) ของจำเลยจึงไม่ต้องด้วยอนุมาตรา (3) แห่งมาตรา 425.16⁶⁷

อย่างไรก็ตาม The Zhao court ได้ยกคำพิพากษาของศาลชั้นต้น แต่การพิพากษายกนั้น ไม่ได้เกิดจากการตีความและพิพากษาเกี่ยวกับอนุมาตรา (3) แห่งมาตรา 425.16 แต่อย่างใด เพียงแต่อ้างว่าศาลชั้นต้นเข้าใจผิดเกี่ยวกับประโยชน์สาธารณะตามอนุมาตรา (1) และ (2) ดังนั้น ปัญหาว่า อย่างไรจึงเป็นการประชุมสาธารณะคงต้องอาศัยการตีความต่อไป

มีข้อสังเกตว่า การคุ้มครองการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีตามรัฐธรรมนูญแห่งรัฐแคลิฟอร์เนีย (California Constitution) ให้ความคุ้มครองกว้างกว่ารัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐ (U.S. Constitution)⁶⁸ โดยศาลแห่งรัฐแคลิฟอร์เนียปฏิเสธรูปแบบที่เข้มงวดในการประชุมสาธารณะที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ การมีอยู่ของการประชุมสาธารณะในสถานที่ต่าง ๆ เช่น สถานีรถไฟที่เอกชนเป็นเจ้าของ⁶⁹

⁶⁵ Zhao, 48 Cal. App. 4th at 1126, 55 Cal. Rptr. 2d, p 916.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid. p 919.

⁶⁸ Griset v. Fair Political Practices Comm'n, 8 Cal. 4th 851, 866 n.5, 884 P.2d 116, 126 n.5, 35 Cal. Rptr. 2d 659, 669 n.5 (1994).

⁶⁹ Hoffman, 67 Cal. 2d 845, 850, 434 P.2d 353, 356, 64 Cal. Rptr. 97, 100 (1967)

ทางเข้าส่วนบุคคลที่นำไปสู่ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่⁷⁰ ที่จอดรถของเรือนจำ⁷¹ และหนังสือพิมพ์ของเรือนจำ⁷²

(3) การคุ้มครองการกระทำอื่นใด (Protection for conduct section 425.16(e)(4))

มาตรา 425.16 เดิมบัญญัติไว้ชัดเจนว่า ให้ความคุ้มครองเฉพาะการแถลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือที่เป็นวาจาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม มีการตีความมาตรา 425.16 ว่า การกระทำที่สอดคล้องกับสิทธิของบุคคลตาม the First Amendment ไม่จำกัดเฉพาะการแถลงด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการกระทำอื่นใดที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญอีกด้วย เช่น การชุมนุมอย่างสันติ⁷³ มาตรา 425.16(e) ใช้คำว่า “รวมถึง” อันเป็นการแยกรูปแบบการกระทำที่ได้รับการคุ้มครองโดยจะเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งก็ได้ ประเภทของการกระทำอื่น ๆ ย่อมอยู่ในบทบัญญัตินี้ด้วย⁷⁴ ในปี 1997 มีการแก้ไขมาตรา 425.16 โดยบัญญัติไว้ชัดเจนว่า “การกระทำอื่นใดที่สอดคล้องกับการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการร้องเรียนหรือสิทธิตามรัฐธรรมนูญในการแสดงความเห็นอย่างเสรีอันเกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะหรือในเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ” ย่อมเป็นกิจกรรมที่ได้รับการคุ้มครอง⁷⁵

ภายหลังมีการแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าวได้ไม่นาน ศาลอุทธรณ์ได้ตัดสินประเด็นเกี่ยวกับการกระทำเช่นว่านั้น⁷⁶ ข้อเท็จจริงแห่งคดีมีอยู่ว่า นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์สองรายต้องการที่จะสร้างอาคารพาณิชย์และบ้านจัดสรรเหมือนกันในย่านเดียวกัน โดยที่คนในชุมชนแถวนั้นคัดค้านการก่อสร้าง บริษัทโจทก์จึงจ้างผู้เชี่ยวชาญเพื่อปรับปรุงการบริการบางส่วนและรณรงค์ให้ชาวบ้านเห็นด้วยกับโครงการดังกล่าวก่อนที่จะได้รับอนุญาตจากหน่วยงานรัฐ ในขณะที่บริษัทจำเลยก็ได้จ้างผู้เชี่ยวชาญคนเดียวกันนั้นเพื่อให้ดำเนินปรับปรุงเหมือนกันกับบริษัทโจทก์ เมื่อเผชิญกับข้อขัดแย้ง ผู้เชี่ยวชาญตัดสินใจเลือกที่จะทำงานร่วมกับบริษัทโจทก์และเลิกสัญญา กับบริษัทจำเลย อย่างไรก็ตาม เพียงไม่กี่เดือนต่อมา ผู้เชี่ยวชาญได้ทำสัญญากับจำเลยเพื่อทำงานให้บริษัทจำเลยอีกครั้ง เมื่อบริษัทจำเลยร้องเรียนว่า ลูกจ้างของผู้เชี่ยวชาญได้รับมอบหมายให้ทำงานให้กับบริษัทโจทก์โดยนำรายละเอียดของโครงการไปบอกบริษัทโจทก์ ผู้เชี่ยวชาญได้ส่งจดหมายไปยังบริษัทจำเลยชี้แจงว่า ลูกจ้างของตนไม่ได้มีส่วนร่วมในกิจการที่เป็นคู่แข่งกับโครงการของบริษัทจำเลยอีกต่อไป เมื่อได้เห็นจดหมายฉบับนี้ บริษัทโจทก์ได้ยื่นฟ้องทั้งผู้เชี่ยวชาญและบริษัทจำเลยฐาน

⁷⁰ Lane, 71 Cal. 2d 872, 873, 457 P.2d 561, 562, 79 Cal. Rptr. 729, 730 (1969)

⁷¹ Prisoners Union v. Department of Corrections, 135 Cal. App. 3d 930, 185 Cal. Rptr. 634 (Ct. App. 1982).

⁷² Bailey v. Loggins, 32 Cal. 3d 907, 654 P.2d 758, 187 Cal. Rptr. 575 (1982).

⁷³ Wilcox, 27 Cal. App. 4th at 820-21, 33 Cal. Rptr. 2d, p. 452-53

⁷⁴ Averill, 42 Cal. App. 4th at 1175, 50 Cal. Rptr. 2d, p. 65.

⁷⁵ CAL. Cir. PROC. CODE § 425.16(e)(4) (West 1997).

⁷⁶ Los Cameros Community Assocs. v. Penfield & Smith Eng'rs, Inc., 65 Cal. App. 4th 278, 76 Cal. Rptr. 2d 396 (Ct. App. 1998).

ละเมิดโดยทำให้สูญเสียผลประโยชน์ทางธุรกิจที่คาดว่าจะได้ และการผิดสัญญา จำเลยทั้งสองได้ยื่นคำร้องพิเศษเพื่อต่ออำนาจฟ้องโจทก์ โดยการตีความอย่างกว้าง ศาลชั้นต้นจึงรับคำร้องของจำเลยไว้พิจารณา

ในชั้นอุทธรณ์ จำเลยยกข้อต่ออ้างว่า ข้อความในจดหมายต้องด้วยมาตรา 425.16 เพราะมาตราดังกล่าวครอบคลุมถึงการแถลงด้วยลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะที่ได้ทำขึ้นอันเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ผ่านมาการพิจารณาหรือตรวจสอบโดยหน่วยงานของรัฐ ถึงแม้ว่าการแถลงนั้นจะได้ทำขึ้นโดยส่วนตัวและเกี่ยวข้องกับคำพูดทางพินิจก็ตาม the *Los Carneros court* พิพากษาว่า การกระทำของจำเลย ตามสัญญาที่ให้คำมั่นกับบริษัทจำเลยว่าจะไม่ทำงานให้กับคู่แข่งของบริษัทจำเลยอีกไม่ได้มีความตั้งใจที่จะส่งเสริมการแสดงความเห็นเสรีหรือสิทธิในการร้องเรียน และการกระทำของจำเลยไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ แม้ว่ากระกระทำนั้นจะได้ทำขึ้นก่อนได้รับการพิจารณาจากหน่วยงานรัฐก็ตาม ดังนั้น เมื่อจำเลยทั้งสองไม่อาจพิสูจน์ได้ว่า การกระทำของจำเลยต้องด้วยมาตรา 425.16 ศาลอุทธรณ์จึงพิพากษายกคำสั่งรับคำร้องของศาลชั้นต้น

3.1.2.3 ภาระการพิสูจน์ของโจทก์ (The SLAPPer's Burden of Proof)

พื้นที่ที่คำร้องของจำเลยได้แสดงให้เห็นว่า ฟ้องโจทก์อยู่ในขอบเขตของมาตรา 425.16 คดีก็จะอยู่ภายใต้บังคับของการพิจารณาคำร้องพิเศษเพื่อตัดกระบวนการพิจารณา และศาลจะรับคำร้องของจำเลยไว้พิจารณา เว้นแต่โจทก์สามารถแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ว่าตนเองจะชนะคดี⁷⁷ แม้มาตราดังกล่าวจะไม่ได้บอกถึงรายละเอียดของมาตรฐานที่ศาลจะใช้ในการพิพากษา แต่ศาลยอมรับการวิเคราะห์ในคดี *Wilcox v. Superior Court*⁷⁸ ซึ่งพิพากษาว่า สถานิติบัญญัติไม่ต้องการให้มาตรฐานนั้นต่ำกว่า “ความเป็นไปได้ตามสมควร” (reasonable probability) และมาตรา 425.16 กำหนดให้โจทก์ต้องแสดงถึงข้อเท็จจริงที่เพียงพออันเป็นฐานที่มาแห่งการก่อตั้งมูลคดี (prima facie case) และแสดงว่าข้ออ้างของจำเลยตามรัฐธรรมนูญไม่อาจใช้บังคับได้กับคดีที่โจทก์ฟ้อง หรือโดยมูลคดีนั้นเองสามารถแสดงถึงข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธข้อต่อสู่ตามรัฐธรรมนูญของจำเลยได้⁷⁹

ในประเด็นที่เกี่ยวกับภาระการพิสูจน์ของโจทก์ ศาลฎีกาแห่งแคลิฟอร์เนีย (the California Supreme Court) ได้ตัดสินว่า

“สถานิติบัญญัติได้บัญญัติ และศาลแห่งแคลิฟอร์เนียเห็นพ้องด้วย ข้อจำกัดทางกระบวนการพิจารณาที่สำคัญที่จะคุ้มครองโจทก์ต่อการปรับใช้กฎหมายป้องกันการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ที่กว้างขวางเกินไป การตัดสิทธิโจทก์ที่จะได้รับการพิจารณาโดยคณะลูกขุนอาจเกิดขึ้นได้หากตีความโดยกำหนดให้โจทก์ต้องพิสูจน์ข้ออ้างในคำฟ้องเป็นอันแรกต่อศาลชั้นต้น แทนที่จะตีความว่าบทบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้ศาลพิพากษาแต่เพียงอย่างเดียวหากโจทก์ได้แถลงและพิสูจน์ได้ว่า คำฟ้องของโจทก์นั้นมีมูลเพียงพอตามกฎหมาย”⁸⁰

⁷⁷ CAL. Clr. PROC. CODE § 425.16(b)(1).

⁷⁸ 27 Cal. App. 4th 809, 33 Cal. Rptr. 2d 446 (Ct App. 1994).

⁷⁹ Ibid. p 824.

⁸⁰ *Briggs v. Eden Council for Hope and Opportunity*, 19 Cal. 4th 1106, 1122-23, 969 P.2d 564, 574-75, 81 Cal. Rptr. 2d 471, 481 (1999).

หากคำคัดค้านที่เป็นลายลักษณ์อักษรของโจทก์เป็นข้อมูลที่ไม่เพียงพอและขาดความน่าเชื่อถือ เป็นเพียงพยานบอกเล่า (hearsay) และข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องกับคดี ถือว่าเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังไม่ได้ในชั้นพิจารณา โดยไม่อาจนำพยานเช่นนั้นพิสูจนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ที่จะคดี ในทางตรงกันข้ามหากโจทก์แสดงให้เห็นถึงพยานหลักฐานที่เพียงพอและรับฟังได้ถึงโอกาสที่จะชนะคดี ศาลจะพิจารณาข้ออ้างของจำเลยที่ปรากฏในคำร้องที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อนำไปสู่การตัดสินความเป็นไปได้ของโจทก์ที่จะชนะคดี อย่างไรก็ตาม แม้ศาลจะตัดสินว่าโจทก์มีโอกาสชนะคดีแล้วคำร้องของจำเลย แต่คำสั่งในชั้นคำร้องจะไม่ใช้เป็นพยานหลักฐานในชั้นพิจารณาคดีหลัก⁸¹

3.1.2.4 การพักการพิจารณาไว้ชั่วคราว (Stay of Discovery)

มาตรา 425.16(g) บัญญัติว่า กระบวนพิจารณาทั้งหลายในคดีจำต้องพักการพิจารณาเมื่อจำเลยได้ยื่นคำร้องเข้ามาตามบทบัญญัตินี้ อย่างไรก็ตาม อนุมาตรา (g) กำหนดว่า ศาลอาจมีคำสั่งให้การพิจารณาคดีดำเนินต่อไปได้เมื่อศาลเห็นสมควร ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของผู้ร่างกฎหมายที่จะสร้างความสมดุลระหว่างประโยชน์ของจำเลยและโจทก์ โดยไม่ให้จำเลยเอาเปรียบจนเกินไป⁸² เว้นแต่โจทก์จะยื่นคำร้องขอให้ศาลดำเนินกระบวนพิจารณาต่อไปแต่ศาลยกคำร้อง เช่นนี้ศาลจะใช้ดุลยพินิจดังกล่าวไม่ได้ การพิจารณาคดีก็จะถูกพักไว้ชั่วคราวจนกว่าศาลจะมีคำสั่งยกคำร้องของจำเลย

3.1.2.5 ค่าธรรมเนียมทนายความ (Attorney's Fee)

มาตรา 425.16 (c) บัญญัติว่า จำเลยผู้ชนะคดีในประเด็นตามคำร้องย่อมมีสิทธิได้รับค่าชดเชยเป็นค่าธรรมเนียมทนายความและค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีที่เสียไปแม้บุคคลภายนอกจะเป็นคนจ่ายค่าใช้จ่ายดังกล่าวก็ตาม⁸³ ในทางตรงกันข้ามหากศาลพิจารณาว่า การยื่นคำร้องของจำเลยมีเจตนาเพียงประวิงคดีให้ช้า ศาลจะมีคำสั่งยกคำร้องและให้จำเลยชดใช้ค่าธรรมเนียมทนายความและค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีแก่โจทก์ตามสมควร⁸⁴ นอกจากนี้ แม้โจทก์จะสมัครใจถอนฟ้องก่อนที่จะมีการสืบพยานตามคำร้องก็ตาม ก็ถือว่าจำเลยเป็นฝ่ายชนะคดีตามคำร้องย่อมมีสิทธิได้รับค่าชดเชยดังกล่าวเช่นกัน⁸⁵ อย่างไรก็ตาม หากโจทก์ถอนฟ้องภายหลังมีการยื่นคำร้อง จะไม่มีการสั่งให้โจทก์ใช้ค่าธรรมเนียมทนายความและศาลจะอนุญาตให้โจทก์ถอนฟ้อง แต่ต้องมีการสืบพยานเพื่อพิพาทกันว่า คู่ความฝ่ายใดจะชนะคดีตามคำร้อง⁸⁶

ค่าใช้จ่ายที่จำเลยผู้ชนะคดีมีสิทธิได้รับนั้นไม่จำกัดเฉพาะค่าใช้จ่ายที่เสียไปเนื่องมาจากการยื่นคำร้องเท่านั้น แต่ยังรวมถึงค่าใช้จ่ายที่เสียไปในระหว่างต่อสู้คดีในชั้นคำร้องอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้น หากมีการ

⁸¹ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(b)(3).

⁸² Church of Scientology v. Wollersheim, 42 Cal. App. 4th 628, 647 n.3, 49 Cal. Rptr. 2d 620, 631 n.3 (Ct App. 1996).

⁸³ Macias v. Hartwell, 55 Cal. App. 4th 669, 675-76, 64 Cal. Rptr. 2d 222, 226 (Ct. App. 1997).

⁸⁴ CAL. CIV. PROC. CODE § 425.16(c) (West Supp. 2000).

⁸⁵ Coltrain v. Shewalter, 66 Cal. App. 4th 94, 107, 77 Cal. Rptr. 2d 600, 608 (Ct App. 1998).

⁸⁶ Liu, 69 Cal. App. 4th at 752, 81 Cal. Rptr. 2d, p 812.

ต่อสู้กันจนถึงศาลอุทธรณ์ ค่าใช้จ่ายที่เสียไปในชั้นอุทธรณ์ไม่ว่าโจทก์หรือจำเลยย่อมมีสิทธิได้รับ ส่วนจำนวนเงินมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของศาล⁸⁷

4. ตัวอย่างการฟ้องคดีในประเทศไทยที่น่าสนใจ

สำหรับประเทศไทย ความตื่นตัวเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้เพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ดังจะเห็นได้จากการใช้สิทธิของประชาชน ในรูปแบบการแสดงความคิดเห็นหรือทำกิจกรรมในที่สาธารณะเพื่อคัดค้านโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐและของบริษัทเอกชนที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชาชนนำไปสู่ความขัดแย้งและการฟ้องคดีต่อศาลทั้งทางแพ่งและอาญา ส่วนใหญ่ประชาชนมักถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีหมิ่นประมาท การดำเนินคดีมีทั้งการใช้สิทธิทางศาลโดยสุจริต และการฟ้องที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาความยุติธรรม แต่เป็นการฟ้องเพื่อให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวที่จะได้รับโทษทางอาญาหรือชดใช้ค่าเสียหายทางแพ่งจำนวนมาก เสียเวลาและทรัพย์สินเนื่องจากการต่อสู้คดีเป็นเวลานาน โดยใช้กระบวนการทางศาลเป็นเครื่องมือกลั่นแกล้งขัดขวางการแสดงความคิดเห็นหรือการแสดงออกเพื่อระงับการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมแก่กับการถอนฟ้อง ในหัวข้อนี้จะได้รวบรวมข้อมูลการฟ้องและการดำเนินคดีเมื่อมีการใช้สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชนที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

4.1 บริษัททุ่งคำ จำกัด ฟ้องนายสุรพันธ์ ชาวบ้านจังหวัดเลย ที่คัดค้านเหมืองทองคำ (คดีหมายเลขดำที่ 4471/2557)⁸⁸

บริษัท ทุ่งคำ จำกัด ผู้ได้รับสิทธิในการสำรวจและพัฒนาแหล่งแร่ทองคำในพื้นที่อำเภอวังสะพุง อำเภอเมือง จังหวัดเลย ได้ฟ้องนายสุรพันธ์ ชาวบ้านจังหวัดเลยและเลขาธิการกลุ่มคนรักบ้านเกิด ในข้อหาเข้าสู่อินเทอร์เน็ตซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 มาตรา 14 (1) และข้อหาหมิ่นประมาท ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 326 328 เนื่องจากนายสุรพันธ์ได้เคลื่อนไหวคัดค้านการทำเหมืองแร่ทองคำในพื้นที่จังหวัดเลย โดยกล่าวหาว่า นายสุรพันธ์เขียนข้อความบน Page Facebook ชื่อ “เหมืองแร่เมืองเลย” เป็นหนังสือร้องเรียนที่ยื่นต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเลยระบุว่า บริษัททุ่งคำได้ประทานบัตร 6 แปลงเพื่อทำเหมืองแร่ทองคำและแร่พลอยโดยมิชอบ คดีนี้บริษัททุ่งคำได้ฟ้องนายสุรพันธ์ไกลถึงอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ทั้งที่เขตเหมืองแร่และภูมิลำเนาของนายสุรพันธ์อยู่ที่จังหวัดเลย เนื่องจากโจทก์อ้างว่า พบเห็นข้อความดังกล่าวที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ความผิดตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์จึงถือ่าเกิดขึ้น ณ สถานที่พบเห็นข้อความ ทำ

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ iLAW FREEDOM, “ฐานข้อมูลคดี : สุรพันธ์: คดีหมิ่นประมาท+พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ที่ศาลแม่สอด,” สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567, จาก <https://freedom.ilaw.or.th/case/694?fbclid=IwAR13M20livKrbe7aYFRR-yKOtx1D99wTUqmNOGtd8Oylwqp1FLsaEOw4Ww#basic-information>.

ให้นายสุรพันธ์ต้องเดินทางจากจังหวัดเลยมาขึ้นศาลที่แม่สอดเพื่อต่อสู้คดีเป็นระยะทางกว่า 450 กิโลเมตร ก่อนหน้านี้นายสุรพันธ์ถูกฟ้องโดยบริษัทดังกล่าว มาแล้วกว่า 5 คดี

ศาลนัดสืบพยานในวันที่ 10-11 มีนาคม 2559 แต่ในวันที่ 10 มีนาคม ก่อนเริ่มสืบพยาน ศาลได้ไกล่เกลี่ยเพื่อให้มีการถอนฟ้อง ช่วงแรกฝ่ายจำเลยไม่ยินยอมให้ถอนฟ้องเพราะได้เตรียมตัวมาต่อสู้คดีแล้ว และต้องการพิสูจน์ว่าไม่ได้กระทำความผิด แต่หลังการไกล่เกลี่ยผลปรากฏว่า บริษัทท่งคำยอมถอนฟ้อง นายสุรพันธ์โดยมีเงื่อนไขให้นายสุรพันธ์เขียนข้อความในโซเชียลมีเดียว่า ไม่ได้เป็นคนเขียนข้อความตามที่ ถูกฟ้องภายใน 7 วัน มิเช่นนั้น บริษัทจะดำเนินการเอง แต่นายสุรพันธ์ปฏิเสธที่จะดำเนินการตามคำขอ แต่ ศาลก็อนุญาตให้ถอนฟ้องโดยไม่ต้องมีเงื่อนไข ทำให้คดีนี้สิ้นสุดลง และยกเลิกการนัดสืบพยาน

จากข้อความที่ปรากฏบน Facebook ในคดีนี้ บริษัทท่งคำได้ฟ้องนายสุรพันธ์ 2 ทาง คือ การยื่นฟ้องต่อศาลเอง และร้องทุกข์ต่อสถานีตำรวจภูธรแม่สอด โดยกรณีที่แจ้งความกับตำรวจนั้น อัยการมีคำสั่งไม่ฟ้อง เพราะเห็นว่าหนังสือร้องเรียนของกลุ่มคนรักบ้านเกิดที่เขียนข้อความบน Facebook เป็นหนังสือแสดงความคิดเห็นที่ประชาชนได้รับ จึงเป็นการแสดงความคิดเห็นโดยสุจริตติชมด้วยความเป็นธรรมตามวิสัยของประชาชนย่อมกระทำได้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม อีกทั้ง ไม่สามารถตรวจสอบข้อมูลการใช้งานและ IP Address ได้ คดีมีพยานหลักฐานไม่พอที่จะส่งฟ้อง

นอกจากนี้ เมื่อปี 2557 ยังมีอีกสองคดี ที่บริษัทท่งคำไปยื่นฟ้องที่ศาลจังหวัดภูเก็ต ฐานหมิ่นประมาทโดยการโฆษณา ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 326 และ 328 โดยนายสุรพันธ์ ถูกฟ้องว่าหมิ่นประมาทจากการให้สัมภาษณ์กับนักข่าวช่อง TNN24 ถึงกรณีที่มีเหตุไฟไหม้เต็นท์ของคณงานเหมือง

คดีที่ได้มีการถอนฟ้องไปไม่ใช่คดีแรกที่บริษัทท่งคำยื่นฟ้องกลุ่มคนรักบ้านเกิด และไม่ใช่คดีแรกที่ไปฟ้องยังศาลต่างจังหวัด ก่อนหน้านี้นายสุรพันธ์ฟ้องทั้งคดีแพ่งและอาญามากกว่า 8 คดี โดยเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพการแสดงออก 4 คดี ได้แก่

คดีที่บริษัทท่งคำยื่นฟ้องคดีแพ่งต่อชาวบ้าน 6 คน โดยเรียกค่าเสียหายฐานทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง เป็นเงินถึง 50 ล้านบาท จากการที่ชาวบ้านจัดทำป้ายตั้งไว้บริเวณถนนทางเข้าหมู่บ้านเขียนว่า “หมู่บ้านนี้ไม่เอาเหมือง” โดยเป็นป้ายขนาดใหญ่ 1 ป้ายและป้ายเล็ก ๆ อีกหลายป้ายติดไว้ตลอดทางเข้าหมู่บ้าน บริษัทท่งคำเห็นว่า ป้ายเหล่านี้สร้างความเสียหาย ทำให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ ไม่ไว้ใจบริษัทและทำให้ได้รับผลกระทบในตลาดหุ้น⁸⁹

4.2 บริษัทท่งคำ จำกัด ฟ้องนางพรทิพย์ ชาวบ้านจังหวัดเลย คัดค้านเหมืองทองคำ (คดีหมายเลขดำที่ 4472/2557)⁹⁰

⁸⁹ สืบค้นข้อมูลได้ที่ iLAW FREEDOM

<https://www.facebook.com/iLawClub/photos/10156623872410551>.

⁹⁰ iLAW FREEDOM, “ฐานข้อมูลคดี : บริษัทท่งคำ vs พรทิพย์ ชาวบ้านเลยคัดค้านเหมืองทองคำ,” สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567, จาก

https://freedom.ilaw.or.th/th/case/632?fbclid=IwAR2pW9HTmuPW5JCVchEneF9spT-zJL5Cv53zq51_d6lhQFwtMlwWwMoJdPI#additional_information.

เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2557 นางพรทิพย์ให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวสถานี Nation TV หลังเหตุการณ์ปะทะระหว่างชาวบ้านที่คัดค้านการทำเหมืองและกลุ่มชายชุดดำที่ต้องการขนแร่ผ่านหมู่บ้าน ทำนองว่า เหมืองเป็นเหตุให้มีสารปนเปื้อนในแหล่งน้ำและในร่างกายของชาวบ้าน ข้อความดังกล่าว ออกอากาศเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2557 ต่อมานางพรทิพย์ถูกบริษัท ทุงคำ จำกัด ยื่นฟ้องที่ศาลฎีกีตใน ข้อหาหมิ่นประมาท และหมิ่นประมาทด้วยการโฆษณา ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 326 และ 328

ในระหว่างไต่สวนมูลฟ้อง บริษัททุงคำถอนฟ้องนางพรทิพย์ เนื่องจากในวันที่ 4 ธันวาคม 2557 ตัวแทนชาวบ้านจาก อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ขอเจรจาและลงนามบันทึกข้อตกลงกับกรรมการผู้จัดการ บริษัททุงคำ จำกัด โดยตกลงกันว่า บริษัทยินดีต้อนรับทุกคดี แลกกับการที่ชาวบ้านยินยอมให้ขนแร่ที่ขุด แล้วออกจากพื้นที่ทำเหมือง โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเลย ผู้บังคับการจังหวัดทหารบกเลย อัยการจังหวัดเลย และนายอำเภอวังสะพุงเป็นพยานการทำบันทึกข้อตกลง

4.3 บริษัททุงคำ จำกัด ฟ้องนักข่าวเยาวชนและไทยพีบีเอส (คดีหมายเลขดำที่ อ. 3756/2558)⁹¹

สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (ThaiPBS) เผยแพร่ รายการนักข่าวพลเมือง ตอน ค่ายเยาวชนอีกบ้าน เจ้าของ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2558 โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของการทำเหมืองแร่ ทองคำในอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

บริษัท ทุงคำ จำกัด เจ้าของประทานบัตรเหมืองแร่ แจ้งความดำเนินคดีกับนางสาววันเพ็ญ หรือน้องพลอย นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่ปรากฏเสียงอยู่ในรายการ ที่สถานีตำรวจนครบาลมีนบุรี และ ยื่นฟ้องต่อศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดเลย ในความผิดฐานหมิ่นประมาทด้วยการโฆษณา ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 328 ในขณะเดียวกันก็ยื่นฟ้องสถานีไทยพีบีเอส นักข่าว และผู้บริหาร สถานี ต่อศาลอาญา ในข้อหาหมิ่นประมาทด้วยการโฆษณา ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 328 และ ในข้อหานำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ ตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 มาตรา 14 (1)

ในคดีของนางสาววันเพ็ญ หรือน้องพลอย สถานพินิจและคุ้มครองเด็กมีคำสั่งไม่เห็นด้วยกับการ ดำเนินคดี ส่วนคดีของสถานีไทยพีบีเอส (ThaiPBS) เบื้องต้นศาลชั้นต้นไต่สวนมูลฟ้องแล้วสั่งไม่รับฟ้อง แต่ ต่อมาศาลอุทธรณ์สั่งแก้ไขให้รับฟ้องไว้พิจารณา อย่างไรก็ตาม ในชั้นศาลฝ่ายโจทก์และผู้บริหารสถานีไทย พีบีเอส (ThaiPBS) เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย โดยสถานียินดีทำสื่อบทสัมภาษณ์นางสาววันเพ็ญจากฝั่งโจทก์ และยื่นข้อความตัววิ่งช่วงข่าวเที่ยง การไกล่เกลี่ยใช้เวลาถึง 6 นาที ก่อนฝ่ายโจทก์จะยอมถอนฟ้องในที่สุด

4.4 พนักงานอัยการฟ้องกลุ่มชาวบ้าน จังหวัดอุดรธานี ที่ใช้สิทธิชุมชนในการปกป้อง ทรัพยากรธรรมชาติ (คดีหมายเลขดำที่ 1385/2549) (คดีหมายเลขแดงที่ 2223/2550)

⁹¹ iLAW FREEDOM, “ฐานข้อมูลคดี : บริษัททุงคำฟ้องนักข่าวเยาวชนและไทยพีบีเอส,” สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567, จาก <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/706?fbclid=IwAR25NAA71jNmKFbzZahFKAJoYkVvn-kbGUgFmY-CE88UWTKgBuKgnMbw-A#detail>.

โจทก์ฟ้องว่า จำเลยทั้งห้าร่วมกันบุกรุกเข้าไปในที่ดินอันเป็นอสังหาริมทรัพย์ของผู้เสียหาย ซึ่งเป็นบริษัทมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจการเหมืองแร่ แล้วทุบทำลายหมุดปักเขตเหมืองแร่ อันเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของผู้เสียหายโดยปกติสุข ขอให้ลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 362 365 ประกอบมาตรา 83 จำเลยให้การปฏิเสธโดยอ้างสิทธิชุมชนในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ซึ่งใช้บังคับอยู่ในขณะนั้น

ศาลพิจารณาคดีพิพากษาว่า การที่ผู้เสียหายดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ไม่ว่าจะเป็นการทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อนพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่ 5) ใช้บังคับ และถูกคัดค้านจากนักวิชาการตลอดจนกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีก็ดี การไม่จัดให้มีการดำเนินการรับฟังความคิดเห็นหรือไม่จัดให้มีการเอาประกันภัยก็ดี หรือการที่นายบุญเหลือกับพวกซึ่งเป็นลูกจ้างของผู้เสียหายทำการปักหมุดอันเป็นการเตรียมการเพื่อทำรังวัดพื้นที่เขตคำขอประทานบัตร โดยไม่ปรากฏว่าได้รับมอบอำนาจจากพนักงานเจ้าหน้าที่ของกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ผู้มีอำนาจให้ดำเนินการรังวัดปักหมุดในวันเกิดเหตุก็ดี กรณีดังกล่าวเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นข้อเท็จจริงที่แสดงว่า ผู้เสียหายดำเนินการฝ่าฝืนต่อพระราชบัญญัติแร่อันเป็นกฎหมายเฉพาะ และฝ่าฝืนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 อันเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศในระหว่างเกิดเหตุด้วย

ดังนั้น การที่จำเลยทั้งห้าและกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นที่คัดค้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชพากันไปในที่ที่เกิดเหตุเพื่อสอบถามนายบุญเหลือกับพวกถึงการปักหมุดดังกล่าว ถือว่าเป็นการกระทำการอันเป็นการร่วมกันในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน อีกทั้ง เป็นการร่วมกันใช้สิทธิในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างปกติสุขและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ อนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน การกระทำของจำเลยทั้งห้าและกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเป็นการกระทำที่ต้องตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติแร่ และบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จึงไม่มีความผิดตามฟ้อง พิพากษายกฟ้องโจทก์ คดีนี้ ไม่มีการอุทธรณ์ จึงถึงที่สุดในศาลชั้นต้น

4.5 บริษัทเอกชนฟ้องหมิ่นประมาทนักพัฒนาเอกชนด้านพลังงาน (คดีหมายเลขดำที่ 1954/2555) (คดีหมายเลขแดงที่ 10382/2556)

โจทก์ฟ้องว่า จำเลยทั้งสองร่วมกันหมิ่นประมาทโจทก์ด้วยการโฆษณา ขอให้ลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 83 326 328 และ มาตรา 332 สืบเนื่องมาจากจำเลยที่ 1 ได้รับเชิญให้ไปร่วมออกรายการ “คมชัดลึก” กับตัวแทนชาวบ้านจากอำเภอบางคล้า ทางสถานีโทรทัศน์ช่องเนชั่นแซนแนล (Nation Chanel) แพร่ภาพออกอากาศทางวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวี (TTV) ในหัวข้อ “โรงงานไฟฟ้าเพื่อใคร” โดยมีจำเลยที่ 2 เป็นผู้ดำเนินรายการ จำเลยที่ 1 พูดยุติแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความไม่โปร่งใสในการประมูลโรงงานไฟฟ้าและการมีส่วนร่วมของประชาชน

ศาลชั้นต้นได้สวนมูลฟ้อง เห็นว่า คดีนี้มีมูลเฉพาะจำเลยที่ 1 ต่อมาในชั้นพิจารณาศาลชั้นต้นได้ยกฟ้องสำหรับจำเลยที่ 1 โจทก์อุทธรณ์

ศาลอุทธรณ์พิจารณาพิพากษาว่า การแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเท็จจริงของจำเลยที่ 1 กระทำเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติ ถ้อยคำของจำเลยที่ 1 ไม่ใช่เป็นการยืนยันข้อเท็จจริงอันจะเป็นการใส่ความ ความโจทก์ต่อบุคคลที่สามและทำให้โจทก์ได้รับความเสียหายต้องเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่นหรือเกลียดชัง อีกทั้ง เมื่อพิจารณาถ้อยคำของจำเลยที่ 1 ที่ได้กล่าวในการออกรายการดังกล่าวแล้วกลับเห็นว่า เป็นการให้ความรู้กับประชาชนต่อปัญหาการสร้างโรงงานไฟฟ้าที่อำเภอบางคล้าที่กำลังเป็นปัญหามีชาวบ้านออกมาโต้แย้งคัดค้าน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่รู้สึกกังวลเรื่องมลพิษในน้ำและอากาศ การเข้าสำรวจการก่อสร้างโรงงานไฟฟ้ายังไม่มีรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมจึงออกมาคัดค้านซึ่งประชาชนผู้ร่วมรับชมรายการย่อมมีดุลพินิจที่จะพิจารณาด้วยเหตุผลว่า ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่จำเลยกล่าวมานั้นชอบด้วยเหตุผลหรือไม่ จึงไม่มีลักษณะเป็นการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อให้ชาวบ้านในพื้นที่รวมตัวกันต่อต้านโจทก์หรือมีเจตนากลั่นแกล้งโจทก์หรือบริษัทในเครือเพียงกลุ่มเดียว ด้วยเหตุนี้การกระทำของจำเลยที่ 1 จึงไม่ใช่การใส่ความโจทก์หรือไม่ได้มีเจตนาตีพิมพ์โจทก์ด้วยความเป็นธรรมแต่เป็นการกลั่นแกล้งโจทก์ตามที่โจทก์อุทธรณ์กล่าวอ้าง ที่ศาลชั้นต้นพิพากษามาแล้วนั้น ศาลอุทธรณ์เห็นฟ้องด้วย อุทธรณ์ของโจทก์ฟังไม่ขึ้น

4.6 รัฐดำเนินคดีอาญากับกลุ่มผู้คัดค้านโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย (คดีหมายเลขดำที่ 2074/2550) (คดีหมายเลขแดงที่ 2908/2551)

คดีนี้ศาลชั้นและศาลอุทธรณ์ได้มีคำพิพากษายกฟ้อง ขณะนี้อยู่ระหว่างการพิจารณาของศาลฎีกา โจทก์โดยพนักงานอัยการฟ้องขอให้ลงโทษจำเลยทั้งสองในข้อหาความผิดต่อเจ้าพนักงาน ก่อความวุ่นวายในบ้านเมือง ความผิดต่อร่างกาย ทำให้เสียทรัพย์ และลหุโทษ เนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่ไม่พอใจจึงรวมตัวกันชุมนุมคัดค้านโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย

ศาลอุทธรณ์พิจารณาพิพากษาว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งใช้ขณะนั้นบัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอิสรภาพหรือพื้นที่...และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน...” มาตรา 56 บัญญัติว่า “สิทธิของบุคคลที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง...” จากบทบัญญัติดังกล่าว บุคคลทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการดำรงชีวิต การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน อันเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

โครงการท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย เป็นโครงการพลังงานขนาดใหญ่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย และคุณภาพชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่น จำเลยทั้งสองและผู้ชุมนุมซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าวย่อมมีสิทธิแสดงความคิดเห็น

และมีเสรีภาพในการชุมนุมคัดค้านโครงการอย่างสงบและปราศจากอาวุธตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ดังนั้น จำเลยทั้งสองคนจึงไม่มีความผิดตามฟ้อง

5. การแก้ไขปัญหโดยอาศัยกฎหมายที่มีอยู่

เมื่อมีการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์เพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดปัญหาในเชิงกฎหมายและข้อเท็จจริงอยู่หลายประการ คำถามที่เกิดขึ้นตามมา คือ กฎหมายที่มีอยู่สามารถแก้ไขปัญหได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ แยกพิจารณา ดังนี้

5.1 เขตอำนาจศาล (jurisdiction)

จากคดีบริษัททุ่งคำ จำกัด ฟ้องชาวบ้านที่คัดค้านการทำเหมืองแร่ทองคำข้างต้นจะพบว่า บริษัทเอกชนจงใจยื่นฟ้องต่อศาล หรือร้องทุกข์ในท้องที่ที่อยู่ไกลจากภูมิลำเนาของผู้ต้องหาหรือจำเลย ทำให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยต้องรับภาระอย่างหนักเรื่องค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การต่อสู้คดี การสูญเสียเวลา และเกิดความเครียดระหว่างเป็นความกัน นอกจากนี้ การฟ้องและการดำเนินคดีเพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในไทยไม่จำกัดเฉพาะการฟ้องเป็นคดีแพ่งอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการฟ้องเป็นคดีอาญาอีกด้วย โดยการฟ้องนี้เป็นได้ทั้งเอกชนและรัฐเป็นผู้ฟ้อง

ในคดีแพ่ง เมื่อโจทก์ยื่นยื่นฟ้องต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดี แต่ก่อให้เกิดความไม่สะดวกแก่จำเลยในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ พอจะมีทางแก้ยู่บ้าง โดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 6 บัญญัติว่า “ก่อนยื่นคำให้การ จำเลยชอบที่จะยื่นคำร้องต่อศาลที่โจทก์ได้ยื่นคำฟ้องไว้ขอให้โอนคดีไปยังศาลอื่นที่มีเขตอำนาจได้ คำร้องนั้นจำเลยต้องแสดงเหตุที่ยกขึ้นอ้างอิงว่าการพิจารณาคดีต่อไปในศาลนั้นจะไม่สะดวก หรือจำเลยอาจไม่ได้รับความยุติธรรมเมื่อศาลเห็นสมควร ศาลจะมีคำสั่งอนุญาตตามคำร้องนั้นก็ได้”

ห้ามมิให้ศาลออกคำสั่งอนุญาตตามวรรคหนึ่ง เว้นแต่ศาลที่จะรับโอนคดีไปนั้นได้ยินยอมเสียก่อน ถ้าศาลที่จะรับโอนคดีไม่ยินยอม ก็ให้ศาลที่จะโอนคดีนั้นส่งเรื่องให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ชี้ขาดคำสั่งของอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด”

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ตามมาตรา 6 เป็นทางแก้ข้อขัดข้องของ จำเลยหรือความไม่สะดวกของฝ่ายจำเลย เนื่องจากในการฟ้องนั้น โจทก์ย่อมมีสิทธิเรื่องฟ้องต่อศาลใดก็ได้ตามความสะดวกภายในขอบเขตของกฎหมาย จำเลยก็สมควรได้รับความสะดวกด้วยจะได้ไม่เป็นการเสียเปรียบกัน จำเลยต้องยื่นคำร้อง (motion) ขอโอน (transfer) คดีไปยังศาลอื่นต่อศาลที่โจทก์ได้ยื่นฟ้อง โดยต้องยื่นคำร้องก่อนจำเลยยื่นคำให้การ เนื้อหาคำร้องต้องยกเหตุผลขึ้นอ้างอย่างหนึ่งอย่างใด ได้แก่ การพิจารณาในศาลที่โจทก์ฟ้องนั้นจะไม่สะดวก เช่น จำเลยไม่มีภูมิลำเนาในเขตศาลที่โจทก์ยื่นฟ้อง เสียเวลาเดินทางหรือเสียค่าใช้จ่ายมาก หรือจำเลยอาจไม่ได้รับความยุติธรรม เมื่อศาลได้รับคำร้องของจำเลยแล้ว ต้องส่งสำเนาคำร้องให้โจทก์และสอบถามโจทก์ก่อนว่าจะคัดค้านประการใดหรือไม่ ทั้งนี้ ตามมาตรา 21 (2) หลังจากนั้นศาลจะพิจารณาว่า มีเหตุอันควรหรือไม่ ถ้าเป็นจริงดังจำเลยอ้างก็จะอนุญาตแต่จะอนุญาตให้โอนคดีไป

ทันทีไม่ได้ ต้องมีหนังสือสอบถามไปยังศาลที่จะรับโอนคดีเสียก่อน ถ้าศาลนั้นไม่ยินยอม จะอนุญาตให้โอนคดีไม่ได้ แต่ถ้าศาลต้นคดีเห็นว่าสมควรให้โอนคดีก็อาจส่งเรื่องให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ชี้ขาด⁹²

อีกทั้ง ศาลที่จำเลยจะขอโอนคดีไปนั้นจะต้องเป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีนั้นได้อยู่แล้ว โดยต้องเป็นศาลที่โจทก์เลือกฟ้องได้ แต่โจทก์ไม่เลือกฟ้องในศาลนั้น⁹³ จะเห็นได้ว่า แม้กฎหมายจะมีช่องทางให้จำเลยยื่นคำร้องขอโอนคดีไปยังศาลที่จำเลยสะดวกในการต่อสู้คดี แต่ขั้นตอนค่อนข้างยุ่งยากและไม่แน่ว่าศาลจะอนุญาตให้โอนคดีหรือไม่ เพราะขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของศาลที่จะรับโอน

ในเรื่องเดียวกันนี้หากเป็นความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 23 บัญญัติว่า “เมื่อศาลแต่สองศาลขึ้นไปต่างมีอำนาจชำระคดี ถ้าได้ยื่นฟ้องคดีนั้นต่อศาลหนึ่งซึ่งตามฟ้อง ความผิดมิได้เกิดในเขต โจทก์หรือจำเลยจะร้องขอให้โอนคดีไปชำระที่ศาลอื่นซึ่งความผิดได้เกิดในเขตก็ได้

ถ้าโจทก์ยื่นฟ้องต่อศาลซึ่งความผิดเกิดในเขต แต่ต่อมาความปรากฏแก่โจทก์ว่าการพิจารณาคดีจะสะดวกยิ่งขึ้นถ้าให้อีกศาลหนึ่งซึ่งมีอำนาจชำระคดีได้พิจารณาคดีนั้น โจทก์จะยื่นคำร้องต่อศาลซึ่งคดีนั้นอยู่ในระหว่างพิจารณาขอโอนคดีไปยังอีกศาลหนึ่งก็ได้ แม้ว่าจำเลยจะคัดค้านก็ตาม เมื่อศาลเห็นสมควรจะโอนคดีไปหรือยกคำร้องเสียก็ได้”

หลักเกณฑ์การขอโอนคดีตามมาตรา 23 วรรคแรก ให้สิทธิทั้งโจทก์และจำเลยในการขอโอนคดี แต่ต้องได้ความว่า ศาลที่โจทก์ยื่นฟ้องนั้นไม่ใช่ศาลที่ความผิดเกิด แต่เป็นศาลอื่นที่มีอำนาจพิจารณา เช่น ศาลจำเลยมีที่อยู่ หรือถูกจับในท้องที่หนึ่งหรือเมื่อเจ้าพนักงานทำการสอบสวนในท้องที่หนึ่งนอกเขตของศาลดังกล่าวแล้ว จะชำระที่ศาลซึ่งท้องที่นั้น ๆ อยู่ในเขตอำนาจก็ได้⁹⁴ เช่นนี้จึงขอให้โอนคดีไปยังศาลที่ความผิดเกิดได้

ในทางตรงกันข้ามหากโจทก์เลือกฟ้องต่อศาลที่ความผิดเกิด ตัวอย่างเช่น คดีที่บริษัททุ่งคำ จำกัด ฟ้องนายสุรพันธุ์ ชาวบ้านจังหวัดเลย ที่คัดค้านเหมืองทองคำ บริษัททุ่งคำได้ฟ้องนายสุรพันธุ์ไกลถึงอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ทั้งที่เขตเหมืองแร่และภูมิลำเนาของนายสุรพันธุ์อยู่ที่จังหวัดเลย เนื่องจากโจทก์อ้างว่าพบเห็นข้อความที่เป็นการหมิ่นประมาทที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ความผิดตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์จึงถือว่าเกิดขึ้น ณ สถานที่พบเห็นข้อความ ทำให้นายสุรพันธุ์ต้องเดินทางจากจังหวัดเลยมาขึ้นศาลที่แม่สอดเพื่อต่อสู้คดีเป็นระยะทางกว่า 450 กิโลเมตร แม้จะก่อให้เกิดความไม่สะดวกแก่จำเลยในการต่อสู้คดีเพราะต้องเดินทางไกล จำเลยก็ไม่มีสิทธิยื่นคำร้องขอโอนคดีไปยังศาลอื่นได้ เพราะไม่เข้าหลักเกณฑ์ตามมาตราดังกล่าว ในขณะที่มาตรา 23 วรรคสอง ให้อำนาจแก่โจทก์เท่านั้นที่มีสิทธิขอโอนคดีไปพิจารณาที่ศาลอื่นที่มีเขตอำนาจ

⁹² จำรัส เหมะจารุ, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1, เอกสารประกอบการสอน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า. 12.

⁹³ วิชัย ดันตีกุลานันท์, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งว่าด้วยเขตอำนาจศาลและการส่งคำคู่ความและเอกสาร, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศ์จำกัด, 2534), หน้า .19.

⁹⁴ มาตรา 22 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.

นอกจากนี้ ยังมีมาตรา 26 ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์การโอนคดีกรณีพิเศษโดยไม่ต้องคำนึงว่า ศาลที่รับโอนคดีมีอำนาจพิจารณาเหนือคดีนั้นหรือไม่ มาตรา 26 บัญญัติว่า “หากว่าตามลักษณะของความผิดฐานของจำเลย จำนวนจำเลย ความรู้สึกของประชาชนส่วนมากแห่งท้องถิ่นนั้น หรือเหตุผลอย่างอื่น อาจมีการขัดขวางต่อการไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณา หรือน่ากลัวว่าจะเกิดความไม่สงบหรือเหตุร้ายอย่างอื่นขึ้น หรืออาจเกิดผลกระทบต่อประโยชน์ที่สำคัญอื่นของรัฐ เมื่อโจทก์หรือจำเลยร้องขอหรือศาลที่คดีนั้นอยู่ระหว่างพิจารณาทำความเห็นเสนอต่อประธานศาลฎีกาขอให้โอนคดีไปศาลอื่น ถ้าประธานศาลฎีกาเห็นควรอนุญาต ก็ให้ส่งโอนคดีไปยังศาลดังที่ประธานศาลฎีกากระบุไว้

คำสั่งของประธานศาลฎีกาให้เป็นที่สุด”

หลักเกณฑ์สำคัญที่จำเลยจะขอโอนคดีกรณีพิเศษได้ต้องได้ความว่า อาจมีการขัดขวางต่อการไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณา หรือน่ากลัวว่าจะเกิดความไม่สงบหรือเหตุร้ายอย่างอื่นขึ้น หรืออาจเกิดผลกระทบต่อประโยชน์ที่สำคัญอื่นของรัฐ แน่แน่นอนว่า การที่จำเลยต้องเดินทางระยะไกลเพื่อต่อสู้อคดีนั้น ไม่เข้าหลักเกณฑ์ใดเลย นั่นหมายความว่า จำเลยจึงไม่อาจใช้สิทธิขอโอนคดีตามมาตรานี้ได้เช่นกัน

5.2 อำนาจฟ้อง (cause of action)

โดยทั่วไปอำนาจฟ้อง (cause of action) ของโจทก์จะเกิดขึ้นเมื่อโจทก์ถูกจำเลยโต้แย้งสิทธิ ตามมาตรา 55 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เป็นกรณีที่โจทก์อ้างสิทธิเหนือจำเลยแต่จำเลยปฏิเสธสิทธิของโจทก์หรือกล่าวอ้างสิทธิใหม่ ศาลที่มีเขตอำนาจก็รับฟ้องไว้พิจารณาได้ ภายหลังสืบพยานแล้วหากศาลเห็นว่า โจทก์ไม่มีสิทธิอยู่จริงตามกฎหมาย ศาลก็จะพิพากษายกฟ้องต่อไป⁹⁵ นอกจากนี้ บางคดีปัญหาเรื่องอำนาจฟ้องของโจทก์ต้องขึ้นถึงศาลฎีกา เพราะแท้ที่จริงแล้วโจทก์เพียงแต่คิดว่าตนถูกโต้แย้งสิทธิจึงนำคดีขึ้นสู่ศาล แต่ในทางกฎหมายไม่ได้ถูกโต้แย้งสิทธิแต่อย่างใด⁹⁶

ในท้ายที่สุดแม้โจทก์จะแพ้คดีเพราะศาลยกฟ้องก็ตาม แต่จำเลยซึ่งเป็นฝ่ายชนะคดีต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และการต่อสู้อคดี รวมตลอดถึงเกิดความเครียดในระหว่างนั้น ความเสียหายเหล่านี้จำเลยไม่มีสิทธิเรียกร้อง โดยจะฟ้องแย้งในคดีเดิมไม่ได้เพราะหากศาลยกฟ้องโดยเหตุโจทก์ไม่มีอำนาจฟ้อง ก็จะไม่มีความผิดเป็นจำเลยในคดีฟ้องแย้งและยังถือว่าเป็นฟ้องแย้งที่ไม่เกี่ยวกับฟ้องเดิมอีกด้วย เว้นแต่จำเลย (SLAPPEe) จะฟ้องเป็นคดีใหม่โดยอ้างว่า โจทก์ (SLAPPEr) ใช้สิทธิโดยไม่สุจริต ซึ่งต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน อันที่จริง โจทก์อาจวางกลยุทธ์ไว้แต่ตั้งแรกฟ้องอยู่แล้วว่า เป้าหมายของการฟ้องไม่ใช่การชนะคดีแต่เป็นการขัดขวางจำเลยไม่ให้สอดเข้าเกี่ยวข้องกับกิจการของโจทก์ ในแง่นี้ ถือว่าโจทก์เป็นฝ่ายชนะอยู่เหมือนกัน จะเห็นได้ว่ากระบวนการพิจารณาของศาลที่ชักช้ายิ่งทำให้การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์มีประสิทธิภาพและได้ผลมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามยิ่งเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม

⁹⁵ อานินทร์ กรวยวิเชียร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), หน้า. 23.

⁹⁶ จักรพงษ์ เล็กสกุลไชย, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2553), หน้า. 32.

ในทางเนื้อหาแห่งคดีแม้จะจะได้ความว่า โจทก์เป็นผู้ถูกระทบสิทธิอันถือว่ามีอำนาจฟ้องตามกฎหมายก็ตาม แต่ยังคงต้องมีการสืบพยานตามข้ออ้างที่โจทก์ใช้เป็นหลักแห่งข้อหา ซึ่งในคดีแห่งโจทก์มักใช้ข้ออ้างเรื่องละเมิด (tort) และต้องมีการสืบพยานตามข้อต่อสู้ของจำเลย ในชั้นพิจารณาเพื่อพิสูจน์ว่าจำเลยทำผิดตามฟ้องหรือไม่ หรือเข้าข้อยกเว้นตามกฎหมายหรือไม่ คงต้องใช้ระยะเวลาพิจารณาพิพากษายาวนานเช่นกัน ดังนั้น ควรมีการระบวนพิจารณาที่รวดเร็วเพื่อตัดอำนาจฟ้องโจทก์

ในคดีอาญา การดำเนินคดีอาญามีด้วยกันสองช่องทาง ช่องทางแรก ผู้เสียหายร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนเมื่อสอบสวนเสร็จแล้วจะเสนอความเห็นว่าการฟ้องหรือไม่ฟ้องไปยังพนักงานอัยการเพื่อสั่งคดี ตามวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 141 หรือมาตรา 142 แล้วแต่กรณี เมื่อพนักงานอัยการพิจารณาสำนวนการสอบสวนแล้วมีคำสั่งให้ฟ้องคดีผู้ต้องหาจะตกเป็นจำเลยทันทีนับแต่พนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีต่อศาล ในทางตรงกันข้ามหากพนักงานอัยการมีคำสั่งไม่ฟ้องคดี เพราะเห็นว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นถึงความเดือดร้อนที่ประชาชนได้รับ จึงเป็นการแสดงความคิดเห็นโดยสุจริต ดิชมด้วยความเป็นธรรม ตามวิสัยของประชาชนย่อมกระทำได้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ผู้ต้องหาที่อาจไม่ถูกฟ้องเป็นจำเลย ตามพระราชบัญญัติองค์การอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ.2553 มาตรา 21 ดังนั้น พนักงานอัยการจึงมีบทบาทในการคุ้มครองสิทธิของประชาชนแต่ก็เฉพาะคดีอาญาเท่านั้น ช่องทางที่สอง ผู้เสียหายมีสิทธิยื่นฟ้องคดีไปยังศาลเองได้ โดยไม่ต้องร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน ศาลที่มีเขตอำนาจจะต้องไต่สวนมูลฟ้องก่อนที่จะรับฟ้อง ในชั้นตอนนี้ ผู้ต้องหามีสืบพยานหลักฐานของตนไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องระหว่างศาลกับโจทก์เท่านั้น ตามมาตรา 162 (1) อีกนัยหนึ่งคือ ผู้ต้องหามีสิทธินำพยานของตนเข้าสืบเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนได้ก็ต่อเมื่อตกเป็นจำเลยแล้วนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว มีการเพิ่มเติมกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165/2⁹⁷ บัญญัติว่า “ในการไต่สวนมูลฟ้อง จำเลยอาจแถลงให้ศาลทราบถึงข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายอันสำคัญที่ศาลควรสั่งว่าคดีไม่มีมูล และจะระบุในคำแถลงถึงตัวบุคคล เอกสาร หรือวัตถุที่จะสนับสนุนข้อเท็จจริงตามคำแถลงของจำเลยด้วยก็ได้ กรณีเช่นว่านี้ศาลอาจเรียกบุคคล เอกสาร หรือวัตถุดังกล่าวมาเป็นพยานศาลเพื่อประกอบการวินิจฉัยสั่งคดีได้ตามที่จำเป็นและสมควรโดยโจทก์และจำเลยอาจถามพยานศาลได้เมื่อได้รับอนุญาตจากศาล” เป็นการเพิ่มสิทธิของจำเลยในการต่อสู้คดีในชั้นไต่สวนมูลฟ้อง โดยระหว่างการไต่สวนมูลฟ้องให้โอกาสจำเลยยื่นคำแถลงให้ทราบถึงข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายอันสำคัญที่ศาลควรสั่งว่าคดีไม่มีมูล และระบุในคำแถลงถึงพยานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้

นอกจากนี้ ยังมีเพิ่มเติมกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 161/1⁹⁸ บัญญัติว่า “ในคดีราษฎรเป็นโจทก์ หากความปรากฏต่อศาลเองหรือมีพยานหลักฐานที่ศาลเรียกมาว่าโจทก์ฟ้องคดีโดยไม่สุจริตหรือโดยบิดเบือนข้อเท็จจริง เพื่อกลับแก่งหรือเอาเปรียบจำเลย หรือโดยมุ่งหวังผลอย่างอื่นยิ่งกว่าประโยชน์ที่พึงได้โดยชอบ ให้ศาลยกฟ้อง และห้ามมิให้โจทก์ยื่นฟ้องในเรื่องเดียวกันนั้นอีก

⁹⁷ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 136 ตอน 20 ก (19 กุมภาพันธ์ 2562), น.1.

⁹⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 136 ตอน 34 ก (24 มีนาคม 2562), น.18.

การฟ้องคดีโดยไม่สุจริตตามวรรคหนึ่งให้หมายความรวมถึงการที่โจทก์จงใจฝ่าฝืนคำสั่งหรือคำพิพากษาของศาลในคดีอาญาอื่นซึ่งถึงที่สุดแล้วโดยปราศจากเหตุผลอันสมควรด้วย” เป็นบทบัญญัติที่มีเจตนารมณ์คุ้มครองประชาชนจากการถูกคุกคามโดยใช้ศาลเป็นเครื่องมือ ปัญหาที่ตามมา คือ การฟ้องคดีโดยไม่สุจริตนั้นมีความหมายอย่างไร ตัวอย่างเช่น โจทก์ยื่นฟ้องต่อศาลในพื้นที่ห่างไกลเพื่อให้จำเลยได้รับความลำบากในการเดินทางไปต่อสู้คดี จะถือว่าเป็นการฟ้องคดีโดยไม่สุจริตหรือไม่ หากฟังว่าเป็นการฟ้องคดีโดยไม่สุจริต ศาลต้องยกฟ้อง ซึ่งอาจมีผลให้โจทก์ไม่อาจนำคดีมาฟ้องใหม่ได้อีก แม้ฟ้องโจทก์จะมีมูลและฟ้องยังศาลที่จำเลยสะดวกในการต่อสู้คดี เพราะถือว่าศาลได้พิพากษาเนื้อหาแห่งคดีแล้วโดยเป็นฟ้องซ้ำ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 (4) นั้นเอง ดังนั้น คงต้องอาศัยการตีความคำว่า ฟ้องคดีโดยไม่สุจริต นั้นมีความหมายอย่างไร นอกจากนี้ มาตราดังกล่าวไม่ใช่บังคับในกรณีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ฟ้อง

มาตรา 161/1 ให้อำนาจศาลยกฟ้องได้เมื่อโจทก์ฟ้องคดีโดยไม่สุจริตหรือโดยบิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อกลั่นแกล้งหรือเอาเปรียบจำเลย หรือโดยมุ่งหวังผลอย่างอื่นยิ่งกว่าประโยชน์ที่พึงได้โดยชอบ การยกฟ้องนี้จะเกิดขึ้นในชั้นพิจารณาเมื่อความปรากฏต่อศาลเองโดยการสืบพยานของโจทก์และจำเลย หรือมีพยานหลักฐานที่ศาลเรียกว่าโจทก์ฟ้องคดีลักษณะดังกล่าว การยกฟ้องเพราะโจทก์ฟ้องคดีโดยไม่สุจริตหรือโดยบิดเบือนข้อเท็จจริงนั้นเป็นการเพิ่มเหตุแห่งการยกฟ้องที่มีอยู่เดิม เช่น ฟ้องโจทก์ขาดอายุความ โจทก์ไม่ใช่ผู้เสียหาย จำเลยไม่ได้กระทำความผิด หรือทำผิดแต่มีกฎหมายยกเว้นความผิด เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การสืบพยานเพื่อให้เข้าหลักเกณฑ์แห่งการยกฟ้องทั้งที่มีอยู่เดิมและที่เพิ่มขึ้นใหม่ต้องใช้ระยะเวลายาวนานซึ่งจะเข้าทางความมุ่งหมายของการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์

จากการศึกษาคดีที่เกิดขึ้นทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาพบว่า ไม่มีคดีใดเลยที่โจทก์ชนะคดีในศาล เพราะตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน มาตรา 25 วรรคสาม ให้สิทธิแก่จำเลยซึ่งถูกฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์อันถือว่าถูกละเมิดสิทธิ สามารถยกสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองไว้ขึ้นต่อสู้คดีในศาลได้ และการแสดงความคิดเห็นของจำเลยด้านสิ่งแวดล้อมมักเข้าช้อยกเว้นตามกฎหมายโดยถือว่าเป็นการติชมด้วยความเป็นธรรม ซึ่งบุคคลหรือสิ่งใดอันเป็นวิสัยของประชาชนย่อมกระทำได้ อย่างไรก็ตาม แม้โจทก์จะแพ้คดีในศาล แต่อาจถือได้ว่าโจทก์ประสบความสำเร็จตามที่ไว้วางแผนไว้ คือ ทำให้จำเลยเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี เกิดความเครียดและความหวาดกลัวจนในที่สุดต้องหยุดการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลให้ผู้อื่นที่จะทำกิจกรรมในทำนองเดียวกันไม่กล้าที่จะทำกิจกรรมเช่นนั้นด้วย ดังนั้นกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจึงไม่อาจแก้ไขปัญหานี้ได้

5.3 ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมกับประโยชน์สาธารณะ

หลักการสำคัญข้อหนึ่งที่จะใช้พิจารณาว่า การฟ้องคดีใดเป็นการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ คือ ต้องเป็นการฟ้องคดีเพื่อขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเด็นสาธารณะ หรือในเรื่องที่เป็นประโยชน์สาธารณะ คำถามที่ตามมา คือ ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นสาธารณะ หรือประโยชน์สาธารณะหรือไม่ ขอแยกพิจารณาออกเป็นสองประเด็น ได้แก่ ประเด็นทางกฎหมายและประเด็นทางด้านผลกระทบ

ประเด็นทางกฎหมาย รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2560 บัญญัติคุ้มครองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมไว้ด้วยกัน ได้แก่ สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการ สิทธิในการมีส่วนร่วมในโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สิทธิในการเสนอเรื่องราวร้องทุกข์และเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม สิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมดำเนินการอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ รวมถึงสิทธิในการได้ใช้หรือได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ

ไม่เพียงแต่รัฐธรรมนูญเท่านั้นที่คุ้มครองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม แต่ยังรวมถึงกฎหมายพระราชบัญญัติด้วย เช่น พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 มาตรา 64 ให้สิทธิแก่ประชาชนที่อาศัยใกล้ชิดหรือติดกับโรงงานที่มีการกระทำความผิด หรือประชาชนซึ่งความเป็นอยู่ถูกระทบกระทบเนื่องจากการกระทำความผิดเป็นผู้เสียหาย มีอำนาจร้องทุกข์แก่เจ้าพนักงานว่า โรงงานได้กระทำความผิด พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 มาตรา 51 ให้สิทธิแก่ประชาชนผู้พบเห็นการกระทำความผิดตามกฎหมายนี้อาจแจ้งความต่อพนักงานสอบสวน เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อให้พนักงานสอบสวน เจ้าพนักงานท้องถิ่น หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่โดยไม่ชักช้าและให้ถือว่าประชาชนผู้พบเห็นการกระทำความผิดดังกล่าวเป็นผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญา

จากบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น จะพบว่า รัฐต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการสิ่งแวดล้อม เพราะความสำเร็จของการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและด้านมลพิษนั้น รัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวไม่อาจทำให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกภาคส่วน ในทางกฎหมายปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมจึงถือว่าเป็นประเด็นสาธารณะ และเป็นประโยชน์สาธารณะ

ประเด็นทางด้านผลกระทบ เรื่องที่เป็นประเด็นสาธารณะหรือที่เป็นประโยชน์สาธารณะนั้นไม่จำกัดเฉพาะการกระทำทางบริหารหรือการกระทำทางนิติบัญญัติเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการกระทำของเอกชนที่สร้างผลกระทบหรือความเสียหายให้ประชาชนจำนวนมากด้วย เมื่อเกิดความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม มักมีผู้เสียหายจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น คดีสารตะกั่วปนเปื้อนในห้วยคลิตี้ ซึ่งมีผู้เสียหายกว่า 150 คน คดีเหมืองถ่านหินและโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งมีผู้เสียหาย 100 คน คดีมาบตาพุด ซึ่งมีผู้ได้รับผลกระทบกว่า 40 ราย เป็นต้น นอกเหนือจากเกิดความเสียหายทางชีวิต ร่างกาย อนามัย หรือสุขภาพอนามัยแล้ว ยังก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นส่วนรวม (common goods) อีกด้วย

เมื่อพิจารณาประเด็นในทางกฎหมายและประเด็นทางผลกระทบประกอบกัน จึงไม่มีข้อสงสัยเลย ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นประเด็นสาธารณะและเป็นประโยชน์สาธารณะที่ควรส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชนให้สมดังเจตจำนงของรัฐธรรมนูญและกฎหมาย

6. บทสรุป

จากการศึกษารูปแบบและลักษณะการฟ้องคดีเพื่อตัดการมีส่วนร่วมของประชาชนพบว่า การฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ไม่จำกัดเฉพาะการฟ้องเป็นคดีแพ่งอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมการฟ้องเป็นคดีอาญาด้วย ซึ่งต่างจากผลงานวิจัยของต่างประเทศที่ได้ศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ โดยจะแฝงตัวเหมือนคำฟ้องทั่ว ๆ ไป ทำให้บางครั้งศาลไม่อาจแยกได้ว่าเป็นการฟ้องเพื่อระงับความเสียหายหรือการฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์ สำหรับข้ออ้างที่ใช้เป็นหลักแห่งข้อหาที่ทั้งการหมิ่นประมาท ซึ่งเป็นหลักแห่งข้อหาที่ใช้อ้างบ่อยที่สุด ดูหมิ่นซึ่งหน้า ละเมิดทางธุรกิจ ละเมิดอำนาจศาล สมคบคิดกันกระทำความผิด การละเมิดสิทธิส่วนบุคคลตามรัฐธรรมนูญ และเหตุเดือดร้อนรำคาญ ผู้ที่เป็นเป้าหมายที่ถูกฟ้องมักเป็นประชาชนที่แสดงความคิดเห็นหรือทำกิจกรรมเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะ ซึ่งการแสดงออกหรือการทำกิจกรรมดังกล่าวในรูปของการร้องเรียนว่าเจ้าของโครงการละเมิดกฎหมาย การร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่รัฐ การแสดงความคิดเห็นต่อสื่อมวลชน การเข้าร่วมในกระบวนการประชาพิจารณ์ การชุมนุม หรือแม้กระทั่งการถูกฟ้องกลับ วัตถุประสงค์ของการฟ้องคดีไม่ใช่เพื่อแสวงหาความยุติธรรม แต่เพื่อยับยั้งการใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชน เกิดความกลัว ที่จะต้องสูญเสียเวลาและค่าใช้จ่ายจำนวนมากในการต่อสู้คดี การฟ้องคดีลักษณะนี้เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญรับรองและคุ้มครองให้ แม้ผู้ฟ้องคดีเชิงกลยุทธ์มักไม่ชนะคดีในศาล แต่จะประสบความสำเร็จในการขัดขวางการแสดงความคิดเห็นของประชาชนซึ่งเป็นเป้าหมายที่ตั้งไว้ตั้งแต่แรก ในขณะที่ประชาชนผู้ถูกฟ้องแม้จะชนะคดีแต่ต้องสูญเสียเวลาและทรัพย์สิน รวมตลอดถึงมีความเครียดในระหว่างต่อสู้คดีอีกด้วย นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า กฎหมายไทยที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันไม่อาจแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ จึงเสนอแนะให้มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายอย่างน้อย 4 ประเด็น ดังนี้

(1) เมื่อประชาชนได้แสดงความคิดเห็นไม่ว่าด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษร หรือทำกิจกรรมที่ได้ทำขึ้นในพื้นที่เปิดเผยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ หรือการกระทำใด ๆ อันเป็นการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการร้องเรียนหรือการแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะหรือประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะแล้วถูกฟ้อง ควรมีกระบวนการพิจารณาที่รวดเร็วให้ศาลตรวจสอบอำนาจฟ้องโจทก์ โดยให้สิทธิจำเลยยื่นคำร้องเป็นกรณีพิเศษเพื่อตัดอำนาจฟ้องโจทก์ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการประหยัดเวลา และค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี อีกทั้ง ทันทีที่จำเลยยื่นร้อง ศาลควรพักกระบวนการพิจารณาคดีหลักไว้ชั่วคราว เพื่อลดความซ้ำซ้อนในกานดำเนินคดี

(2) หากจำเลยชนะประเด็นตามคำร้อง ควรมีสิทธิได้รับค่าชดเชยเป็นค่าทนายความและค่าใช้จ่ายที่เสียไประหว่างต่อสู้คดี ในทางตรงกันข้ามหากศาลยกคำร้องของจำเลยโดยให้เหตุผลว่าจงใจประวิงคดี โจทก์ก็ควรได้รับค่าชดเชยดังกล่าวเช่นกัน จำนวนค่าชดเชยนั้นไม่ควรกำหนดเฉพาะค่าจ้างทนายความและค่าใช้จ่ายที่ได้เสียไปแล้วเท่านั้น แต่ควรคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่อาจเสียในอนาคต เช่น ค่าจ้างทนายความที่ยังไม่ได้จ่าย เป็นต้น

(3) ภาระการพิสูจน์ เมื่อจำเลยยื่นคำร้องเป็นลายลักษณ์อักษรพร้อมบรรยายข้อเท็จจริงอันฐานที่มาแห่งอำนาจฟ้องของโจทก์ว่าเข้าลักษณะหนึ่งลักษณะใดตามข้อ 1 ให้ศาลรับคำร้องไว้พิจารณา และให้โจทก์

มีภาระการพิสูจน์ว่าคำฟ้องของโจทก์ไม่ได้เป็นตามที่จำเลยอ้าง คำฟ้องมีมูลและมีโอกาสชนะคดี หากโจทก์พิสูจน์ได้ ให้ศาลยกคำร้องเสีย แล้วพิจารณาคดีหลักต่อไป

(4) เมื่อมีการกระทำเข้าลักษณะหนึ่งลักษณะใดตามข้อ 1 แล้วถูกฟ้องเป็นคดีต่อศาลอื่นซึ่งไม่ใช่ฎมิลำเนาของจำเลย ศาลควรอนุญาตให้จำเลยโอนคดีไปยังศาลที่จำเลยมีความประสงค์เมื่อจำเลยร้องขอ ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยกฎหมายที่มีอยู่ หรือไม่เช่นนั้นก็ควรมีการเพิ่มเติมกฎหมายให้โจทก์ฟ้องได้ เฉพาะศาลที่จำเลยมีฎมิลำเนาเท่านั้น เนื่องจากปัญหาทั้งหมดจะเกิดขึ้นในชั้นศาล ข้อเสนอทั้ง 4 ข้อควรแก้ไขและเพิ่มเติมไว้ในกฎหมายวิธีสบัญญัติ ในที่นี้คือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แต่หากเป็นการฟ้องคดีอาญา ศาลก็สามารถใช้มาตรา 15 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นประตุเพื่อใช้หลักการตามกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้อยู่แล้วนั่นเอง

เงินกู้นอกระบบในมหาวิทยาลัยที่มีนักศึกษาเป็นผู้ปล่อยกู้

Informal loans at universities where students are the lenders

ศรัณย์ จงรักษ์

อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

Saran Jongrak

Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Kamphaengphet University

วันที่รับบทความ 7 กุมภาพันธ์ 2567; วันที่รับบทความ 1 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์การกู้ยืมเงินในมหาวิทยาลัยระหว่างนักศึกษาด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้อย่างไร นักศึกษามีเหตุผลหรือความจำเป็นอะไรถึงได้กระทำการเช่นนั้น รวมถึงนักศึกษามีท่าทีต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องต่อเรื่องดังกล่าวอย่างไร ซึ่งผลการศึกษาพบว่าการกู้ยืมเงินระหว่างนักศึกษาด้วยกันเกือบทั้งหมดเป็นการกู้ยืมที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย โดยข้อกำหนดส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่เอาเปรียบนักศึกษาผู้กู้ยืมอย่างมาก แต่ถึงจะเป็นเช่นนั้น นักศึกษาผู้กู้ยืมกลับไม่ได้เรียกร้องหรือโต้แย้งต่อข้อกำหนดเหล่านั้นแต่อย่างใดแม้ว่าตนจะอยู่ในฐานะที่ถูกเอาเปรียบก็ตาม เพราะนักศึกษามีความจำเป็นต้องใช้เงินและเงินกู้นอกระบบในลักษณะเช่นนี้เป็นแหล่งเงินเพียงแหล่งเดียวที่นักศึกษาจะสามารถเข้าถึงได้ ดังนั้น ท่าทีของนักศึกษาต่อเรื่องดังกล่าวจึงออกมาในรูปของการเพิกเฉยต่อกฎหมายและไม่มีการต่อสู้เพื่อปกป้องหรือเรียกร้องสิทธิของตนแต่อย่างใด

คำสำคัญ: เงินกู้นอกระบบ, นักศึกษา, มหาวิทยาลัย

Abstract

This article is a study of the phenomenon of university loans among students. The objective is to understand how this phenomenon occurs, as well as the reasons or necessities driving students to engage in this practice. Additionally, it aims to explore students' attitudes towards the laws related to this matter. The study found that nearly all student loans are illegal, with most of the terms being extremely unfair to student borrowers. However, despite being in a position where they are being taken advantage of due to their need for money, student borrowers did not demand or challenge those terms in any way. Informal loans like these are often the only source of money that students can

access. Therefore, students' attitudes towards this matter manifest in ignoring the law and not fighting to protect or demand their rights in any way.

Keywords: Informal loans, Universities, Students

1. บทนำ

การขอสินเชื่อหรือการกู้ยืมเงินจากแหล่งต่าง ๆ คือหนึ่งในวิธีการจำนวนมากที่ผู้คนใช้ในการดำรงชีวิต จัดการทรัพยากร ไปจนถึงการเลี้ยงดูคนในครอบครัวของตนเอง โดยแหล่งเงินกู้ข้างต้นก็จะมีตั้งแต่การกู้ยืมระหว่างบุคคลกระทั่งถึงสถาบันการเงินอย่างธนาคาร ซึ่งปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การได้รับเงินจากแหล่งเงินกู้นี้ได้ช่วยให้การบริหารชีวิตของคนจำนวนมากดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือสามารถทำให้ผู้กู้เข้าถึงทรัพย์สิน ที่จำเป็นอย่างยานพาหนะหรือที่อยู่อาศัยในช่วงวัยที่จำเป็น รวมถึงสามารถตอบสนองต่อหน้าที่การงานได้ โดยเฉพาะกับคนที่ต้องการกู้เงินเพื่อการประกอบธุรกิจในลักษณะต่างๆ การสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ถือเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับคนชนชั้นกลางและผู้ยากไร้ที่ยังมีทุนไม่มากพอจะประกอบธุรกิจที่ตนต้องการ อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าทุกคนจะสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ข้างต้นได้ทั้งหมด โดยเฉพาะกับการกู้เงินผ่านสถาบันการเงินอย่างธนาคารที่มักจะมีขั้นตอนสอบถามรายได้ของผู้กู้เพื่อตรวจสอบว่าผู้กู้นั้นๆ มีความสามารถที่จะชำระเงินพร้อมดอกเบี้ยคืนให้แก่ธนาคารหรือไม่ ขั้นตอนดังกล่าวจึงทำให้มีคนจำนวนมากต้องหลุดออกจากการกู้เงินในระบบและต้องหันไปใช้วิธีกู้เงินนอกระบบแทน¹

การกู้เงินนอกระบบคือการเข้าถึงแหล่งเงินกู้อย่างไม่เป็นทางการในรูปแบบต่าง ๆ โดยส่วนมากจะอยู่ในรูปของการกู้เงินผ่านตัวบุคคล อาทิ คนรู้จัก เพื่อน นายทุน ไปจนถึงผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ ซึ่งการกู้ยืมจากแหล่งเงินข้างต้นนี้เกือบทั้งหมดจะเป็นการกู้ยืมที่ไม่สู้จะถูกต้องตามกฎหมายนัก โดยเฉพาะเรื่องดอกเบี้ยที่มักจะมีการเรียกในอัตราที่มากกว่ากฎหมายกำหนด² การทำข้อตกลงที่ต้องห้ามตามกฎหมายหรือขัดต่อความสงบของประชาชนอย่างชัดแจ้ง³ การคิดดอกเบี้ยทบต้นทบดอก การยึดเอาทรัพย์สินของผู้กู้เป็นหลักประกัน ไปจนถึงการยึดทรัพย์ในลักษณะที่ไม่เป็นไปตามขั้นตอนทางกฎหมาย เป็นต้น ทั้งหมดคือปรากฏการณ์ที่มักเกิดขึ้นกับบุคคลที่กู้เงินนอกระบบ⁴ โดยส่วนมากบุคคลเหล่านี้จะเป็นผู้มีรายได้น้อย

¹ สุริชัย หวันแก้ว, *คนจนเมืองมนุษย์แปลกหน้าในนครเสื่อมล้ำ*, พิมพ์ครั้งแรก, (บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด, 2562), หน้า 29-30.

² ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *หวย ช่อง บ่อน ยาบ้า*, พิมพ์ครั้งแรก, (ไอ.เอส. ปรีนติ้ง เฮ้าส์, 2543), หน้า 5-7.

³ มาตรา 150 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์.

⁴ กัญญ์กัญญา ใจการวงสกุล, “การพัฒนาความรู้ทางกฎหมายเพื่อเกิดประโยชน์ในการจัดการปัญหาหนี้สินของประชาชน”, *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 หน้า 205-206 (2560).

หรือมีฐานะยากจน เนื่องจากคนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่ถูกประเมินว่าไม่น่าจะมีความมั่นคงหรือความสามารถมากพอที่จะชำระเงินคืนให้ได้ ธนาคารหรือแหล่งเงินกู้ในระบบต่าง ๆ จึงมักไม่ปล่อยกู้ให้แก่คนกลุ่มนี้⁵ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ กฎหมายและนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับการกู้เงินในปัจจุบันกำลังบีบบังคับให้คนจนผู้มีรายได้น้อย หรือชนชั้นกลางบางส่วนต้องไปกู้เงินนอกระบบเพื่อที่จะได้สามารถประกอบธุรกิจหรือเข้าถึงทรัพยากรทางการเงินในรูปแบบต่าง ๆ และสิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นชนวนของปัญหาเงินนอกระบบและอาชญากรรมทางการเงินในลักษณะต่าง ๆ ตามมา

อย่างไรก็ตาม แหล่งเงินกู้นอกระบบนอกจากจะหมายถึงบุคคลต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว นักศึกษาในมหาวิทยาลัยก็เป็นหนึ่งในแหล่งกู้เงินนอกระบบด้วยเช่นกัน โดยการปล่อยกู้ก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกับการให้กู้เงินนอกระบบทั่วไป คือ มีการทำข้อตกลง มีการทำสัญญาทั้งที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร มีการกำหนดดอกเบี้ย และแน่นอนว่าข้อตกลงเกือบทั้งหมดจะไม่ใช่ไปตามกฎหมาย แต่สิ่งที่น่าแปลกใจกว่าก็คือภายใต้การปล่อยกู้ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ ร้อยเปอร์เซ็นต์ของผู้กู้ก็คือนักศึกษาในมหาวิทยาลัยรวมถึงนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาไปแล้วแต่ได้เคยมีนิติสัมพันธ์ระหว่างกันในช่วงที่ยังเป็นนักศึกษาอยู่ หรือก็คือบัดนี้ได้ปรากฏแหล่งเงินทุนขึ้นอีกแหล่งหนึ่งในมหาวิทยาลัยโดยเจ้าของแหล่งเงินนี้คือนักศึกษาและมีศิษย์เก่ารวมถึงนักศึกษาด้วยกันเองเป็นผู้กู้ ดังนั้นความน่าสนใจของปรากฏการณ์นี้จึงหนีไม่พ้นคำถามที่ว่า นักศึกษามีความจำเป็นหรือมีเหตุผลอะไรที่จะต้องกู้เงินระหว่างที่กำลังทำการศึกษา บุคคลที่อายุอยู่ในช่วง 19-22 ปี ที่ส่วนใหญ่ยังไม่มีการหางานครบครัน ยังไม่ได้ประกอบอาชีพ ยังไม่สามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สินได้ตามกฎหมาย รวมถึงยังไม่มีความสามารถมากพอที่จะชำระเงินกู้คืนได้นั้น พฤติการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไรและเพราะเหตุใด

บทความชิ้นนี้จึงต้องการจะอธิบายว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้อย่างไรโดยจะเน้นให้เห็นถึงเหตุผลหรือสาเหตุต่าง ๆ ผ่านมุมมองของนักศึกษาผู้กู้และผู้ให้กู้เงิน เพื่อตอบคำถามว่าทำไมนักศึกษาที่ยังไม่มีความรู้ทั้งทางด้านการเงินและด้านกฎหมายถึงกล้าที่จะกระทำการในลักษณะดังกล่าว พวกเขารู้และเข้าใจความเสี่ยงที่จะตามมาหรือไม่ หากว่ารู้อยู่แล้วนักศึกษามีความจำเป็นอะไรถึงทำเช่นนั้น ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้คือสิ่งที่บทความนี้ต้องการจะศึกษาและจะอธิบายในลำดับต่อไป

2. นักศึกษากับฐานะเจ้าหนี้ผู้ปล่อยกู้

เมื่อก้าวถึงการกู้ยืมเงินอันเป็นนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลธรรมดาด้วยกันนั้น กฎหมายก็จะเข้ามามีบทบาทต่อบุคคลดังกล่าวทันที โดยจะกำหนดขั้นตอนที่ต้องทำในลักษณะต่าง ๆ ที่ผู้กู้และผู้ให้กู้ต้องปฏิบัติร่วมกันโดยเฉพาะกับผู้กู้ในฐานะที่เป็นลูกหนี้⁶ อาทิ กำหนดให้ต้องลงลายมือชื่อผู้กู้ยืม กำหนดให้ต้องคืน

⁵ ภาวรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์, มองเรื่องนี้หลากหลายมิติ : สำรวจปัญหาหนี้การครัวเรือนไทย ทำไมคนไทยเป็นหนี้สูงและนาน, The101.world, สืบค้นวันที่ 3 พฤศจิกายน 2566, <https://www.the101.world/household-debt-part1/>.

⁶ มาตรา 653 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์.

เงินในระยะเวลาที่กำหนด หรือต้องมีผู้ค้ำประกันเงินกู้ เป็นต้น ซึ่งกระบวนการเหล่านี้กฎหมายกำหนดขึ้นก็เพื่อให้การกู้ยืมเงินเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเกิดความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย เพราะหากมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ทำตามข้อกำหนดในสัญญาอีกฝ่ายหนึ่งการสามารถใช้สิทธิทางศาลเพื่อเรียกร้องให้อีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติตามข้อตกลงหรือเยียวยาความเสียหายจากการผิดสัญญานั้นได้⁷

อย่างไรก็ตาม เมื่อการกู้ยืมเงินระหว่างบุคคลธรรมดาข้างต้นกลายมาเป็นการกู้ยืมเงินของนักศึกษา มหาวิทยาลัยด้วยกันกลับปรากฏว่าไม่ได้มีการนำกฎหมายมาใช้เป็นเครื่องมือแต่อย่างใด ลักษณะของการกู้ยืมจะเป็นเพียงการตกลงกันด้วยวาจาและไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร อีกทั้งการทำข้อตกลงและการส่งมอบเงินก็ไม่ได้กระทำต่อหน้า เพราะส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมผ่านแพลตฟอร์มของโซเชียลมีเดีย เช่น ไลน์ (Line) เมสเสจเจอร์ (Messenger) หรือ ไอจี (Instagram) เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้วก็จะทำการโอนเงินผ่านแอปพลิเคชัน (Net banking) ของธนาคารทันที

“เวลาปล่อยกู้ก็ไม่มีอะไรมากคะ ก็แค่คุยแชทกันจากนั้นก็ตกลงจำนวนเงินกัน พอ รู้ว่าเขาจะกู้เท่าไรก็โอนออนไลน์ไปให้ จากนั้นหนูก็จะบอกเขาว่าอีก 2 วันคืนนะ บางคนถ้าเป็นเพื่อนหรือรู้จักหน่อยก็จะให้ 5 วันไม่กี่สัปดาห์ก็คืน”⁸

จะเห็นว่าการให้กู้ยืมเงินข้างต้นมีลักษณะไม่ซับซ้อนเพราะเพียงแชทคุยไม่กี่ประโยคเงินก็ไปถึงมือของนักศึกษาผู้กู้แล้ว นอกจากนี้บทสัมภาษณ์ดังกล่าวยังแสดงให้เห็นด้วยว่าการกู้ยืมเงินมีลักษณะเป็นการให้กู้ยืมระยะสั้น (ประมาณ 2-7 วัน) และยังมีอาศัยสถานะหรือความสัมพันธ์ส่วนตัวบางอย่าง เช่น การเป็นเพื่อนหรือคนรู้จักมาเป็นเกณฑ์สำคัญในการให้กู้เงินด้วย

แม้ว่าการกู้ยืมเงินจะมีขั้นตอนไม่ซับซ้อนทำให้การเข้าถึงแหล่งเงินเป็นไปได้โดยง่ายก็ตาม แต่ภายใต้ความง่ายหรือสะดวกข้างต้นนี้ก็มีความเสี่ยงต่อผู้กู้ยืมเช่นกัน เพราะการให้กู้ยืมเงินของนักศึกษาผู้เป็นเจ้าหนี้แต่ละครั้งได้กำหนดอัตราดอกเบี้ยไว้สูงมาก อีกทั้ง วงเงินในการกู้แต่ละครั้งก็มีเพดานที่ค่อนข้างสูงเช่นเดียวกัน การกู้และการชำระคืนแต่ละครั้งวงเงินทั้งหมดจึงอยู่ในอัตราที่ค่อนข้างสูงจนอาจตั้งคำถามได้ว่าเป็นการกู้ยืมเงินระหว่างนักศึกษาด้วยกันจริงหรือไม่ ดังจะเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของนักศึกษาผู้ให้กู้ว่า

“เคยปล่อยกู้มากที่สุดเท่าไรอะหรือคะ ก็น่าจะสัก 7 หมื่น แต่ไม่ได้ให้คนเดียวนะ จำได้ว่าวันนั้นให้ยืมไป 3 คน มี สามหมื่น สามหมื่น หนึ่งหมื่น ตอนนั้นก็แบบกลัวเลยถ้าเขาไม่คืนนี่หรือ”

⁷ กาวรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์, มองเรื่องหนี้หลากหลายมิติ : สำรวจปัญหาหนี้การครัวเรือนไทย ทำไมคนไทยเป็นหนี้สูงและนาน, The101.world, สืบค้นวันที่ 3 พฤศจิกายน 2566, <https://www.the101.world/household-debt-part1/>.

⁸ เอ (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

ออกแน่ๆ แต่สุดท้ายเขาก็คืนแหละ แล้วหนูก็ได้กำไรด้วย คิดดอกเบี้ย 25 เปอร์เซ็นต์ทุกคนเลย ก็นะ เขายืมเราเยอะอะ”⁹

หากพิจารณาค่ากล่าวข้างต้นจะพบว่าการปล่อยกู้ของนักศึกษาที่มีจำนวนที่ค่อนข้างสูงซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากกว่านักศึกษาอายุไม่ถึงสิบหรือสิบต้นๆ นี้สามารถปล่อยกู้เงินจำนวนกว่า 70,000 บาทได้อย่างไร แต่สิ่งที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งก็คือการคิดดอกเบี้ยจากเงินต้นดังกล่าวถือเป็นจำนวนที่สูงมาก กล่าวคือ เนื่องจากการให้กู้ยืมเป็นลักษณะสัญญาระยะสั้นที่บังคับให้ผู้กู้ต้องคืนเงินใน 2-7 วัน เมื่อรวบรวมเข้ากับดอกเบี้ยยี่สิบห้าเปอร์เซ็นต์ก็จะทำให้มีหนี้ที่ต้องชำระเพิ่มเข้ามาในรูปของดอกเบี้ยเป็นจำนวนที่สูงมาก เช่น หากคำนวณจากเงินต้น 20,000 บ. คิดดอกเบี้ย 25 เปอร์เซ็นต์ของเงินต้นต่อวันก็จะเท่ากับ 5,000 บ. ต่อวัน ดังนั้นหากการกู้ยืมในครั้งนี้มีระยะเวลาการกู้ยืม 2 วัน เท่ากับว่านักศึกษาผู้กู้จะต้องคืนเงินต้นจำนวน 20,000 บ. พร้อมดอกเบี้ยอีก 10,000 บ. ซึ่งจะสังเกตได้ว่าเป็นจำนวนดอกเบี้ยมีอัตราดอกเบี้ยที่สูงมาก

แม้การกู้ยืมข้างต้นจะมีการคิดดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมากแต่การกู้ยืมเงินในลักษณะเช่นนี้ก็ยังมีอย่างแพร่หลายและยังเป็นการกู้โดยสมัครใจอีกด้วย ซึ่งเหตุผลเป็นเช่นไรนั้นผู้เขียนจะอธิบายในหัวข้อต่อไป แต่สิ่งที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งที่ยากจะนำเสนอก็คือ ภายใต้การให้กู้ยืมเงินโดยเฉพาะจำนวนยอดที่สูงๆ นักศึกษาผู้ให้กู้จะมีวิธีรับมืออย่างไรหากนักศึกษาผู้กู้ไม่คืนเงินหรือหนีหายไป โดยคำตอบของคำถามข้างต้น นักศึกษาผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายว่าได้ใช้ระบบแอปเปิ้ลไอดี (Apple ID) มาใช้เป็นการประกันความเสี่ยง

“ไม่ค่อยมีคนไม่คืนเงินนะเพราะปกติเวลาให้กู้ก็จะขอให้เขาออกแอปเปิ้ลไอดีของตัวเอง แล้วก็ให้เอาแอปเปิ้ลไอดีของเราไปใส่แทน ทีนี้ตราบใดที่เขาไม่คืนเงินเราก็จะไม่บอกรหัสแอปเปิ้ลไอดีของเราให้”¹⁰

สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ข้างต้นคือการนำเอาระบบรักษาความปลอดภัยของโทรศัพท์ซึ่งเป็นเทคโนโลยีในปัจจุบันมาใช้ประกันความเสี่ยงในลักษณะเดียวกันกับการจำหน่ายทรัพย์สิน ซึ่งถือเป็นเรื่องแปลกใหม่มากโดยเฉพาะกับคนที่อยู่นอกวงการกู้เงินนอกระบบ อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่าการให้กู้เงินนอกระบบของนักศึกษานี้มีลักษณะของการเสี่ยงและไม่เป็นไปตามกฎหมายเกือบทั้งหมด และเมื่อถูกถามว่ากลัวที่จะถูกแจ้งว่าทำผิดกฎหมายหรือไม่ นักศึกษาผู้ให้กลับให้คำตอบว่าไม่รู้ว่าสิ่งที่ทำผิดกฎหมาย แต่ก็ไม่ได้มีความกังวลหรือกลัวว่าจะถูกแจ้งความหรือชู้จากผู้กู้แต่อย่างใด

“ยังไม่เคยเจอคนที่มาทักไปแจ้งความนะ เอาจริงๆ ก็ไม่รู้ด้วยว่าทำผิดกฎหมาย มันผิดได้ยังไงก็เรตกลงกันเราไม่ได้บังคับอะไรเลย ถ้าเขาไม่พอใจเขาก็ปฏิเสธได้หนี เคยมีคนมาเล่าให้ฟังว่า

⁹ เอ (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

ให้กูไปแต่คนกูไม่ใช้แถมยังไปแจ้งตำรวจกับผู้ใหญ่บ้านอีกว่าคนนั้นคิดดักเบี่ยงแพง สุดท้ายเขาก็บอกว่าไกลเกลี้ยกันก็ได้ติดคุกอะไรนะแถมเขาก็ได้เงินคืนด้วย แต่ครบไหมไม่รู้”¹¹

ความข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นความคิดและท่าทีของนักศึกษาผู้ให้คำตอบอย่างชัดเจนว่าเขา มองสิ่งที่ทำอยู่นี้เป็นเรื่องปกติที่ใคร ๆ ก็ทำกัน แม้หลายอย่างจะไม่ใช่ไปตามที่กฎหมายกำหนดแต่นิติสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการนี้ก็เกิดขึ้นจากความยินยอมพร้อมใจทั้งสองฝ่ายและไม่ได้มีการบังคับข่มขู่ให้ต้องตกลงกันแต่อย่างใด และแม้ต่อให้มีการแจ้งความหรือร้องไปยังเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่เหล่านั้นก็จะใช้กระบวนการของการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทแทนการดำเนินคดีต่อนักศึกษาผู้ให้คำตอบ การให้กูเงินนอกระบบในลักษณะนี้จึงไม่หายไปไหนและยังมีอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยจวบกระทั่งปัจจุบัน

3. เหตุผลของการกูและท่าทีต่อกฎหมาย

หากพิจารณาถึงสภาพของนักศึกษาซึ่งเป็นบุคคลที่มีอายุในช่วง 19-22 ปี ส่วนใหญ่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพและยังไม่มีภาระทางการเงินหรือครอบครัวมากนัก ความจำเป็นที่จะต้องเข้าถึงแหล่งเงินกูจึงยิ่งถือน้อยมากหากเทียบกับผู้ใหญ่วัยทำงานที่มีภาระทางการเงินหรือภาระทางครอบครัวสูง และจากการสัมภาษณ์พูดคุยเมื่อนักศึกษาจะอยู่ระหว่างการศึกาและยังไม่ได้ประกอบอาชีพเต็มตัวก็ตามแต่เหตุผลในการใช้เงินกลับมืออย่างหลากหลาย อีกทั้งแต่ละเรื่องยังจำเป็นต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากและเกินกว่าที่ครอบครัวของตนเองจะซัพพอร์ท (Support) ให้ได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงกลายมาเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้นักศึกษาต้องหาแหล่งเงินที่ตนสามารถเข้าถึงได้ แต่เนื่องด้วยแหล่งเงินกูในระบบนักศึกษาไม่สามารถเข้าถึงได้โดยสภาพอยู่แล้ว ดังนั้นภายใต้โครงสร้างดังกล่าวจึงบีบให้นักศึกษาต้องหันไปหาแหล่งเงินกูนอกระบบแทน ซึ่งเหตุผลที่ทำให้นักศึกษาต้องทำการกู้ยืมเงินนอกระบบนั้นมีเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังหลัก ๆ 3 ประการ ดังนี้

3.1 ฐานะครอบครัวและความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยทางเศรษฐกิจถือเป็นปัญหาที่มีมาอย่างยาวนาน ความยากจนมีผลอย่างมากต่อการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในครอบครัวโดยเฉพาะเรื่องค่าใช้จ่ายที่บางครั้งครอบครัวก็ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แก่บุตรหลานของตนได้อย่างเต็มที่¹² แม้ปัจจุบันนักศึกษาในมหาวิทยาลัยจะมีกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) มาช่วยแบ่งเบาภาระบ้างก็ตามแต่ก็ค้นพบว่ายังไม่เพียงพอ บางรายถึงขั้นต้องนำเอาเงิน กยศ. ไปช่วยเหลือ

¹¹ เอ (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

¹² วจนา วรलयงกูร, ไปให้พ้นความยากจน บันทึกผู้หญิงอีสานในปารีสที่ฝันถึงความเท่าเทียม, The101.world, สืบค้นวันที่ 3 พฤศจิกายน 2566, <https://www.the101.world/life-of-isan-worker-in-paris/>.

ครอบครัวเพื่อให้มีสภาพคล่องมากขึ้น ดังนั้นด้วยฐานะหรือปัจจัยทางเศรษฐกิจเช่นว่านี้ทำให้นักศึกษาจำนวนหนึ่งต้องทำงานระหว่างเรียนไปด้วย ซึ่งงานที่สามารถทำได้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นงานพาร์ทไทม์ (Part time) ต่าง ๆ อาทิ พนักงานเสิร์ฟ พนักงานเซเว่น หรือสาวเชียร์เบียร์ เป็นต้น การทำงานประเภทนี้ถือเป็นการสร้างรายได้ให้แก่นักศึกษาทางหนึ่งอันถือเป็นสิ่งที่จะช่วยให้ยังสามารถทำการศึกษาต่อไปได้

“ตั้งแต่หลังโควิดมาที่บ้านก็แย่มากตอนนี้ก็ยังไม่ดีขึ้น พ่อบอกว่าตอนนี้ก็ขายดีขึ้นมาบ้างแต่ก็ยังไม่เท่าช่วงก่อนโควิด พ่อรู้ว่าพ่อไม่ค่อยมีตังก็เลยอยากช่วย อย่างน้อยจ่ายค่าเทอมหรือค่าหอเองก็ยังดี แต่เรียนไปด้วยทำงานไปด้วยมันเหนื่อยค่ะ บางครั้งก็เลยต้องยืมเพื่อนเอามาหมุนก่อน แต่ถ้าเพื่อนไม่มีก็จะไปยืมคนที่เขาให้ยืมได้แต่ไม่ค่อยอยากยืมหรอกเพราะดอกแพง แถมไม่ก็วันก็ต้องคืน”¹³

การต้องหยิบยืมเงินจากคนอื่นเพื่อมาใช้ดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้นักศึกษาผู้มีส่วนใหญ่ก้าวเข้าสู่ประตูแห่งการกู้เงินนอกระบบ เพราะเมื่อใดก็ตามที่เพื่อนของตนไม่มีให้หยิบยืมทางเลือกของนักศึกษา กลุ่มนี้ก็จะหันไปยืมเอากับนักศึกษาคนอื่น (อาจรู้หรือไม่รู้จักกัน) ที่ปล่อยเงินกู้ ซึ่งการกู้เงินนอกระบบนี้ กลุ่มนักศึกษาผู้กู้จะต้องเผชิญกับการคิดดอกเบี้ยจำนวนมหาศาลประกอบกับเป็นการกู้ที่บังคับให้ต้องคืนในเวลาอันสั้น ดังนั้น หากไม่ถึงขั้นจำเป็นหรือขาดทุนจริงๆ นักศึกษาผู้กู้จะใช้วิธียืมเอาจากเพื่อนของตนก่อน แต่หากไม่มีใครให้ยืมได้ตนก็จะเข้าหาแหล่งเงินกู้นอกระบบแทน

3.2 แรงกดดันทางสังคมกับการบังคับให้ต้องดูดี

เหตุผลสำคัญที่ทำให้นักศึกษาเลือกที่จะทำงานระหว่างเรียนก็คือการหารายได้พิเศษ ซึ่งงานที่ทำรวมถึงเหตุผลก็จะเป็นไปตามที่กล่าวไปในหัวข้อก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้มีเพียงเหตุผลทางเศรษฐกิจเท่านั้นที่ทำให้นักศึกษาต้องทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย เหตุผลทางสังคมก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งให้นักศึกษาต้องทำงานระหว่างเรียนด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เพราะโซเชียลมีเดีย (Social media) ทำให้สภาพสังคมเปลี่ยนไป ผู้คนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้นผ่านสื่อออนไลน์แพลตฟอร์มต่างๆ และเนื้อหาเหล่านั้นก็ได้ให้ข้อมูลทั้งในด้านดีและด้านที่สร้างแรงกดดันกับนักศึกษา¹⁴ ตัวอย่างเช่น การต่อว่าหรือบูลลี่ (Bully) กัน หากเป็นช่วงก่อนมีโซเชียลฯ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อทั้งสองฝ่ายมีการเผชิญหน้าหรือกระทำต่อหน้ากันเท่านั้น แต่หลังจากมีโซเชียลฯ ต่อให้อยู่ในห้องนอนอันเป็นพื้นที่ส่วนตัวของตนเองบุคคลก็ยังสามารถถูกบูลลี่หรือต่อว่าได้แม้ว่าจะไม่ได้มีการเผชิญหน้ากันก็ตาม เพราะโซเชียลฯ แพลตฟอร์มต่างๆ ได้เชื่อมคนเข้าถึงกันและทำให้เส้นกันทางศีลธรรมหรือความยับยั้งชั่งใจถูกทำให้บางลงมาก ซึ่งทั้งหมดได้กลายเป็นแรงกดดัน

¹³ ปี (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

¹⁴ โสภณ ศุภมังมี, พุดมากไม่ได้ พุดได้ไม่มาก : ข้อจำกัดของ Free speech ในยุคโซเชียลมีเดีย, The101.world, สืบค้นวันที่ 3 พฤศจิกายน 2566, <https://www.the101.world/free-speech-in-social-media/>.

ทางสังคมที่ทำให้คนจำนวนหนึ่งต้องเกิดการปรับตัว โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับรูปร่างหน้าตาของผู้หญิง¹⁵

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับนักศึกษาพบว่าเหตุผลสำคัญที่ทำให้นักศึกษาเลือกทำงานระหว่างเรียนก็คือการหาเงินเพื่อไปทำศัลยกรรมใบหน้า โดยนักศึกษาให้เหตุผลว่าการศัลยกรรมสมัยนี้เป็นเรื่องปกติที่ใครๆ ก็ทำกัน อีกทั้งราคาก็ไม่ได้สูงอย่างสมัยก่อนอีกด้วย

“ตอนแรกก็ไม่กล้าทำหรอกค่ะกลัวด้วยไม่ตั้งด้วย แต่ไปเจอใน Tiktok มา มีคนมาแนะนำเรื่องศัลยกรรมเลยรู้สึกว่ามันไม่ได้น่ากลัว แถมราคาก็พอจ่ายได้ ก็เลยทำค่ะ เขาบอกว่าเราสามารถสวยได้ในชาตินี้เลย ซึ่งหนูก็เห็นด้วยนะ เราเองก็อยากดูดีขึ้นเหมือนกัน”¹⁶

โซเชียลมีเดียจึงมีผลอย่างมากต่อการคิดและตัดสินใจของนักศึกษา โดยเฉพาะการตัดสินใจทำศัลยกรรมใบหน้าเพื่อให้ตัวเองดูดีขึ้น และเมื่อผู้เขียนถามถึงความจำเป็นเกี่ยวกับการทำให้ตัวเองดีขึ้น นักศึกษาก็ให้คำตอบที่น่าสนใจอย่างมากว่า ถูกสังคมปัจจุบันกดดันให้ต้องดูดีเพราะหากมีรูปร่างหรือหน้าตาที่ไม่ดีโอกาสที่จะทำงานหรือหาเงินมันก็จะยากตามไปด้วย

“ต้องทำค่ะ เวลาไปสมัครงานเขาคัดแต่หน้าเลย ตอนก่อนทำหนูไปสมัครเขาไม่รับแต่ตอนนี้ได้ทำงานที่นั่นละ ตอนนี้พอได้ทำงานเราก้เริ่มเก็บตังจะได้เอาไปทำส่วนอื่นๆ ต่อ เราจะได้ดูดีขึ้น สมัยนี้ต้องดูดีค่ะถึงจะมีโอกาส รู้สึกตัดสินใจถูกมากที่ตอนนั้นเลือกไปทำศัลยกรรม ตอนนั้นเงินก็ไม่มีนะ หนูก็ไปกู้มาแต่พอได้ทำงานก็เลย ก็ไปใช้หนี้หมดแล้ว แล้วก็ไปเก็บไปทำส่วนอื่น ๆ ต่อด้วย”¹⁷

การศัลยกรรมรวมถึงการทำให้ตัวเองให้ดูดีจึงกลายเป็นปัจจัยทางสังคมอย่างหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถเข้าถึงโอกาสในหลายๆ เรื่องได้ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตาม บทสัมภาษณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการจะทำให้ตัวเองดูดีหรือหลุดพ้นจากแรงกดดันของสังคมนั้น นักศึกษาก็จำเป็นต้องใช้เงินจำนวนหนึ่งและการหาเงินนั้นนอกจากจะทำงานแล้วยังมีการกู้เงินนอกระบบร่วมด้วย การกู้เงินนอกระบบจึงกลายเป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้นักศึกษาสามารถเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่าโอกาสในนิยามของตนได้

เมื่อการกู้ยืมนอกระบบกลายเป็นช่องทางหนึ่งที่สำคัญต่อนักศึกษา ตัวนักศึกษาผู้ถูกจึงพยายามรักษาช่องทางดังกล่าวไว้โดยไม่สนใจว่าการให้กู้หรือดอกเบี้ยจะขัดต่อกฎหมายหรือไม่ เพราะสิ่งนี้คือแหล่งเงินแหล่งเดียวที่ตัวนักศึกษาผู้ถูกสามารถเข้าถึงได้ ดังนั้นอะไรก็ตามที่จะทำให้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินได้ เช่น บอกรายการว่ามีกรู้เงินนอกระบบ หรือยกข้อกฎหมายมาต่อสู้อาจทำให้การปล่อยกู้มีลักษณะที่ไม่ชอบ

¹⁵ กานต์ธีรา ภูริวิกรัย, มองปัญหาการบูลลี่แบบไทยๆ กับ ธาณี ชัยวัฒน์, The101.world, สืบค้นวันที่ 3 พฤศจิกายน 2566, <https://www.the101.world/thanee-chaiwat-interview/>.

¹⁶ ปี (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

¹⁷ ปี (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

ด้วยกฎหมาย นักศึกษาผู้กู้จะไม่ทำโดยเด็ดขาด ตรงกันข้ามนักศึกษาผู้กู้จะยอมปฏิบัติตามสิ่งที่นักศึกษาผู้ให้กู้กำหนดทุกอย่างแม้ว่าในหลายเรื่องจะเป็นกติกาที่ไม่เป็นผลดีกับตนก็ตาม

“คนปล่อยกู้เป็นนักศึกษาก็จริงนะแต่เขาก็มีเป็นเครือข่ายเลย เหมือนจะมีศิษย์เก่าด้วยมั้งคะที่เป็นคนปล่อยกู้อะ แบบพอใครไม่จ่ายหรือหัวหมอใส่หน้าเขาจะไม่ให้กู้เลย แล้วเขาก็จะบอกในกลุ่มกันว่าอย่าให้คนนี้กู้ เรื่องเยอะไร้ แบบขึ้นแบล็คลิสเลย คนที่ไปยืมเลยไม่ค่อยมีใครไปว่าเขาหรอก หนูยังไม่ทำเลย ถ้าทำครั้งหน้าถ้าไม่มีเงินก็คงไปกู้ไม่ได้อีกแล้ว”¹⁸

จะเห็นได้ว่านอกจากนักศึกษาผู้ให้กู้จะเป็นแหล่งเงินกู้เพียงแหล่งเดียวที่นักศึกษาผู้กู้จะเข้าถึงได้แล้ว การทำงานเป็นเครือข่ายของผู้ให้กู้ก็เป็นปัจจัยที่กดดันให้นักศึกษาผู้ให้กู้ต้องยอมรับกติกาที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายด้วยเช่นกัน การขึ้นแบล็คลิสได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้สำหรับควบคุมผู้กู้ ในขณะที่เดียวกันก็มีการแชร์ข้อมูลระหว่างกันทำให้การให้กู้ยืมมีลักษณะที่เข้มแข็งและเป็นระบบอย่างมาก

3.3 พนันออนไลน์กับความหวังที่อยากรวยทางลัด

อย่างที่กล่าวไปหัวข้อที่ 3.1 ว่าพฤติกรรมการกู้ยืมเงินของนักศึกษาผู้กู้จะเริ่มต้นจากการยืมจากเพื่อนของตนเองก่อน แต่หากเพื่อนไม่มีให้ก็จะหันไปหาแหล่งเงินกู้นอกระบบ (ที่มีนักศึกษาด้วยกันเป็นผู้ปล่อยกู้) พฤติกรรมข้างต้นได้สร้างปัญหาให้แก่นักศึกษาผู้กู้และครอบครัวอย่างมาก โดยจุดเริ่มต้นมาจากความตั้งใจที่หวังจะรวยทางลัดผ่านการเล่นพนันออนไลน์ กล่าวคือ มีการใช้เงินทั้งที่ตัวเองหาได้และที่ครอบครัวให้มาจำนวนหนึ่งไปทดลองเล่นพนันออนไลน์ โดยระบบของพนันออนไลน์จะมีลักษณะที่ให้นักศึกษาเติมเงินเข้าไปในระบบก่อน จากนั้นก็ให้ใช้เงินในระบบที่แลกไว้ไปเล่นการพนันในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสิ่งที่น่าสนใจก็คือบรรดานักศึกษาที่เคยเล่นพนันออนไลน์ต่างพูดไปในทิศทางเดียวกันว่าในช่วงแรกของการเล่นนั้นส่วนใหญ่จะได้เงินกลับมา¹⁹ แม้แต่นักศึกษาผู้ให้สัมภาษณ์ก็อธิบายว่าตนนั้นรู้ว่าช่วงแรกของการเล่นพนันออนไลน์ส่วนใหญ่จะได้เงินกลับมา ทำให้ตนคิดจะเล่นแค่ช่วงแรกและสมัครเล่นหลาย ๆ เว็บไซต์เพื่อหวังจะนำเงินออกมาให้ได้มากที่สุด จากนั้นก็จะทำการหยุดเล่นทันที

“ตอนแรกก็ไม่กล้าเล่นพนันออนไลน์แต่พอถามคนอื่นเขาก็บอกกันว่าช่วงแรกไม่ว่าใครเล่นมันก็ได้ หนูก็พอรู้แหละว่ามันเป็นระบบของเขาเลยคิดว่าจะเล่นแค่ช่วงแรกจากนั้นก็เลิกเลย ตอนที่ลองเล่นครั้งแรกมันก็ได้จริงๆ แต่กรู้ว่าเดี๋ยวก็เสีย ก็เลยไปสมัครเว็บอื่นเพราะมันน่าจะเหมือนกันที่เล่นช่วงแรกจะได้ แต่ผลปรากฏว่ามันไม่ใช่ เล่นไปเยอะเลย เสียไปตั้งหลายพัน”²⁰

บทสัมภาษณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นท่าทีของนักศึกษาต่อการเล่นพนันออนไลน์ที่แม้ว่าตนจะรู้ว่ามีความเสี่ยงแต่ก็ได้ใช้ความระมัดระวังประมาณหนึ่งแล้ว โดยวิธีการระมัดระวังข้างต้นก็คือการเล่นพนันใน

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ สุระชัย ชูผกา, “มายาคติในการสื่อสารออนไลน์ของเว็บไซต์การพนัน”, วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ และการสื่อสาร มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 หน้า 57 (2558).

²⁰ ซี (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

หลายๆ เว็บไซต์ประกอบกับเล่นแค่ช่วงแรกๆ เท่านั้น ด้วยเพราะหวังว่าการทำเช่นนี้จะทำให้ต้นทุนการคำนวณของอัลกอริทึม (Algorithm) หรือระบบของเว็บไซต์ แต่ผลกลับออกมาในทางตรงกันข้ามกระทั่งเป็นที่มาให้ต้นทุนต้องเสียเงินจนกระทั่งกลายเป็นหนี้ในเวลาต่อมา

การหวังจะได้เงินทางลัดผ่านการเล่นพนันออนไลน์ประกอบกับความรู้ทางการเงินที่มึนน้อย ปัจจัยทั้งสองอย่างได้ทำให้นักศึกษายิ่งก่อหนี้เพิ่มขึ้น เพราะนักศึกษายังไม่มีรายได้ประจำวิธีการหาเงินจึงเป็นการกู้ยืมจากคนอื่นเพื่อนำมาใช้หนี้ให้แก่เจ้าหนี้อีกคนหนึ่ง วนซ้ำแบบนี้ไปเรื่อยๆ การกู้เงินของนักศึกษาจึงมีลักษณะเหมือนงูกินหางที่ก่อหนี้อย่างไม่หมดสิ้น ในขณะที่เดียวกันทุกครั้งก่อหนี้ขึ้นใหม่จำนวนเงินและจำนวนครั้งที่ผิดนัดชำระหนี้ก็จะนำมาสู่จำนวนเงินต้นและดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมายด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของนักศึกษาผู้กู้ที่กล่าวว่า

“โดนพ่อแม่ตำเลาะเพราะสุดท้ายก็ต้องให้เขาช่วยจ่าย เงินที่เสียไปมันหลายหมื่นเลย เงินที่พ่อแม่ให้มาใช้ตอนนั้นเอาไปเล่นพนันแต่มันเสีย พอเสียก็ไม่มีตังเลยต้องไปยืมคนอื่นมาหมุน แต่เขาก็ให้ได้ไม่เยอะเลยต้องไปยืมหลายเจ้า แต่ละเจ้าก็ให้เวลายืมแปบเดียวก็เลยต้องยืมคนอื่นเพื่อไปจ่ายคนโน้น แล้วเงินต้นมันรวมกับดอกเบี้ยเยอะมาก สุดท้ายก็หมุนไม่ทันเลยต้องบอกพ่อกับแม่ ไม่งั้นคงเสียเยอะกว่านี้”²¹

จะเห็นได้ว่าการหวังจะได้เงินทางลัดกับการขาดความรู้ทางการเงิน ทั้งสองอย่างนี้ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้นักศึกษาผู้กู้ต้องก่อหนี้อย่างไม่จบสิ้น พฤติกรรมดังกล่าวได้สร้างความเดือดร้อนในวงกว้างเพราะการจัดการกับหนี้ที่กู้ยืมนักศึกษาจะเริ่มจากการหยิบยืมเพื่อนก่อน เมื่อเพื่อนไม่มีให้ก็จะขยายไปยืมนักศึกษาคนอื่นที่ความสามารถด้านการเงินและสามารถให้กู้ยืมได้ แต่เนื่องจากการกู้ยืมเป็นการกระทำที่ไม่สู้จะเป็นไปตามกฎหมาย เงินกู้และดอกเบี้ยจึงเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลจนสุดท้ายนักศึกษาไม่สามารถที่จะจัดการด้วยตนเองได้ ผลกระทบจึงตกแก่ พ่อ แม่ หรือญาติพี่น้องซึ่งเป็นครอบครัวของตน

4. บทสรุป: ความจริงในกฎหมายกับกฎหมายในความจริง

การกู้ยืมเงินนอกระบบในมหาวิทยาลัยระหว่างนักศึกษาด้วยกันถือเป็นปรากฏการณ์ที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนทั้งมิติของทางสังคมและมิติของกฎหมาย เพราะนอกจากบุคคลที่รวมก่อนนิติสัมพันธ์จะเป็นนักศึกษาด้วยกันแล้วข้อตกลงเกือบทั้งหมดยังไม่เป็นไปตามกฎหมายด้วย กล่าวคือ ไม่มีการทำสัญญาอย่างเป็นทางการ ไม่มีการลงลายชื่อฝ่ายผู้ต้องรับผิดชอบ มีการคิดดอกเบี้ยเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด รวมถึงการกำหนดให้นำทรัพย์สินอื่นมาเป็นหลักประกันการกู้ยืม แต่ถึงจะเป็นเช่นนั้นการกู้ยืมในลักษณะนี้ก็ปรากฏขึ้นอย่างแพร่หลายและไม่มีนักศึกษาผู้กู้คนใดโต้แย้งต่อประเด็นข้อตกลงที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายข้างต้นแม้แต่คนเดียว ซึ่งเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะนักศึกษาผู้กู้มีความจำเป็นต้องใช้เงินแต่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินที่เป็นทางการอย่างธนาคารหรือสถาบันการเงินของรัฐประเภทต่าง ๆ ได้ แหล่งเงินเดียวที่นักศึกษากลุ่มนี้

²¹ ซี (นามสมมติ), นักศึกษา, มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่าง, 19 พฤศจิกายน 2566, การสัมภาษณ์.

สามารถเข้าถึงได้จึงมีเพียงแค่เพื่อนหรือนักศึกษาคนอื่นที่สามารถให้ยืมหรือให้กู้ได้เท่านั้น นักศึกษาที่มีกำลังทรัพย์กลุ่มนี้จึงเป็นแหล่งเงินที่ไม่เป็นทางการ (แหล่งเงินกู้นอกระบบ) ของนักศึกษาที่จำเป็นต้องใช้เงิน

ปรากฏการณ์ข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นว่าแม้ในทางหลักการของกฎหมายว่าด้วยการกู้ยืมจะวางข้อกำหนดต่างๆ เอาไว้เพื่อทำให้การกู้ยืมเงินระหว่างบุคคลไม่เกิดความยุ่งยากหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยก็ตาม แต่ในความเป็นจริงหลักการของกฎหมายดังกล่าวกลับไม่สามารถนำมาใช้ได้เลยโดยเฉพาะในพื้นที่ของการกู้ยืมเงินนอกระบบระหว่างนักศึกษาด้วยกัน ด้วยเพราะกฎหมายนั้นไม่ได้ช่วยให้การเข้าถึงแหล่งเงินของนักศึกษาเป็นไปด้วยความสะดวกขึ้น ตรงข้ามกฎหมายกลับสร้างสิ่งกีดขวางในลักษณะต่าง ๆ ที่ทำให้การกู้ยืมเงินไม่สามารถทำได้โดยง่าย แม้ว่าข้อกำหนดเหล่านั้นจะเป็นประโยชน์ต่อผู้กู้หรือทำให้ผู้กู้ไม่ถูกเอาเปรียบก็ตาม หลักการของกฎหมายกู้ยืมจึงสามารถใช้ได้แต่เพียงการกู้ยืมในทางธุรกิจของนิติบุคคล ชนชั้นนำ หรือกลุ่มคนชั้นกลางในเมืองเท่านั้นแต่จะไม่เหมาะสมกับผู้คนในบริบทของคนต่างจังหวัดโดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาที่มีความรู้ทางการเงินและทางกฎหมายอย่างจำกัดแต่จำเป็นต้องใช้เงินด้วยเหตุผลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อจ่ายค่าเทอม ต้องการลดภาระของครอบครัว เพื่อซื้อของที่อยากได้ ไปจนถึงเพื่อชำระหนี้การพนัน ซึ่งภายใต้เหตุผลข้างต้นนี้ประเด็นทางกฎหมายแทบจะไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้กล่าวอ้างเพื่อปกป้องสิทธิของตนเอง (นักศึกษาผู้กู้เลย) เลย เพราะเมื่อใดก็ตามที่มีการหยิบประเด็นกฎหมายขึ้นมากล่าวอ้างพวกเขาเหล่านั้นก็จะไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้นอกระบบนี้ได้อีกต่อไป เพราะฉะนั้นภายใต้พื้นที่สี่เทาทางกฎหมายนี้จึงส่งผลให้นักศึกษาผู้ให้กู้รวมถึงเครือข่ายผู้ให้กู้ก็จะไม่กังวลว่าตัวเองจะทำผิดกฎหมายหรือไม่ เพราะอย่างไรก็จะมีลูกหนี้คนใดฟ้องร้องอยู่แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้การไม่ปฏิบัติตามกฎหมายในลักษณะต่างๆ จึงพลอยเกิดขึ้นตามมาด้วย

การพิจารณาเพื่อสร้างหรือปรับแก้ตัวบทกฎหมายให้เข้ากับสถานการณ์และความซับซ้อนของสังคมจึงเป็นสิ่งที่อาจต้องกระทำเป็นลำดับแรกๆ เราคงไม่สามารถที่จะเอากฎหมายไปบังคับเพื่อบอกว่าใครถูกใครทำผิดได้อีกต่อไป เพราะหากทำเช่นนั้นแหล่งเงินอย่างไม่เป็นทางการก็จะหายไปและเมื่อนักศึกษาหรือประชาชนไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินแหล่งสุดท้ายนี้ได้ พวกเขาก็อาจจะต้องเอาตัวรอดด้วยวิธีการก้ออาชญากรรมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งก็จะกลายเป็นการก้อปัญหาในอีกลักษณะหนึ่งแทน ดังนั้นการทำความเข้าใจต่อบริบทและความซับซ้อนของปัญหาไปพร้อมๆ กับการสร้างกฎหมายหรือนโยบายที่เหมาะสมจึงน่าจะเป็นทางออกสำหรับการแก้ปัญหาข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการเอากฎหมายไปใช้ตรงๆ อย่างไม่เข้าใจบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

การนำวิธีการสอนแบบโครงงานเป็นฐานมาใช้พัฒนาทักษะนิสิตนิติศาสตร์ ตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

Project Base Learning Teaching Methods to Develop Law Students' Skills according to Expected Learning Outcomes

กาญจนารัตน์ ไมรินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Kanchanurat Mairin

Assistant Professor, Faculty of Law, University of Phayao

วันที่รับบทความ 10 มิถุนายน 2567; วันที่รับบทความ 20 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

วิจัยเรื่องนี้เป็นวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์ว่าจัดการเรียนการสอนแบบโครงงานซึ่งในงานวิจัยนี้โครงงานเป็นฐานจะสามารถพัฒนาผู้เรียนหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตปรับปรุง 2563 ให้บรรลุผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ของหลักสูตรได้หรือไม่ อย่างไร เพื่อนำผลการศึกษามาพัฒนาปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนและการวางแผนบริหารจัดการหลักสูตรเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ที่คาดหวังของหลักสูตรต่อไป โดยโครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้แบบใช้โครงงานเป็นฐาน 2) เพื่อนำวิธีการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานมาใช้กับรายวิชาที่รับผิดชอบ 3) เพื่อวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานสามารถพัฒนาทักษะนิสิตคณะนิติศาสตร์ตาม Expected Learning Outcomes ได้ จากการศึกษาการวัดและประเมินผลประกอบการตอบแบบสอบถามของนิสิตโดยการอภิปรายผลจะเป็นการเปรียบเทียบกับผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ที่หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตปรับปรุงปี 2563 พบว่าผู้เรียนเห็นว่าการทำโครงงานพัฒนาทักษะการนำเสนอหน้าชั้นเรียนที่นิสิตจำเป็นต้องรับฟังการวิพากษ์จากอาจารย์ และใช้ไหวพริบในการตอบคำถามรวมถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้มากที่สุด ลำดับต่อมาคือ การพัฒนาทักษะด้านการออกแบบการนำเสนอที่สะท้อนเรื่องความคิดแบบสร้างสรรค์ ทำให้นิสิตมีความรู้ ความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับหัวข้อที่เลือกทำรายงาน สร้างทักษะการสื่อสารกับเพื่อนในกลุ่มทั้งด้านการรับฟัง การแสดงความคิดเห็น สร้างทักษะการวางแผนการทำงาน ด้านทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามยังมีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้บางประการที่ไม่สามารถวัดผลได้จากการทำโครงงานอย่างชัดเจน เช่น เช่น ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้เรื่องสุนทรียศิลป์ มีความรู้ ความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าของศาสตร์ที่ศึกษา ศิลปะและ วัฒนธรรม ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้เรื่องทักษะการส่งเสริมสุขภาพ และพัฒนาบุคลิกภาพ มีสุขนิสัยที่ส่งเสริมต่อการดูแลสุขภาพบุคลิกภาพได้อย่างเหมาะสม ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้เรื่องทักษะการปฏิบัติการทางวิชาชีพกฎหมายที่สำคัญวิชาชีพ ซึ่งจะได้้นำผลการศึกษาดังกล่าวไปเป็นแนวทางให้หลักสูตรการวางแผนบริหารจัดการหลักสูตรเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้

เรียนรู้ที่คาดหวังของหลักสูตรต่อไปซึ่งจะได้นำผลการศึกษาดังกล่าวไปเป็นแนวทางให้หลักสูตรการวางแผนบริหารจัดการหลักสูตรเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวังของหลักสูตรต่อไป

คำสำคัญ: การจัดการเรียนการสอนแบบโครงงานเป็นฐาน, ผลลัพธ์การเรียนรู้, หลักสูตรที่มุ่งผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียน

Abstract

This research is about the analysis of project-based teaching and learning. In this research, the project-based project can develop students in the revised Bachelor of Laws Program 2020 to achieve the learning outcomes of the curriculum or not and how. Use the results of the study to develop and improve teaching and curriculum management plans so that learners can achieve the expected learning outcomes of the curriculum. The objectives of this research project are 1) to study the project-based learning management process 2) to apply the project-based learning management method to the responsible subjects 3) to analyze whether the management Project-based learning can develop the skills of Faculty of Law students according to Expected Learning Outcomes. From the study of measurement and evaluation combined with student questionnaire responses, discussion of the results will be compared with learning outcomes in the Law curriculum. Graduate revision in 2020 found that students agreed that doing projects developed presentation skills in front of the class, which required students to listen to criticism from teachers and use with in answering questions and solving immediate problems as much as possible. The next order is developing presentation design skills that reflect creative thinking, making students have knowledge deep understanding of the chosen topic for reporting, building communication skills with friends in the group in terms of listening expressing opinions, creating work planning skills in using information technology respectively. However, there are still some learning outcomes that cannot be clearly measured from project work, such as learning outcomes on aesthetics, knowledge, understanding and appreciation of the value of the sciences studied, art and culture, learning outcomes on perception about health promotion skills and develop personality, healthy habits that promote health care, appropriate personality, and learning outcomes regarding important legal professional practice skills. The results of such study will be used as a guideline for the curriculum to plan and manage the curriculum so that students can

achieve the expected learning outcomes of the next course. The study results will be used as a guideline to provide curriculum planning and management for learners to achieve the expected learning outcomes of the next curriculum.

Keywords: Project - based Learning, Expected Learning Outcomes, Outcome-based Curriculum

1. บทนำ

การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยพะเยา อยู่ภายใต้ระบบการประกันคุณภาพการศึกษา AUN - QA ซึ่งเป็นระบบการรับรองคุณภาพและมาตรฐานระดับหลักสูตรเพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศในระดับสากล โดยระบบประกันคุณภาพดังกล่าวมุ่งเน้นให้เกิดการจัดการศึกษาแบบมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้ตามที่หลักสูตรตั้งไว้ ดังนั้นกระบวนการต่าง ๆ เช่น การออกแบบผลลัพธ์จากการเรียนรู้ รายวิชา การออกแบบโครงสร้างสูตร การออกแบบการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล กิจกรรมเสริมหลักสูตรต่าง ๆ การบริการ เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ จะต้องบริหารจัดการเพื่อมุ่งสู่การบรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรอย่างเป็นระบบ โดยรายละเอียดของเกณฑ์จะมีการกำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวังอย่างชัดเจน ถัดจากระดับหลักสูตรลงไปสู่รายวิชาต่าง ๆ สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่ตั้งขึ้นจะครอบคลุมความรู้ ทักษะทั่วไป ทักษะเฉพาะทาง และเจตคติสะท้อนถึงความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียอย่างรอบด้าน

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ดำเนินการศึกษาด้านนิติศาสตร์โดยมีนิสิตถึง 18 รุ่นซึ่งหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตได้เข้ารับการประกันคุณภาพการศึกษาตามนโยบายของมหาวิทยาลัยมาโดยตลอด ปัจจุบันหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตปรับปรุงปี 2563 ของคณะฯ ได้ดำเนินการตามระบบการประกันคุณภาพการศึกษา AUN - QA คณะฯ จึงได้กำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรขึ้นมา และดำเนินการบริหารจัดการหลักสูตรให้บรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการจะบรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวังนั้น การจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ “*โครงการ*” เป็นฐาน หรือ Project-based Learning (PBL) ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้เชื่อมโยงเหตุการณ์จากชีวิตจริงสู่การเรียนรู้ ค้นหาคำตอบด้วยการ คิด ค้นคว้า ปฏิบัติจริงอย่างเป็นระบบ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรง ได้เรียนรู้จากการค้นคว้า สำรวจ ทดลอง แก้ปัญหา ตัดสินใจ และพิสูจน์สิ่งต่าง ๆ ผ่านการวางแผน การทำงานเป็นทีม และการคิดอย่างมีวิจารณญาณอย่างเป็นระบบ โดยเน้นให้สามารถบูรณาการวิชาการด้านต่างๆ มาใช้ในการทำโครงการนั้น ๆ ได้ จะสามารถสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนนิสิตให้พัฒนาความรู้ ทักษะ และสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตของนิสิตคณะนิติศาสตร์ได้

ผู้วิจัยในฐานะอาจารย์ประจำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตจึงต้องการศึกษาว่าการจัดการเรียนการสอนโดยใช้การจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงการเป็นฐานจะสามารถพัฒนานิสิตของคณะนิติศาสตร์ให้บรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ที่หลักสูตรตั้งไว้หรือไม่ อย่างไร เพียงใด เพื่อนำผลการศึกษามาปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนของผู้วิจัยต่อไป

1.1 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้แบบใช้โครงการเป็นฐาน
2. เพื่อนำวิธีการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงการเป็นฐานมาใช้กับรายวิชาที่รับผิดชอบ
3. เพื่อวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงการเป็นฐานจะสามารถพัฒนาทักษะ

นิสิตของคณะนิติศาสตร์ตาม Expected Learning Outcomes ได้

1.2 ขอบเขตของโครงการวิจัย

วิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาถึงกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน โดยศึกษากับรายวิชาที่จัดการเรียนการสอนของคณะนิติศาสตร์ เช่น รายวิชากฎหมายอาชญากรรม รายวิชากฎหมายอาชญากรรมรายวิชากฎหมายองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเก็บข้อมูลเฉพาะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

1.3 สมมุติฐานของโครงการวิจัย

การจัดการศึกษาโดยใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน สามารถพัฒนานิสิตที่ศึกษาหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต ประจำปี 2563 ให้บรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวังของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาได้

1.4 การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง

ธีรพัฒน์ วงศ์คุ้มสิน และคณะ (2563) “การจัดการเรียนรู้แบบใช้โครงงานเป็นฐานเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา ก่อนและหลังเรียนโดยการจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐาน กลุ่มตัวอย่างคือนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา ซึ่งผลการวิจัยพบว่านิสิตที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐานมีการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองโดยรวมและรายด้านทุกด้าน แสดงให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐานช่วยพัฒนาการเรียนรู้อัตโนมัติได้

ธนัญญา กุลจลา และคณะ (2561) “การใช้การเรียนแบบโครงงานเป็นฐานเพื่อเพิ่มพูนทักษะการอ่าน การเขียนภาษาอังกฤษ และทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 5” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบทักษะการอ่านภาษาอังกฤษและทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณของผู้เรียนก่อนและหลังการใช้การจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐาน และเพื่อพัฒนาทักษะการเขียนภาษาอังกฤษของผู้เรียนหลังการใช้การจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐาน โดยกลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งผลการวิจัยพบว่าทักษะการอ่าน และทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 5 ของผู้เรียนสูงขึ้น และทักษะการเขียนมีพัฒนาการที่ดีขึ้นหลังการใช้การจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐาน

อัญชลี ทองเอม (2561) “การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเพื่อพัฒนาผู้เรียนในศตวรรษที่ 21” โดยมีบทสรุปว่าการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน สามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีการพัฒนาด้านทักษะการเรียนรู้ หลาย ๆ ด้านสำหรับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เช่น ความฉลาดด้านสติปัญญา ทักษะการคิดสร้างสรรค์ ความฉลาดทางด้านอารมณ์ ทักษะการสื่อสาร เป็นต้น

ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องยังไม่พบวิจัยที่นำการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานมาประยุกต์ใช้กับนิติศาสตร์

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบใช้โครงงานเป็นฐาน
2. สามารถนำวิธีการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานมาใช้กับรายวิชาที่รับผิดชอบได้

3. สามารถวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานสามารถพัฒนาทักษะ นิสิตคณะนิติศาสตร์ตาม Expected Learning Outcomes ได้

2. ความหมายของการจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐานและผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของนิสิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

2.1 ความหมายของการจัดการเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ได้ให้ความหมายของการจัดการเรียนรู้ว่า การจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการ วิธีการ การจัดกิจกรรม และประสบการณ์การเรียนรู้ โดยมีการจัดบรรยากาศ เนื้อหาสาระ กระบวนการ การประเมินผลการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน แหล่งการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาคนและชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้เต็มตามความสามารถ สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน

2.2 ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอน

ทัศนีย์ ศุภเมธี (2533) ให้ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่กระทำขึ้นเพื่อให้การเรียนการสอนในครั้งนั้น ๆ ได้ผลดี การสอนของครู เป็นไปอย่างมีความหมาย นักเรียนจะได้ทั้งความรู้และความสนุกสนานเพลิดเพลิน

วไลพร คุโณทัย (2530) ให้ความหมายว่ากิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง สภาพการณ์ของการ จัดประสบการณ์ และการกระทำทุกอย่างที่จัดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อให้ การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ น่าสนใจ และผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตาม จุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง สภาพการณ์ที่จัดขึ้นเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้โดย วิธีการปฏิบัติร่วมกันทั้งผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในบทเรียนมากยิ่งขึ้น¹

2.3 ความหมายของโครงงาน

โครงงาน (Project) หมายถึง การศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่นักเรียนเป็นผู้ศึกษา ค้นคว้า และลงมือ ปฏิบัติด้วย ตนเองโดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ภายใต้คำแนะนำ ปรัชญา และดูแลของครู/อาจารย์ที่ ปรัชญา โดยอาจใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ช่วยในการศึกษา เพื่อให้การศึกษา ค้นคว้า นั้นบรรลุผล ตามวัตถุประสงค์ นักเรียนได้ศึกษา ค้นคว้า คิดวิเคราะห์ เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้แบบ บูรณาการ ผ่านกระบวนการวางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมินผล นำเสนอผลงาน การจัดการเรียน การสอนแบบโครงงาน คือ การจัดประสบการณ์ในการปฏิบัติงานให้เด็กเหมือนกับการทำงานในชีวิตจริง

¹ ราตรี เพ็รียวพานิช, การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราม คำแหง, 2547), หน้า 48.

เพื่อให้ได้ก็มีประสบการณ์ตรง เด็กจะได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา รู้จักการทำงานอย่างมีระบบ รู้จักการวางแผนในการทำงาน ฝึกการคิดวิเคราะห์ และเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง²

ดังนั้นการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงการเป็นฐาน คือ การใช้กระบวนการ วิธีการ กิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ โดยการนำ "โครงการ" มาเป็นฐานให้ผู้เรียนศึกษา ค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์ ข้อมูลตามความสนใจของผู้เรียน โดยผู้เรียนต้องวางแผน แก้ไขปัญหา แบ่งงาน นำเสนอ และถูกประเมินตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยมีการจัดบรรยากาศ เนื้อหาสาระ กระบวนการ การประเมินผลการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของผู้เรียน แหล่งการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาคนและชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้เต็มตามความสามารถ สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน

งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การทำรายงานกลุ่ม และการทำวิจัยนำมาเป็นการจัดการเรียนรู้แบบใช้โครงการเป็นฐานเพื่อใช้ในการประเมินผลว่าการทำรายงานกลุ่ม และการทำวิจัยจะสามารถทำให้นิสิตคณะนิเทศศาสตร์บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังหรือไม่ เพื่อนำมาปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนต่อไป

2.4 ผลลัพธ์การเรียนรู้ของนิสิตคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

หลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิตปรับปรุง ปี 2563 ได้กำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวังไว้ คือ

1. คุณธรรม จริยธรรม มีความกตัญญู และนำคุณธรรม จริยธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต รู้ เข้าใจ และยึดมั่นในความยุติธรรม คุณธรรม และจริยธรรมของนักกฎหมาย

2. มีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่สำคัญในเนื้อหาที่ตนศึกษา และบทบาทหน้าที่ในกฎหมายพื้นฐาน และกฎหมายเฉพาะทางเพื่อนำไปศึกษา ค้นคว้าในระดับสูงขึ้นไป หรือศึกษาวิจัยหรือค้นคว้าเพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบวิชาชีพ

3. ทักษะทางปัญญา มีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดแบบองค์รวม คิดสร้างสรรค์ และคิดอย่างเป็นระบบ สามารถวิพากษ์ วิจารณ์ สนับสนุน โต้แย้ง และรับฟังความเห็นจากบุคคลอื่นอย่างรอบด้านและเป็นกัลยาณมิตร

4. ทักษะความสัมพันธ์ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นระหว่างบุคคล และมีความรับผิดชอบ สามารถวางตัว รับฟัง ความเห็นของผู้อื่นอย่างใส่ใจและให้เกียรติแก่กัน แสดงความคิดเห็นพร้อม ทั้งแสดงจุดยืนอย่างเหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบ มีภาวะความเป็นผู้นำและผู้ตาม สามารถปรับตัวในสังคมที่มีความหลากหลายเข้ากับผู้อื่นได้เหมาะสม มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ การควบคุมอารมณ์และความอดทนทำงานเป็นทีมได้

5. ทักษะการวิเคราะห์เชิง ตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ มีทักษะในการใช้เครื่องมือที่จำเป็นที่มีอยู่ในปัจจุบันต่อการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารสนเทศ และเทคโนโลยีสื่อสารทั้งในด้านการศึกษา การค้นคว้า การสื่อสารระหว่างบุคคล มีทักษะการใช้การสื่อสารกับกลุ่มคน หลากหลาย

² วัฒนา ก้อนเชื้อรัตน์, ทบทวนแนวการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา, (นครราชสีมา : สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา นครราชสีมา เขต 1, 2547), หน้า 28-31.

ได้อย่างมี ประสิทธิภาพ นำเสนอ ตลอดจนการซักถามที่ทำให้บุคคลอื่นเข้าใจได้ง่ายและชัดเจน

6. สุนทรียศิลป์ มีความรู้ ความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าของศาสตร์ที่ศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรม

7. ทักษะการส่งเสริมสุขภาพ และพัฒนาบุคลิกภาพ มีสุขนิสัยที่ส่งเสริมต่อการดูแลสุขภาพบุคลิกภาพได้อย่างเหมาะสม

8. ทักษะการปฏิบัติการทางวิชาชีพกฎหมายที่สำคัญวิชาชีพ

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

วิจัย เรื่องการนำวิธีการสอนแบบโครงงานเป็นฐานมาใช้พัฒนาทักษะนิสิตนิติศาสตร์ตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวังเป็นเชิงคุณภาพโดยจะเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน โดยศึกษากับรายวิชาที่จัดการเรียนการสอนของคณะนิติศาสตร์ เช่น รายวิชากฎหมายอาชญากรรม รายวิชากฎหมายอาชญากรรมรายวิชาที่จัดการเรียนการสอนของคณะนิติศาสตร์ เช่น รายวิชากฎหมายอาชญากรรม รายวิชากฎหมายอาชญากรรมรายวิชาที่จัดการเรียนการสอนของคณะนิติศาสตร์ เช่น รายวิชากฎหมายอาชญากรรม โดยเก็บข้อมูลเฉพาะนิสิตคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา และนำข้อมูลดังกล่าวมารวบรวมเพื่อให้สามารถนำวิธีการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานมาใช้กับรายวิชาที่รับผิดชอบได้ และสามารถวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานสามารถพัฒนาทักษะนิสิตคณะนิติศาสตร์ตาม Expected Learning Outcomes ได้ ในส่วนของวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน เอกสารหนังสือ ตำรา บทความ วิทยานิพนธ์ เอกสารทางอิเล็กทรอนิกส์ และสื่ออื่น ๆ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ และในส่วนของวิจัยเชิงปริมาณได้มีการสำรวจข้อคิดเห็นโดยใช้แบบสอบถามที่เกี่ยวกับผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่ได้รับความกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน และนำข้อมูลที่ศึกษาทั้งหมดมาวิเคราะห์ เพื่อให้สามารถนำวิธีการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานมาใช้กับรายวิชาที่รับผิดชอบได้ และสามารถวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานสามารถพัฒนาทักษะนิสิตคณะนิติศาสตร์ตาม Expected Learning Outcomes ได้ตลอดจนสรุปข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสาร และข้อมูลที่ได้ลงพื้นที่ในรูปแบบเชิงพรรณนา

3.1 การกำหนดพื้นที่

การเลือกพื้นที่การวิจัยในครั้งนี้เป็นการเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกศึกษา กลุ่ม “นิสิตคณะนิติศาสตร์” ณ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ “นิสิตคณะนิติศาสตร์” ณ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ประมาณ 100 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือสำหรับการวิจัยครั้งนี้คือ

1. เครื่องมือที่เป็นข้อมูลพื้นฐานของหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
2. เครื่องมือที่เป็นเอกสาร หนังสือ ตำรา เว็บไซต์ ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน
3. เครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลทางเอกสารเกี่ยวกับของหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
2. ใช้ข้อมูลจากแบบสอบถาม

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

1. จากข้อมูลที่ได้จากการการศึกษาหลักการ แนวคิด กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบใช้โครงงานเป็นฐานนำมาใช้วิธีการกับรายวิชาที่รับผิดชอบ
2. จากข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของนิสิตมาวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานสามารถพัฒนาทักษะนิสิตคณะนิติศาสตร์ตาม Expected Learning Outcomes ได้จริงหรือไม่

4. อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาการวัดและประเมินผลประกอบการตอบแบบสอบถามของนิสิตโดยการอภิปรายผลจะเป็นการเปรียบเทียบกับผลลัพธ์การเรียนรู้ที่หลักสูตรฯ ตั้งไว้พบว่า

ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องคุณธรรม จริยธรรม มีความมกัตถุญ และนำคุณธรรม จริยธรรม มาใช้ในการดำเนินชีวิต รู้ เข้าใจ และยึดมั่นในความยุติธรรม คุณธรรม และจริยธรรมของนักกฎหมาย ในผลลัพธ์การเรียนรู้ดังกล่าวมีการวัดการบรรลุผลลัพธ์ดังกล่าวด้วยการให้คะแนนความรับผิดชอบในการส่งงาน และการอ้างอิงงานอื่นในการทำรายงาน และการทำวิจัยซึ่งจากการให้คะแนนพบว่านิสิตมีความรับผิดชอบตรงต่อเวลาในการส่งงานร้อยละ 98 ส่วนเรื่องการอ้างอิงนั้นพบว่านิสิตอ้างอิงงานร้อยละ 85

ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องความรู้ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่สำคัญ ในเนื้อหาที่ตนศึกษา บทบัญญัติในกฎหมายพื้นฐาน และกฎหมายเฉพาะทางพบว่า การทำโครงงานทำให้นิสิตมีความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับหัวข้อที่เลือกทำรายงานมากและมากที่สุดถึง 95 คนจาก 114 คน ซึ่งสามารถนำไปศึกษา ค้นคว้าในระดับสูงขึ้นไป หรือศึกษาวิจัยหรือค้นคว้าเพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบวิชาชีพได้

ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องทักษะทางปัญญา มีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดแบบองค์รวม คิดสร้างสรรค์ และคิดอย่างเป็นระบบ สามารถวิพากษ์ วิจรณ์ สนับสนุน โต้แย้ง และรับฟังความเห็นจากบุคคลอื่นอย่างรอบด้านและเป็นกัลยาณมิตร การทำโครงงานทำให้นิสิตพัฒนาเรื่องการคิดแบบองค์รวม

เป็นระบบ วิพากษ์หรือวิจัยกฎหมายได้เนื่องจากแม้ไม่พบการถามถึงทักษะนี้ในแบบสอบถาม แต่การให้คะแนนโครงการมีคะแนนในส่วนนี้ รวมทั้งยังสร้างทักษะการสื่อสารกับเพื่อนในกลุ่มทั้งด้านการรับฟัง การแสดงความคิดเห็นโดยมีนิตินิตจำนวน 90 คนจาก 114 คนที่เห็นว่าช่วยพัฒนาทักษะนี้ รวมถึงการพัฒนาทักษะด้านการออกแบบการนำเสนอที่สะท้อนเรื่องความคิดแบบสร้างสรรค์ซึ่งมีนิตินิตตอบมากและมากที่สุดถึง 95 คนจาก 114 คน และยังพัฒนาทักษะการนำเสนอหน้าชั้นเรียนที่นิตินิตจำเป็นต้องรับฟังการวิพากษ์จากอาจารย์และการตอบคำถามอีกด้วยซึ่งมีนิตินิตที่ได้รับการพัฒนามากและมากที่สุดถึง 98 คนจาก 114 คน

ผลลัพธ์การเรียนรู้ด้านทักษะความสัมพันธ์ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นระหว่างบุคคล และมีความรับผิดชอบ สามารถวางตัว รับฟัง ความเห็นของผู้อื่นอย่างใส่ใจและให้เกียรติแก่กัน แสดงความคิดเห็นพร้อม ทั้งแสดงจุดยืนอย่างเหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบ มีภาวะความเป็นผู้นำและผู้ตาม สามารถปรับตัวในสังคมที่มีความหลากหลายเข้ากับผู้อื่นได้เหมาะสม มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ การควบคุมอารมณ์และความอดทนทำงานเป็นทีมได้ การทำโครงการสร้างทักษะการทำงานเป็นทีมเริ่มจากการวางแผนซึ่งมีนิตินิตตอบมากและมากที่สุด 89 คน การสร้างทักษะการทำงานเป็นทีม 92 คน การทำโครงการนิตินิตสร้างทักษะการวางแผนการทำงานอย่างชัดเจนเป็นขั้นตอนมากและมากที่สุด นิตินิตจำนวน 91 จาก 114 คน

ผลลัพธ์การเรียนรู้ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ มีทักษะในการใช้เครื่องมือที่จำเป็นที่มีอยู่ในปัจจุบันต่อการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารสนเทศ และเทคโนโลยีสื่อสารทั้งในด้านการศึกษา การค้นคว้า การสื่อสารระหว่างบุคคล มีทักษะการใช้การสื่อสารกับกลุ่มคน หลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำเสนอ ตลอดจนการซักถามที่ทำให้บุคคลอื่นเข้าใจได้ง่าย และชัดเจน พบว่านิตินิตจำนวน 97 จาก 114 คน ตอบว่าการทำโครงการนิตินิตสร้างทักษะทางด้านการใช้เทคโนโลยีของนิตินิตได้มากและมากที่สุด ด้านทักษะการค้นคว้าเอกสารทางกฎหมายได้จากแบบสอบถาม พบว่านิตินิตจำนวน 88 จาก 114 คน ตอบว่าการทำโครงการนิตินิตสร้างทักษะการค้นคว้าเอกสารทางกฎหมายได้มากและมากที่สุด ความรู้ด้าน Microsoft Office จากการทำรายงานจากแบบสอบถามพบว่า นิตินิตจำนวน 93 จาก 114 คน ตอบว่าการทำโครงการความรู้ด้าน Microsoft Office จากการทำรายงานมากและมากที่สุด

ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องสุนทรียศิลป์ มีความรู้ ความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าของศาสตร์ที่ศึกษาศิลปะและ วัฒนธรรม **ยังไม่มีการวัดการบรรลุผลดังกล่าวในการทำโครงการ**

ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องทักษะการส่งเสริมสุขภาพ และพัฒนาบุคลิกภาพ มีสุขนิสัยที่ส่งเสริมต่อการดูแลสุขภาพสุขภาพ บุคลิกภาพได้อย่างเหมาะสม **ยังไม่มีการวัดการบรรลุผลดังกล่าวในการทำโครงการ**

ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องทักษะการปฏิบัติการทางวิชาชีพกฎหมายที่สำคัญวิชาชีพ**ยังไม่มีการวัดการบรรลุผลดังกล่าวในการทำโครงการ**

5. สรุป

การศึกษาการวัดและประเมินผลประกอบกับการตอบแบบสอบถามของนิสิตโดยการอภิปรายผล จะเป็นการเปรียบเทียบกับผลลัพธ์การเรียนรู้ที่หลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิตปรับปรุงปี 2563 พบว่าผู้เรียน เห็นว่าการทำโครงการพัฒนาทักษะการนำเสนอหน้าชั้นเรียนที่นิสิตจำเป็นต้องรับฟังการวิพากษ์จาก อาจารย์ และใช้ไหวพริบในการตอบคำถามรวมถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้มากที่สุด ลำดับต่อมาคือ การพัฒนาทักษะด้านการออกแบบการนำเสนอที่สะท้อนเรื่องความคิดแบบสร้างสรรค์ ทำให้นิสิตมีความรู้ ความเข้าใจลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับหัวข้อที่เลือกทำรายงาน สร้างทักษะการสื่อสารกับเพื่อนในกลุ่มทั้งด้านการรับฟัง การแสดงความคิดเห็น สร้างทักษะการวางแผนการทำงาน ด้านทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามยังมีผลลัพธ์การเรียนรู้บางประการที่ไม่สามารถวัดผลได้จากการทำโครงการ อย่างชัดเจน เช่น ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องสุนทรียศิลป์ มีความรู้ ความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าของศาสตร์ ที่ศึกษา ศิลปะและ วัฒนธรรม ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องทักษะการส่งเสริมสุขภาพ และพัฒนาบุคลิกภาพ มีสุขนิสัยที่ส่งเสริมต่อการดูแลสุขภาพ สุขภาพได้อย่างเหมาะสม ผลลัพธ์การเรียนรู้เรื่องทักษะ การปฏิบัติการทางวิชาชีพกฎหมายที่สำคัญวิชาชีพ ซึ่งจะได้นำผลการศึกษาดังกล่าวไปเป็นแนวทางให้ หลักสูตรการวางแผนบริหารจัดการหลักสูตรเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวังของหลักสูตร ต่อไป

ปริทัศน์หนังสือ : “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ
“เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ในมุมมองนักกฎหมาย
และการสะท้อนย้อนคิดผ่านงานของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ
"Liberalism and Democracy" from the perspective of a lawyer
and reflection through Norberto Bobbio's work

อริย์ธัช บุญถึง

อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Arithat Bunthueng

Lecturer, Faculty of Law, University of Phayao

วันที่รับบทความ 24 เมษายน 2567; วันที่รับบทความ 20 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

ความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ก่อให้เกิดแนวคิด “รัฐเสรีประชาธิปไตย” ในเวลาต่อมา พัฒนาการของความคิดทั้งสอง ความขัดแย้งและจุดร่วม จนถึงการผสมผสาน จึงมีที่มาอย่าง สลับซับซ้อนและยาวนาน อย่างไรก็ตาม ในงานวิชาการทางนิติศาสตร์ โดยเฉพาะสาขากฎหมายมหาชน และกฎหมายปกครองของไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลการศึกษาจากรัฐเสรีประชาธิปไตยในภาคพื้นยุโรป ไม่ได้ มีการกล่าวถึงเรื่องนี้โดยตรงและโดยละเอียด การศึกษาของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ ในฐานะนักปรัชญา กฎหมายมหาชน จึงช่วยให้แก่นกฎหมายไทยมีความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวมากยิ่งขึ้น งานชิ้นนี้เป็น การศึกษาเอกสาร โดยเริ่มต้นจากการศึกษาวิชาการทางกฎหมายมหาชนไทยที่อธิบายถึงแนวคิดเสรี ประชาธิปไตย หลังจากนั้นได้ย่อและอธิบายหนังสือของบ็อบบิโอที่ชื่อ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ใน ลักษณะกึ่งปริทัศน์หนังสือ และจบลงด้วยการวิเคราะห์และอธิบายข้อจำกัดในงานของบ็อบบิโอดังกล่าว โดยเห็นว่างานดังกล่าวมีลักษณะเป็นนามธรรมและมุ่งหมายให้เป็นสากลใช้ได้โดยทั่วไปตามลักษณะ ข้อเขียนทางทฤษฎีการเมือง แต่ก็มีจุดอ่อนในการอธิบายระบอบเศรษฐกิจการเมืองตามสภาพความเป็นจริง

คำสำคัญ: เสรีนิยม ประชาธิปไตย รัฐเสรีประชาธิปไตย

Abstract

The relationship between “liberalism” and “democracy” engenders the conception of the "Liberal Democratic State." Over time, the evolution of these ideas involves both conflict and common ground, ultimately culminating in their amalgamation. Hence,

the genesis of this notion is characterized by complexity and historical depth. However, within academic discourse in jurisprudence, particularly in the domains of public law and administrative law in Thailand, which have been influenced by education from liberal democratic states in Europe, this issue is not addressed directly or comprehensively. A study of Norberto Bobbio's work as a philosopher of public law can consequently assist Thai lawyers in achieving a more comprehensive understanding of such issues. This work entails an examination of documents, commencing with an exploration of academic literature on Thai public law elucidating the concept of liberal democracy. Subsequently, it provides a synthesized explanation of Norberto Bobbio's book, 'Liberalism and Democracy,' presented in the format of a semi-book review. Finally, it concludes with an analysis and elucidation of the limitations inherent in Bobbio's work. The nature of this work appears abstract, designed to possess a universal and broadly applicable character typical of political theory literature. However, shortcomings arise in its capacity to explicate the political-economic regime in accordance with real-world conditions.

Keywords: liberalism, democracy, liberal democratic state

1. “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ในมุมมองนักกฎหมายไทย

ในวงการวิชาการไทย โดยเฉพาะทางกฎหมายมหาชนนั้น ในแรกเริ่มยังไม่ปรากฏข้อความคิดด้วยความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง “เสรี” กับ “ประชาธิปไตย” อย่างไรก็ตาม ได้ปรากฏคำสอนที่อธิบายถึงความแตกต่างของความหมายของคำว่า “พวกลิเบรลลิสม์” ที่เห็นว่า หน้าที่ของรัฐทางเศรษฐกิจนั้น เป็นแต่ผู้ควบคุมให้ความสงบ รัฐจะเข้าแทรกแซงไม่ได้ ต้องปล่อยให้เอกชนทำ พวกลิเบรลลิสม์ถือว่าในเรื่องทางเศรษฐกิจมีกฎธรรมดา นอกเหนือจากอำนาจของมนุษย์และของรัฐ หนึ่งการที่ปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำให้ผลดีเพราะเกิดการแข่งขันต่างก็จะมีกันทำให้ดีขึ้น ขึ้นเพราะฉะนั้นเราจึงควรอยู่ต่างหากไม่ต้องเข้าไปแทรกแซง ตามความเห็นของ “พวกโซซีออลลิสม์” ควรเข้าแทรกแซงเพื่อผดุงความยุติธรรมในระหว่างบุคคลที่ทำงานมิให้มีการเอาเปรียบซึ่งกันและกันการแข่งขันนั้นอาจเป็นภัยแก่ผู้ที่มีทุนน้อยซึ่งอาจย่อยยับได้ง่าย เหตุนี้รัฐผู้เดียวที่ควรมีกรรมสิทธิ์ เอกชนหาควรมิได้ (ในเรื่องกรรมสิทธิ์นี้บางแขนงของลัทธิโซซีออลลิสม์ยอมให้เอกชนมิได้เหนือทรัพย์สินบางชนิดต่าง ๆ กัน ไม่ใช่ห้ามไม่ให้มีเสียเลย)¹ และได้อธิบายความแตกต่างระหว่างรัฐธรรมนูญโซเวียตที่แตกต่างจากรัฐธรรมนูญของประเทศอื่น ๆ โดยอธิบายคำปรารภของรัฐธรรมนูญโซเวียต ลงวันที่ 6 กรกฎาคม ค.ศ. 1923 ว่า

“ไม่ถือชาติอย่างใดหมด แบ่งรัฐต่างๆ ในโลกออกเป็นสองค่าย คือ ค่ายเจ้าเงิน และค่ายโซซีออลลิสม์ และว่าทางค่ายเจ้าเงินนั้นมีแต่ความพยาบาท ความไม่เสมอภาค ความเป็นทาสของประเทศที่ไม่มีเอกราช ความรู้จักรักแต่ชาติของตัวเอง และเกลียดชาติอื่น ในที่สุดชักชวนคนงานของทุกๆ ประเทศให้มารวมกันเป็นเรปUBLICโซซีออลลิสม์สากล คำปรารภนี้ที่แท้จริงก็คือ การประกาศสงครามระหว่างคนต่างชนชั้นนั่นเอง”²

รวมถึง มีการจำแนกกระหว่างระบอบประชาธิปไตยใหม่ (démocratie classique) กับระบอบประชาธิปไตยใหม่ (démocratie nouvelle) ที่เรียกว่า ประชาธิปไตยของราษฎรบ้าง ประชาธิปไตยของประชาชน (démocratie populaire) บ้าง โดยอ้างถึงงานของศาสตราจารย์ Georges Vedel แต่ทั้งนี้ไม่ได้ลงในรายละเอียด³

นอกจากนี้ ยังปรากฏคำอธิบายความแตกต่างของความหมายของ “ประชาธิปไตย” ของศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย โดยจำแนกออกเป็น “ประชาธิปไตยฝ่ายตะวันตก” (Western Democracy) กับ “ประชาธิปไตยฝ่ายตะวันออก” (Eastern Democracy) และมีการจำแนกประชาธิปไตย

¹ ไพโรจน์ ชัยนาม, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482), 54-55.

² เตือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายเลือกตั้งด้วย) ภาค 1 หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นิตินาน, 2477), 33-34.

³ ไพโรจน์ ชัยนาม, *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ เล่ม 1*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2495), 70.

ออกเป็นทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ⁴ ความเสมอภาคของประชาธิปไตยฝ่ายตะวันตก หมายถึง ความเสมอภาคกันในกฎหมาย ขณะที่ประชาธิปไตยฝ่ายตะวันตกเน้นความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ⁵

ในประเทศไทยนั้น ปรากฏการใช้คำว่า “เสรีประชาธิปไตย” เท่าที่ผู้เขียนจะสืบค้นได้ อย่างช้าไม่ต่ำกว่า ปี พ.ศ. 2497 โดยปรากฏในบทความชื่อ “การปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตย” ของ สมพงศ์ พลอยสังวาลย์⁶ รวมถึง “รัฐสภาในระบอบเสรีประชาธิปไตย” ของ หลวงสุนาวินวิวัฒน์⁷ และ “สถาบันสำคัญในระบอบเสรีประชาธิปไตย” ของ เดช เดชประดิษฐ⁸ โดยมีข้อพิจารณาว่า การใช้ถ้อยคำดังกล่าวปรากฏขึ้นภายหลังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495

ความหมายของ “เสรีประชาธิปไตย” ในของฐานะลัทธิทางการเมือง หรือ “ค่าย” ทางการเมือง โดยค่ายเสรีประชาธิปไตยมีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ ตรงข้ามกับค่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งมีโซเวียตเป็นแกนนำ ปรากฏใช้อย่างแพร่หลายภายหลังปี พ.ศ. 2517 เริ่มจากงาน “การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์” ของ

⁴ นอกจากนี้คำว่า “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” ยังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ BBC ภาคภาษาไทย ของท่านปรีดี พนมยงค์ เมื่อปี พ.ศ. 2525 ในโอกาสครบรอบ 50 ปี การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยท่านได้อธิบายถึง “ความผิดพลาดและความขัดแย้งในหมู่ผู้นำของคณะราษฎร และ แนวทางพัฒนาประเทศไทย โดยสองในนั้นคือ หนึ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเป็นรากฐานของมนุษยสังคมนั้นให้เป็น “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” โดยเศรษฐกิจซึ่งเป็นรากฐานของมนุษยสังคมนั้นไม่ใช่เศรษฐกิจประชาธิปไตยนั้น ย่อมเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ อันทำให้ประชาชนอดขัดขัดสน ซึ่งเป็นการทำให้รากฐานของสังคมนั้นระส่ำระสาย ฉะนั้น มนุษย์ในสังคมต้องพัฒนาเศรษฐกิจให้เป็นเศรษฐกิจประชาธิปไตยได้มากเพียงไร เศรษฐกิจที่เป็นรากฐานก็มั่นคงสมบูรณ์มากขึ้นเพียงนั้น และ สอง พัฒนาการเมืองใน “การเมืองประชาธิปไตย” สนิทกับรากฐาน “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” โดยการเมืองที่ตั้งอยู่บนความนึกคิดที่เลื่อนลอย ย่อมมีผลสะท้อนกลับไปสู่รากฐานของสังคม ทำให้รากฐานนั้นระส่ำระสายและเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น มนุษย์ในสังคมต้องพัฒนาการเมืองให้ตั้งอยู่บนรากฐานเศรษฐกิจประชาธิปไตยได้มากเพียงไร ก็จะเป็นการเมืองประชาธิปไตยมากขึ้นเพียงนั้น และ จะมีผลสะท้อนกลับไปสู่รากฐานเศรษฐกิจของสังคมให้มีความมั่นคงสมบูรณ์มากขึ้นเพียงนั้น” จากคำอธิบายดังกล่าว คำว่า “ประชาธิปไตยทางการเมือง” ของท่านอาจารย์หยุด แสงอุทัย น่าจะมีความหมายเดียวกับคำว่า “การเมืองประชาธิปไตย” ของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ขณะเดียวกัน คำว่า “ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ” และคำว่า “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” ของท่านอาจารย์ทั้งคู่ น่าจะมีความหมายไม่แตกต่างกันเช่นกัน

⁵ หยุด แสงอุทัย, *คำบรรยายกฎหมายรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2511), 34-45.

⁶ สมพงศ์ พลอยสังวาลย์, “การปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตย”, *รัฐสภาสาร* ปีที่ 2 ฉบับที่ 23 (21 พ.ศ. 2497), 29-34.

⁷ หลวงสุนาวินวิวัฒน์, “รัฐสภาในระบอบเสรีประชาธิปไตย”, *รัฐสภาสาร* ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (ฉบับพิเศษ 10 ธ.ค. 2497), 18-19.

⁸ เดช เดชประดิษฐ์, “สถาบันสำคัญในระบอบเสรีประชาธิปไตย”, อ้างใน หลวงสุนาวินวิวัฒน์, “รัฐสภาในระบอบเสรีประชาธิปไตย”, 20-21.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร ส่วนที่ 4 ของหนังสือดังกล่าวใช้ชื่อว่า “ ข้อวิจยการใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์ใน ค่ายเสรีประชาธิปไตย”⁹

ในทางตำรากฎหมายมหาชนนั้น ภายหลังกปี พ.ศ. 2540 “เสรีประชาธิปไตย” ปรากฏตัวในฐานะ “รัฐอันเป็นแบบอย่าง” หรือ “รัฐอันชอบธรรม” ในปัจจุบัน โดยยกประเทศในภาคพื้นยุโรปและประเทศใน ทวีปอเมริกาเหนือ เป็นตัวอย่างของรัฐเสรีประชาธิปไตย และอธิบายถึงหลักนิติรัฐในฐานะหลักการพื้นฐาน ของรัฐเสรีประชาธิปไตย¹⁰ บางกรณีมีการใช้ “รัฐเสรีประชาธิปไตย” ในความหมายเดียวกับ “รัฐอำนาจ จำกัด” หรือ “รัฐที่ปกครองโดยรัฐธรรมนูญ”¹¹ กล่าวคือเป็นการใช้ “รัฐเสรีประชาธิปไตย” หมายรวมหรือ แทนที่ “เสรีนิยม” ตามความหมายของบ็อบบิโอ

การอ่านงานของบ็อบบิโอจึงอาจทำให้เข้าใจปรัชญากฎหมายมหาชนมากขึ้น โดยเฉพาะความ แตกต่าง การตอบโต้ และกระบวนการสอดประสานระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ซึ่งใช้ เวลานานนับศตวรรษ

หนังสือ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย”¹² เขียนโดย นอร์แบร์โต บ็อบบิโอ (Norberto Bobbio) นัก ปรัชญาการเมืองและนักนิติปรัชญาชาวอิตาลี พิมพ์ครั้งแรกในชื่อ liberalismo e democrazia (1988) แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย มาร์ติน ไรล์ (Martin Ryle) และเคท โซเฟอร์ (Kate Soper) (1990) แปลเป็น ไทยโดย ศาสตราจารย์ ดร. เกษียร เตชะพีระ (พ.ศ. 2558)

บ็อบบิโอเริ่มต้นหนังสือด้วยคำถามอันเป็นใจกลางของหนังสือที่ว่า “การดำรงอยู่ในปัจจุบันของ ระบอบที่เรียกว่า “เสรีประชาธิปไตย” (liberal-democratic) หรือ “ประชาธิปไตยเสรี” (democratic-liberal) บ่งชี้ว่า เสรีนิยมกับประชาธิปไตยต่างพึ่งพากันและกัน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองกลับสลับซับซ้อนยิ่งและหาได้มีลักษณะต่อเนื่องกันหรือมีเอกลักษณ์หนึ่ง เดียวกันไม่” และตลอดหนังสือทั้งเล่มบ็อบบิโอจะพยายามจะพาเราไปยังจุดกำเนิด จุดตัด จุดปะทะ สัจธรรม และกลืนกลายความหมายของ “เสรีนิยม” “ประชาธิปไตย” และ “เสรีประชาธิปไตย” ทั้งในทาง ความคิดทฤษฎีและแทรกด้วยข้อเท็จจริงประปราย

2. ข้อความคิดในหนังสือ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ

⁹ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์, (กรุงเทพฯ: ศูนย์รักษาความปลอดภัย กระทรวงกลาโหม, 2517).

¹⁰ โปรดดู บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2547), 19. และ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, ข้อความคิดและหลักการพื้นฐานในกฎหมายมหาชน, (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2540) 1. และ สุรพล นิติไกรพจน์ และคณะ, ศาลรัฐธรรมนูญกับการปฏิบัติพันธกิจตามรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2546).

¹¹ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน, (กรุงเทพฯ: อานกกฎหมาย, 2564), 30-35.

¹² นอร์แบร์โต บ็อบบิโอ, เสรีนิยมกับประชาธิปไตย, แปลโดย เกษียร เตชะพีระ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2558), 1.

2.1 เสรีนิยม

บ็อบบิโอ อธิบายความแตกต่างในความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” ระหว่างคนโบราณ และคนสมัยใหม่ โดยยกความคิดของ เบนจามิน กองสตองซ์ (Benjamin Constant) ผู้บุกเบิกปรัชญาเสรีนิยมฝรั่งเศส โดยให้ความหมายเสรีภาพสมัยใหม่ที่เน้นสิทธิ อิสระภาพ และเสรีภาพปัจเจกบุคคลในการดำเนินชีวิตและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ส่วนเสรีภาพโบราณนั้น หมายถึง ความมุ่งกระจายอำนาจพลเมืองทั้งปวง ของรัฐฯ หนึ่ง ซึ่งแตกต่างไปจากเสรีภาพสมัยใหม่ที่หมายถึง ความมั่นคงแห่งสมบัติเอกชนที่ตนครอบครอง เสรีภาพจึงหมายถึง หลักประกันความมั่นคงของสมบัติเหล่านี้สถาบันทั้งหลายของพวกเขาจะสนองให้ได้ เห็นได้ว่า เสรีภาพของคนโบราณ มีความหมายโดยนัยถึง เสรีภาพหรือสิทธิทางการเมือง ส่วนสมัยใหม่ มีความหมายโดยนัยถึง เสรีภาพทางเศรษฐกิจ และสิทธิทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการรับรองระบบกรรมสิทธิ์

รัฐเสรีนิยม หมายถึง รัฐที่มีอำนาจจำกัด โดยเปรียบกับรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐเสรีนิยมพัฒนาขึ้นมาจากแนวความคิดของลัทธิสิทธิโดยธรรมชาติหรือสำนักสิทธิโดยธรรมชาติ ที่ถือว่ามนุษย์ย่อมครอบครองไว้ซึ่งสิทธิขั้นพื้นฐานที่แน่นอน อาทิ สิทธิเหนือชีวิต เสรีภาพความมั่นคง และความสุข รัฐมีหน้าที่ต้องเคารพสิทธิเหล่านี้ไม่ล่วงล้ำและรับประกันสิทธิดังกล่าว สิทธิตามธรรมชาติสร้างขึ้นโดยผลกรรมอยู่ของกฎเกณฑ์ซึ่งมิได้สถาปนาขึ้นด้วยเจตจำนงของมนุษย์ จึงไม่จำเป็นต้องมีข้อพิสูจน์ว่าถูกต้องเป็นจริงในเชิงประจักษ์ หรือประวัติศาสตร์ ในทางประวัติศาสตร์กล่าวได้ว่า “รัฐเสรีนิยม” รวมถึง “ลัทธิสิทธิของมนุษย์” เป็นผลของการต่อสู้อย่างยาวนานระหว่างกษัตริย์กับพลังสังคม และรัฐเสรีนิยมก็เป็นผลลัพธ์ของความเสื่อมทรุดพองอย่างต่อเนื่อง และร้ายแรงของอำนาจเด็ดขาดสมบูรณ์ขององค์อธิปไตย ทว่าในทางการให้เหตุผลแล้ว รัฐเสรีนิยมถูกอธิบายให้ความชอบธรรมในฐานะผลลัพธ์ของข้อตกลงในหมู่ปัจเจกบุคคลผู้เสรีมาแต่เดิมและรวมตัวกันสถาปนาข้อผูกมัดเชื่อมโยงอันจำเป็นยิ่งแก่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยถาวรขึ้น บรรดานักทฤษฎีสัญญาได้กลับตาลปัตรความสัมพันธ์ระหว่างประเทศบุคคลและสังคมเสีย และไม่เห็นว่าสังคมเป็นข้อเท็จจริงโดยธรรมชาติที่ดำรงอยู่อย่างอิสระจากเจตจำนงของปัจเจกบุคคลทั้งหลาย หากมองว่าสังคมเป็นองค์ภาวะที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นโดยเหล่าปัจเจกบุคคลตามภาพลักษณ์และรูปพรรณสัณฐานของตนรวมทั้งส่งเสริมการตอบสนองตนปรนเปรอผลประโยชน์และความจำเป็นของตนเอง ในทางกลับกันข้อตกลงที่ให้กำเนิดแก่รัฐ จึงถูกมองว่าเป็นไปโดยกฎธรรมชาติตามหลักทฤษฎีสิทธิโดยธรรมชาติ เหนือสิ่งอื่นใดรัฐเสรีนิยมอันหมายถึงลัทธิว่าด้วยขีดจำกัดอำนาจรัฐในทางนิติศาสตร์นั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ หากปราศจากลัทธิปัจเจกนิยม

รัฐเสรีนิยม อาจมีความหมายเดียวกันกับรัฐที่ตั้งอยู่บนฐานสิทธิ (The rights-based state) อันหมายถึง รัฐซึ่งอำนาจสาธารณะถูกกำกับโดยบรรทัดฐานทั่วไป (กฎหมายมูลฐานหรือกฎหมายรัฐธรรมนูญ) และหมายถึงรัฐที่นำสิทธิโดยธรรมชาติใส่ไว้ในรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ไม่ได้หมายถึงแค่อำนาจสาธารณะทุกชนิดจะต้องเป็นไปตามกฎหมายทั่วไป ยังหมายความว่ากฎหมายทั่วไปเหล่านั้นเองต้องขึ้นต่อขีดจำกัดอันเกี่ยวข้องกับอย่างสำคัญซึ่งมีที่มาจากตรรกะรับสิทธิมูลฐานที่แน่นอนบางอย่างบางประการที่ถือว่า “มิอาจล่วงละเมิดได้ตามรัฐธรรมนูญ” และด้วยความเข้าใจดังกล่าว รัฐที่ตั้งอยู่บนฐานสิทธิจึงต้องมีกลไกทาง

รัฐธรรมนูญบางประการเพื่อกีดขวางการใช้อำนาจโดยพลการ อันเป็นหลักเกณฑ์ที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “นิติรัฐ” นั้นเอง

กลไกทางรัฐธรรมนูญของรัฐที่ตั้งอยู่บนฐานสัทินัน มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันปัจเจกบุคคลจากการใช้อำนาจโดยมิชอบ “เสรีภาพ” จึงอยู่ในความหมายที่ตรงกันข้ามกับ “อำนาจ” ความหมายของเสรีภาพตามหลักเสรีนิยมจึงหมายถึงเสรีภาพจากรัฐ อุดมคติของรัฐแบบเสรีนิยมนั้นได้สรุปไว้ใน งานของ วิลเฮล์ม วอน ฮัมโบลด์ท์ (Wilhelm von Humboldt) ที่มีชื่อว่า “ขีดจำกัดแห่งการกระทำของรัฐ” (ค.ศ. 1792) อธิบายว่า รัฐไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเอง แต่รัฐเป็นเพียงวิธีการเพื่อยกระดับการพัฒนาตนเองของปัจเจกชน และปัจเจกชนแต่ละคนจะถูกเหนี่ยวรั้งไว้ได้ก็แต่โดยขีดจำกัดแห่งอำนาจและสิทธิของตนเท่านั้น รัฐมีเป้าหมายสุดท้ายเพียงเพื่อ “ความมั่นคง” เท่านั้น และความมั่นคงนั้น หมายถึง การค้ำประกันเสรีภาพตามกฎหมาย

แก่นของ “เสรีนิยม” ตามความหมายของฮัมโบลด์ท์ นอกจากเสรีภาพของปัจเจกบุคคลในฐานะเป้าหมายหนึ่งเดียวของรัฐแล้ว คือการยกย่องสคติ “ความหลากหลาย” (variety) ของปัจเจกบุคคล

โดยวิพากษ์ถึง “รัฐเทพประทาน” (providential state) หรือนัยหนึ่งรัฐที่แสดงออกซึ่งความห่วงหาอาทรสวัสดิภาพ (well-being) ของพลเมืองของตนจนล้นเหลือเกินขนาด และยืนยันว่าความขัดแย้งส่งผลดี โดยเห็นว่าการต้านทานคัดค้านการระหว่างปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนนั้นมีคุณประโยชน์ ในฐานะที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นแห่งความก้าวหน้าทางเทคนิค และศีลธรรมของมนุษยชาติ นำมาซึ่งความมั่นคงทางสังคมสูงสุดในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ “การเป็นปฏิปักษ์กัน” (antagonism) หรือการที่คนมีความโน้มเอียงที่จะสนองตอบผลประโยชน์ของตน แข่งกับผลประโยชน์ของคนอื่นทุกคน เป็นวิธีการที่ธรรมชาติใช้มาส่งเสริมการพัฒนาคุณลักษณะทั้งหมดของตน

2.2 ประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ปรากฏอยู่ในระบบการจัดแบ่งประเภทวิธีการปกครองที่มีความคิดการเมืองยุคกรีกตกทอดมา ความหมายพื้นฐานหมายถึงการปกครองโดยประชาชน ซึ่งเปรียบตรงกันข้ามกับการปกครองโดยคนเดียวหรือคนไม่กี่คน อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยแบบโบราณเป็นประชาธิปไตยทางตรง (ในนครรัฐ) ต่างกับประชาธิปไตยแบบแทนตนอันเป็นการปกครอง (ในรัฐขนาดใหญ่ เช่นปัจจุบัน) ประชาธิปไตยแบบแทนตนในมิติหนึ่ง จึงถูกมองว่าไม่ใช่ประชาธิปไตยที่แท้จริง และเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของสังคมฐานันดรและวรรณะแต่เก่าก่อน ในอีกมิติหนึ่งถูกมองในแง่ที่ว่า ประชาธิปไตยแบบแทนตนอาจเหมาะสมกว่าที่จะบรรลุเป้าหมายซึ่งอำนาจอธิปไตยของประชาชนคาดเล็งไว้ด้วยซ้ำ ผู้แทนถือผลประโยชน์ที่แท้จริงของประเทศ และมีอาจถูกผูกมัดกับงานของผู้ออกเสียงเลือกตั้ง บ็อบบีโออธิบายตามแนวคิดดังกล่าวไว้ว่า

“ถ้าหากแก่นสารของประชาธิปไตยแบบแทนตนอยู่ตรงบรรดาผู้แทนของชาติมิได้ติดค้างขึ้นต่อปัจเจกบุคคลเฉพาะที่พวกเขาเป็นตัวแทน หรือผลประโยชน์เฉพาะของปัจเจกบุคคลเหล่านั้นโดยตรงแต่อย่างได้แล้วละก็ ประชาธิปไตยสมัยใหม่ย่อมตั้งอยู่บนฐานคติเรื่องการแตกตัวของชาติเป็นอนุ (atomization) และการประกอบตัวขึ้นใหม่ของอนุเหล่านั้นในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งได้แก่ระดับสมัชชาสภา

ผู้แทนรัฐที่ทั้งสูงกว่าและจำกัดจำเขี่ยกว่าพร้อมกันไป ก็ในกระบวนการแตกตัวเป็นอนุที่ว่านี้ย่อมเป็นกระบวนการเดียวกับที่รองรับแนวคิดเสรีนิยมว่าด้วยรัฐอยู่ ซึ่งรากฐานของมันย่อมหาพบได้ในการยืนตามสิทธิโดยธรรมชาติ อันมีอาจล่งละเมิดได้ของปัจเจกบุคคลตามที่เรายึดกันมาแล้วนั่นเอง”¹³

ในทางประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยถูกตีความไปใน 2 แนวทางทางหนึ่งมีนัยถึง การขยายอำนาจทางการเมืองไปในหมู่พลเมืองส่วนใหญ่ (ประชาธิปไตยในทางรูปแบบ) และในอีกทางหนึ่งมีนัยถึง อุดมคติแห่งความเสมอภาค (ประชาธิปไตยทางเนื้อหา) ประชาธิปไตยในทางรูปแบบเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์กับการก่อตัวของรัฐเสรีนิยม ประชาธิปไตยในความหมายทางเนื้อหามีปัญหาความสัมพันธ์กับ “เสรีนิยม” ก็ถูกทำให้กลายเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน และกลายเป็นปัญหายุ่งยากระหว่าง “เสรีภาพ” และ “ความเสมอภาค” เสรีภาพทางเศรษฐกิจกับความเสมอภาคทางเศรษฐกิจเป็นคุณค่าที่ขัดแย้งกันโดยพื้นฐาน

บ็อบบีโออิบายว่า

“เป้าหมายหลักสำหรับนักเสรีนิยมก็คือ การขยายบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล ถึงแม้บรรดาผู้ที่มีมั่งคั่งและมีความสามารถพิเศษกว่าจะบรรลุการพัฒนานี้โดยขั้นตอนการพัฒนาของบรรดาผู้ยากไร้ และมีผลประโยชน์น้อยกว่าก็ตาม ส่วนเป้าหมายหลักสำหรับนักสมภาคนิยมคือการเสริมขยายชุมชนโดยรวม ถึงแม้สิ่งนี้จะนำมาซึ่งการจำกัดขอบเขตเสรีภาพของปัจเจกบุคคลลงบ้างก็ตาม”¹⁴

โดยความเสมอภาครูปแบบเดียวเท่านั้นที่หลงเหลืออยู่ในรัฐเสรีนิยม ได้แก่ ความเสมอภาคในสิทธิที่จะมีเสรีภาพ รูปแบบของความเสมอภาคดังกล่าว ก่อให้เกิดหลักการพื้นฐานทางรัฐธรรมนูญ 2 ประการ ได้แก่ หลักความเสมอภาคเบื้องต้นกฎหมาย และความเสมอภาคแห่งสิทธิ โดยที่ความเสมอภาคเหล่านี้ในรัฐเสรีนิยมย่อมไม่รวมถึงความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ

2.3 ความสัมพันธ์อันยกย่อนระหว่างเสรีนิยมกับประชาธิปไตย

ในมิติทางประวัติศาสตร์นั้น บ็อบบีโออิบายว่า

“เสรีนิยมสมัยใหม่กับประชาธิปไตยแบบโบราณมักถูกมองว่าขัดแย้งกัน นักประชาธิปไตยยุคโบราณไม่รับรู้ทั้งสิทธิโดยธรรมชาติ และความคิดที่ว่ารัฐมีหน้าที่จำกัดกิจกรรมของตนให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นแก่การอยู่รอดของชุมชน ส่วนนักเสรีนิยมสมัยใหม่ก็หวาดระแวงการปกครองของประชาชนทุกรูปแบบอย่างยิ่งตั้งแต่เริ่ม (ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 19 และการต่อมาพวกเขาเชิดชูและปกป้องการให้สิทธิการเลือกตั้งอย่างจำกัด) อย่างไรก็ตามประชาธิปไตยสมัยใหม่มีเพียงแต่เข้ากันได้กับเสรีนิยมเท่านั้น แต่ยังมีข้อขัดแย้งได้ว่าเป็นส่วนขยายต่อโดยธรรมชาติของเสรีนิยมในหลายด้านด้วยแม้กระทั่งแม้ว่าจะเพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น”¹⁵

¹³ เรื่องเดียวกัน, 44.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 47-48.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 45.

และ “ในบรรดาหลักการเรื่องความเสมอภาคที่กล่าวทบทวนไป ซึ่งเชื่อมโยงกับการปรากฏขึ้นของรัฐเสรีนิยมนั้น ไม่มีอันไหนเลยที่เกี่ยวข้องกับลัทธิสมภาคนิยมแบบประชาธิปไตย ซึ่งขอบเขตของมันขยายไปถึงการแสวงหาอุดมคติเรื่องความเท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจในบางระดับ”¹⁶

ในตอนต้นเป็นไปได้ที่บรรดาระัฐเสรีนิยมทั้งหลายจะปรากฏขึ้นโดยที่ไม่ได้เป็นประชาธิปไตย เนื่องจากเฉพาะผู้ถือครองกรรมสิทธิ์เท่านั้น ที่จะมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างเสรีนิยมกับประชาธิปไตยค่อย ๆ พัฒนา มีการขยายสิทธิทางการเมืองออกไปอย่างต่อเนื่อง จนถึงจุดที่บรรลุนิติเลือกตั้งทั่วไปสำหรับชายและหญิง จนถึงทุกวันนี้ “เสรีประชาธิปไตย” ในฐานะการบรรยายระบอบการปกครองซึ่งชอบธรรมในปัจจุบัน รัฐเสรีนิยมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยก็เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยที่จะเกิดขึ้นได้ ในทำนองเดียวกับรัฐประชาธิปไตยที่ไม่เสรีนิยมนั้นแหละ สรุปลึ่ก็คือมีเหตุผลอันดีที่จะเชื่อว่า (ก) กระบวนการประชาธิปไตยจำเป็นสำหรับพิทักษ์สิทธิส่วนบุคคลขั้นพื้นฐานซึ่งรองรับรัฐเสรีนิยม และ (ข) จำต้องพิทักษ์สิทธิดังกล่าวเหล่านั้นเอาไว้หากจะให้กระบวนการประชาธิปไตยดำเนินไปได้ อย่างไรก็ตาม อุดมคติเสรีนิยมค่อย ๆ สอดผสานร้อยรัดกันกับกระบวนการประชาธิปไตย โดยเสรีภาพเป็นเงื่อนไขอันจำเป็นสำหรับการประยุกต์ใช้กฎหมายแห่งเกมประชาธิปไตยตั้งแต่เริ่มแรก ในขณะที่เดียวกันเมื่อเวลาที่ล่วงเลยไป พัฒนาการของประชาธิปไตยได้กลายเป็นเครื่องมือหลักในการปกป้องสิทธิในการที่จะมีเสรีภาพดังกล่าวเช่นกัน ทุกวันนี้ในบรรดาระัฐที่เป็นประชาธิปไตยก็มีแต่พวกที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการปฏิวัติเสรีนิยมทั้งนั้น และก็มีแต่ในบรรดาระัฐประชาธิปไตยเท่านั้นที่มีสิทธิของมนุษย์ได้รับการปกป้องคุ้มครอง และรัฐอำนาจนิยมทุกแห่งในโลกย่อมทั้งต่อต้านเสรีนิยมและต่อต้านประชาธิปไตยในเวลาเดียวกัน

ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยเป็นไปได้อย่างดีเพราะทั้งคู่มีจุดเริ่มต้นจาก “ปัจเจกบุคคล” ร่วมกัน อย่างไรก็ตาม “ปัจเจกบุคคลของเสรีนิยม” และ “ปัจเจกบุคคลของประชาธิปไตย” มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลซึ่งเสรีนิยมต้องการปกป้อง ไม่จำเป็นต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลที่ประชาธิปไตยต้องการปกป้อง ความแตกต่างดังกล่าวอยู่ที่วิธีที่แนวคิดทั้งสองนี้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม โดยเสรีนิยมตัดตอนปัจเจกบุคคลขาดจากองค์กาย (the organic body) ขณะที่ประชาธิปไตยเชื่อมต่อบุคคลเข้ากับคนอื่น เพื่อที่จะสามารถสร้างสังคมขึ้นโดยไม่กลายเป็นองค์กรรวมเชิงอินทรีย์ภาพ (an organic) แต่เป็นสมาคมของเหล่าปัจเจกบุคคลเสรี (association of free individuals) ทั้งปัจเจกนิยมเสรีกับปัจเจกนิยมประชาธิปไตยต่างถือกำเนิดผ่านการต่อสู้กับลัทธิอินทรีย์นิยม โดยปัจเจกนิยมเสรีเป็นปัจเจกบุคคลในฐานะตัวแบบย่อส่วนหรือส่วนทั้งหมดที่สมบูรณ์ในตัวเอง ขณะที่ปัจเจกนิยมประชาธิปไตยเป็นปัจเจกบุคคลในอนุภาคซึ่งแบ่งแยกส่วนไม่ได้ ทว่าอาจนำมาผสมผสานครั้งแล้วครั้งเล่ากับอนุภาคอื่นๆ ในอีกมิติหนึ่ง ปัจเจกนิยมเสรีเป็นการต่อสู้หรือลดทอนอำนาจสาธารณะ ขณะที่การต่อสู้ของปัจเจกนิยมประชาธิปไตยเป็นการประกอบสร้างอำนาจสาธารณะ ในฐานะผลรวมของอำนาจเฉพาะทั้งหลาย

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 51.

ประวัติศาสตร์รัฐเสรีนิยมและพัฒนาการของมันจนกลายเป็นรัฐประชาธิปไตยนั้นอาจกล่าวได้โดยชอบว่าเริ่มต้นขึ้นในช่วงการฟื้นฟูระบอบราชาธิปไตยในภาคพื้นทวีป อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศส และอิตาลี มีข้อความจริงที่กระตุ้นเสรีนิยมที่ต่อต้านประชาธิปไตยในบางช่วงเวลา รวมทั้งข้อถกเถียงที่ว่า “เป็นไปได้หรือไม่ และเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาหรือไม่ ที่รัฐเสรีนิยมจะพัฒนาไปเป็นรัฐประชาธิปไตย” ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 19 กระบวนการสร้างเสรีนิยมและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยทั้งสอง ทั้งคล่องจงและขัดแย้งกัน ความสัมพันธ์อันคล่องจงของเสรีนิยมกับประชาธิปไตยอยู่ที่พวกเสรีนิยมซึ่งเป็นทั้งนักเสรีและประชาธิปไตยต้องการขยายสิทธิทางการเมืองออกไปให้กว้างขวาง ขณะที่ความขัดแย้งอยู่ที่ฝ่ายประชาธิปไตยไม่เสรี (ประชาธิปไตยล้วนๆ ในความหมายใกล้เคียงกับสังคมนิยมยุคแรกสุด) ซึ่งตรงกันข้ามกับเสรีนิยมแนวอนุรักษนิยมที่ปฏิเสธการขยายสิทธิเลือกตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยจึงอาจอธิบายเป็น 3 ลักษณะได้แก่

- 1) ความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่ร่วมกันได้และเป็นไปได้ระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตย
- 2) ความสัมพันธ์ที่เมื่อไปไกลสุดขีดขั้นของมัน เสรีนิยมและประชาธิปไตย ย่อมไปด้วยกันไม่ได้
- 3) ความสัมพันธ์อันจำเป็นต้องเชื่อมโยงกันระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตย

บ็อบบิโอได้อธิบายความสัมพันธ์ที่ไม่แนบสนิทระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” อย่างไรก็ตาม ก็ได้อธิบายความสัมพันธ์ที่ไม่แนบสนิทระหว่าง “ประชาธิปไตย” และ “สังคมนิยม” เช่นกัน โดยอ้างถึงต็อกเกอวิลล์ (Alexis de Tocqueville) ในฐานะนักเสรีนิยมก่อนนักประชาธิปไตย ซึ่งตระหนักถึงปัญหาของประชาธิปไตยในท้ายที่สุดจะนำมาซึ่งทรราชย์ของเสียงข้างมาก การอ้างถึงผลประโยชน์รวมหมู่และทำลายเสรีภาพของปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตาม เมื่อต้องต่อสู้กับสังคมนิยม ประชาธิปไตยกลับเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดของต็อกเกอวิลล์ โดยยกย่องประชาธิปไตยอเมริกา และอธิบายว่า

“ประชาธิปไตยกับสังคมนิยมมิได้ใกล้เคียงกันแม้แต่น้อย พวกมันไม่ได้แตกต่างกัน ทว่าตรงกันข้ามกันต่างหาก พวกมันมีรวมอยู่คำเดียว นั่นคือ ความเสมอภาค แต่จงตราความแตกต่างเอาไว้ให้ตีประชาธิปไตยต้องการให้มีความเสมอภาคในระดับของเสรีภาพที่คนทั้งปวงได้เสพรับ ส่วนสังคมนิยมต้องการให้มีความเสมอภาคในระดับของการถูกแทรกแซงและความเป็นทาส”¹⁷

อาจกล่าวได้ว่า ต็อกเกอวิลล์ได้พยายามปรับแต่งความหมายของประชาธิปไตยเสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับลัทธิเสรีนิยม ซึ่งความหมายประชาธิปไตยในระดับดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งเป็นนักเสรีนิยมและนักประชาธิปไตยไปพร้อมกัน เห็นความเป็นไปได้ของการผสมผสานระหว่างเสรีนิยมและสังคมนิยม

ในบทที่ 14 และ 15 บ็อบบิโอแสดงถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างประชาธิปไตยและสังคมนิยม ในช่วงเวลาที่สังคมนิยมเป็นปฏิปักษ์ต่อเสรีนิยม ส่งผลให้อุดมคติเสรีนิยมกับประชาธิปไตยขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 มันเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดสังคมนิยมเฟื่องฟูขึ้น สังคมนิยมเป็นปฏิปักษ์กับเสรีนิยมตั้งแต่แรก นั่นคือ การวิพากษ์ทรัพย์สินเอกชนในฐานะที่เป็นต้นตอให้เกิดหลักความไม่

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 80.

เสมอภาคในหมู่ของมวลมนุษย์ ในสายตาของสังคมนิยม เสรีนิยมซึ่งเป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงทรศนะที่ถือว่า เสรีภาพทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของเสรีภาพอื่นทั้งปวง และไม่มีใครจะเสรีจริงหากปราศจากมันนั้น พวกเขา สังคมนิยมมองว่าไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าอุดมการณ์ของชนชั้นกรรมพี ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างสังคมนิยมกับประชาธิปไตยนั้น กลับมีลักษณะหนุนเสริมกัน แม้จะเป็นที่ยอมรับว่าสังคมนิยมเข้ากันไม่ได้กับเสรีนิยม แต่กระนั้นสังคมนิยมก็ค่อยๆ ถูกถือว่าเหมาะสมกับประชาธิปไตย โดยมีการให้เหตุผล 2 ประการ ประการแรก กล่าวอ้างกันว่าพร้อมกับที่กระบวนการสร้างประชาธิปไตยเดินหน้าไปมันจะนำไปสู่หรืออย่างน้อยก็เสริมสร้างการมาถึงของสังคมนิยมอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้โดยอยู่บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงสถาบันทรัพย์สินเอกชนและการโอนปัจจัยการผลิตหลักมาเป็นของส่วนรวมเป็นองค์ประกอบ ประการที่สอง มีข้อถกเถียงว่าโดยผ่านการมาถึงของสังคมนิยมเท่านั้น จึงจะสามารถทำให้การมีส่วนร่วมในชีวิตการเมืองเข้มแข็งขึ้นและขยายกว้างออกไปและประชาธิปไตยประจักษ์เป็นจริงอย่างสมบูรณ์ได้ บทเสนอทั้ง 2 นี้เป็นพื้นฐานให้แก่การกล่าวอ้างว่า

ประชาธิปไตยกับสังคมนิยมเชื่อมโยงกันอย่างมีอาจแยกสลายได้

อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตยกับสังคมนิยมก็ได้แย้งกัน ประการแรก เริ่มต้นด้วยการขยายขอบเขตของประชาธิปไตยออกไปมีน้อยสืบเนื่องส่อว่ายอมรับกระบวนการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป และไม่แน่นอน ซึ่งตรงกันข้ามกับการต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นสังคมนิยมโดยทันทีของนักสังคมนิยมบางกลุ่ม

ในการประกบคู่เสรีนิยม-ประชาธิปไตยนั้น ประชาธิปไตยหมายถึง สิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วไปเหนือสิ่งอื่นใด และฉะนั้นมันจึงเป็นวิถีทางให้ปัจเจกบุคคลเฉพาะเจาะจงหนึ่งหนึ่ง ทั้งหลายสามารถแสดงเจตจำนงของตนได้อย่างเสรี ส่วนในการประกบคู่สังคมนิยม-ประชาธิปไตยนั้น ประชาธิปไตยหมายถึง อุดมคติสมภาคนิยมและเหนือสิ่งอื่นใดซึ่งจะบรรลุถึงได้ก็แต่โดยการปฏิรูปทรัพย์สินดังที่สังคมนิยมเสนอเท่านั้น ในกรณีแรกประชาธิปไตยเป็นผลลัพธ์ ส่วนในกรณีหลังมันเป็นฐานคติเบื้องต้น ในฐานะผลลัพธ์ ประชาธิปไตยคือเสรีภาพทางการเมืองที่สืบเนื่องเนื่องมาจากชุดเสรีภาพต่างๆ ที่เฉพาะเจาะจงยิ่งกว่าและช่วยเติมเสรีภาพให้บริบูรณ์ ทว่าในฐานะฐานเบื้องต้น ประชาธิปไตยยังรอคอยการเติมให้บริบูรณ์และจะถูกเติมให้บริบูรณ์ได้ก็แต่ภายใต้สภาพแวดล้อมการเปลี่ยนแปลงไปซึ่งสังคมนิยมมุ่งมาดปรารถนาโดยสร้างขึ้นโดยการเปลี่ยนผ่านการพลิกเปลี่ยนสังคมทุนนิยม

ความกำกวมของแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยดังกล่าวสะท้อนออกในลักษณะดาบสองคม และคำวิพากษ์ที่มีต่อประชาธิปไตย ดังปรากฏว่า

“พวกเสรีนิยมซึ่งเอียงไปทางขวาของประชาธิปไตย ก็อ้างว่าประชาธิปไตยลดทอนเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ขณะที่พวกนักสังคมนิยมที่เหินออก ซึ่งเอียงไปทางซ้ายของประชาธิปไตย ก็ประณามประชาธิปไตยว่าเป็นการรอมชอมระหว่างเก่ากับใหม่ ซึ่งแทนที่จะส่งเสริมให้สังคมนิยมประจักษ์เป็นจริงกลับขัดขวาง และทำให้มันดำเนินการไม่ได้ไปเสียทั้งหมด”¹⁸

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 113.

3. บทสรุป

เมื่ออ่านงานของบ็อบบิโอซินี่ เราอาจจำแนกแนวความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจจิกออกเป็น ประชาธิปไตย อัตตาธิปไตย (autocratic) สังคมนิยม และเสรีนิยม

บ็อบบิโอพยายามอธิบายถึงความแตกต่างและความไม่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันระหว่างประชาธิปไตยและเสรีนิยม แต่ด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ประชาธิปไตยและเสรีนิยมจำเป็นต้องพึ่งพาและอาศัยกันเพื่อความคงอยู่ของทั้งคู่ ทั้งประชาธิปไตยและเสรีนิยมล้วนมีส่วนที่เสริมสร้างและเติมเต็มซึ่งกันและกัน แม้ในทางทฤษฎีด้วยเหตุที่ผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเสรีนิยม และผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลประชาธิปไตยมีความแตกต่างกัน เป็นผลให้การผสมผสานประชาธิปไตยเข้ากับเสรีนิยมนั้นเป็นไปได้ แต่ไม่จำเป็นต้องมี แต่ในทางปฏิบัติและบริบทในปัจจุบันนี้ เมื่อเสรีนิยมต้องเผชิญหน้ากับสังคมนิยม ก็เป็นประชาธิปไตยนั่นเองที่เสรีนิยมต้องฉวยคว้าและพึ่งพา เนื่องจากเสรีนิยมตัดตอนปัจเจกบุคคลออกจากองค์ภาพพ ขณะที่ประชาธิปไตยช่วยชักพอกเสรีนิยมด้วยการรวมขอมปัจเจกบุคคลเข้ากับสังคมโดยทำให้สังคมเป็นผลผลิตของข้อตกลงร่วมกันระหว่างปัจเจกบุคคลทั้งหลาย ในขณะที่เดียวกันเสรีนิยมก็ช่วยจำกัดอำนาจรัฐ ประชาธิปไตยและเสรีนิยมยังมีผลประโยชน์ร่วมกันในการต่อต้านเผด็จการและอำนาจนิยม และเหตุที่ประชาธิปไตยไม่ประกบคู่กับสังคมนิยม เพราะมีแนวโน้มที่ประชาธิปไตยจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของสังคมนิยมและก็ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของมันจริง ๆ ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในขณะเดียวกันบ็อบบิโอก็ได้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในห้วงขณะปัจจุบัน ที่เรียกว่า “เสรีนิยมใหม่” ว่า “เสรีนิยมทุกวันนี้โดยหลักแล้ว หมายถึงลัทธิทางเศรษฐกิจที่ได้การสนับสนุนกว้างขวาง ขณะที่เสรีนิยมทางการเมืองถูกถือว่าไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าวิถีทางไปบรรลุลัทธิเศรษฐกิจดังกล่าวเท่านั้น (และไม่ใช่แม้แต่วิถีทางที่จำเป็นเสมอไปด้วย) หรือมีฉะนั้น เสรีนิยมใหม่ก็เป็นตัวแทนการผูกพันยึดมั่นเสรีภาพทางเศรษฐกิจชนิดไม่ยอมอ่อนข้อประนีประนอม โดยที่เสรีภาพทางการเมืองถูกมองว่าไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าผลพวงโดยตรงของมันเท่านั้น”

รัฐเสรี (นิยมใหม่) ประชาธิปไตยตามความหมายของ โรเบิร์ต โนซิค (Robert Nozick) ผู้แสดงให้เห็นถึงความไปได้ไกลที่สุดของเสรีนิยมขณะที่ยังประกบคู่กับประชาธิปไตยอยู่ หมายถึง รัฐที่มีอำนาจขั้นต่ำ รัฐเป็นเพียงสมาคมเสรีที่บรรดาผู้อาศัยอยู่ในอาณาเขตหนึ่งๆ เข้าร่วมเพื่อเห็นแก่การปกป้องคุ้มครอง และภาระหน้าที่ของรัฐคือ การคุ้มครองป้องกันสิทธิของปัจเจกบุคคลแต่ละคนให้พ้นจากการแทรกแซงโดยคนอื่น โดยหากรัฐกระทำการอันมากไปกว่าขอบเขตอำนาจหน้าที่เหล่านี้ย่อมผิดศีลธรรม เราอาจอธิบายปรากฏการณ์และภาวะดังกล่าวของความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ว่าแท้ที่จริงแล้วก็ไม่แตกต่างไปจากข้อกล่าวอ้างถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” เพราะในท้ายที่สุดประชาธิปไตยก็มีแนวโน้มจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของเสรีนิยม และได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของมันจริง ๆ ด้วยเช่นกัน

ในหนังสือเล่มนี้ แม้บ็อบบิโอมีความพยายามที่จะแสดงท่าทีอย่างเป็นกลางระหว่างการจับคู่ความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่าง เสรีนิยม-ประชาธิปไตย และสังคมนิยม- ประชาธิปไตย ส่วน

อัตตาธิปไตยนั้น ถูกตัดออกไปตั้งแต่แรก ด้วยเป็นรูปแบบที่ไม่ชอบธรรมในปัจจุบัน ขณะที่ทำที่ต่อ เสรีนิยม-สังคมนิยมนั้น แม้จะมีการกล่าวถึงงานของ ฮ็อบเฮาส์ (Leonard Trelawny Hobhouse) และคาร์โล โรเซลลี (Carlo Roselli) อยู่บ้างก็ตาม แต่บ็อบบิโอก็ได้อธิบายว่า “การปรากฏขึ้นของข้อมูลที่ไมเสรีในนโยบายของรัฐบาลซึ่งไปได้ไกลที่สุดแห่งการนำรัฐสวัสดิการไปปฏิบัติ จวบจนบัดนี้ สังคมนิยมเสรีหรือเสรีสังคมนิยม ก็ยังคงเป็นแนวคิดลัทธิความเชื่อนามธรรมที่เฝ้าหวงใจในทางทฤษฎีพอๆ กับที่มันยากเย็นในการแปรเป็นการปฏิบัติเชิงสถาบัน หรือมีฉะนั้นก็เป็นสูตรสำเร็จ (ที่ไม่ใช่มีแค่สูตรเดียว) เอาไว้เรียกขานรูปแบบการปกครองทั้งหลายแหล่งที่ซึ่งกลไกรัฐถูกใช้สำหรับปกป้องสิทธิทางสังคมนวมทั้งสิทธิเสรีภาพไปด้วยกัน” กล่าวคือ บ็อบบิโอยอมรับว่า สังคมนิยมเสรีในปัจจุบันเป็นเพียงลัทธิความเชื่อที่เป็นอุดมคติในนามธรรมหรือในทางทฤษฎี และยังมีรัฐในทางข้อเท็จจริงหรือทางปฏิบัติที่ใช้แนวคิดดังกล่าว และไม่ยอมรับว่า “รัฐสวัสดิการ” เป็นระบบเศรษฐกิจการเมืองในลักษณะดังกล่าว

4. บทวิเคราะห์

ผู้เขียนเห็นว่างานของบ็อบบิโอชิ้นนี้เป็นงานที่สำคัญต่อวงการวิชาการ อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้มีข้อพิจารณา 2 ประการ

ประการแรก เป็นข้อจำกัดในตัวของการเขียนงานทฤษฎีปรัชญาการเมืองเองตามแนวคิดของคลิฟฟอร์ด เกียทซ์ (Clifford Geertz) (รวมถึงควินติน สกินเนอร์ (Quentin Skinner) และจอห์น โปกค็อก (John Pocock) ก็ตาม) กล่าวคือ ทฤษฎีทางการเมืองเป็นความพยายามที่จะหาองค์ความรู้ที่นำมาซึ่งข้อสรุปหรือแนวความคิดทั่วไปเกี่ยวกับอำนาจ พันธะ ความยุติธรรม และการปกครอง โดยการนำเสนอข้อสรุปหรือแนวความคิดดังกล่าวในรูปของกฎที่มีความเป็นสากลใช้ได้ทั่วไปโดยไม่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น (general and unconditioned terms) และสามารถถือได้ว่าองค์ความรู้ทางทฤษฎีการเมืองเป็นสัจธรรมความเป็นจริงที่เป็นแก่นแท้ที่สุด เกียทซ์ เห็นว่า จริงๆ แล้วทฤษฎีทางการเมือง คือ ความคิดที่เป็นปฏิกิริยาตอบสนองเฉพาะต่อบริบทเงื่อนไขหนึ่งๆ เท่านั้น เป็นเพียงสภาวะการณ์เฉพาะที่มีความสลับซับซ้อน (perplexities particular) ที่เกิดขึ้นและมีพลังกดบังคับต่อพื้นที่เฉพาะในขณะหนึ่งๆ เท่านั้น¹⁹

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” บ็อบบิโอเสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพูดถึง “สังคมนิยม” และ “อัตตาธิปไตย” ในความหมายที่เป็นอื่น หรือความหมายตรงกันข้าม โดย “เสรีนิยม” อยู่ตรงข้าม “สังคมนิยม” และ “ประชาธิปไตย” อยู่คนละฝั่งกับ “อัตตาธิปไตย” การจับคู่ระหว่างอัตตาธิปไตยและเสรีนิยม เป็นไปได้ในอดีต และไม่เป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน ระหว่างเสรีนิยมและสังคมนิยม

¹⁹ Clifford Geertz, “The world in Pieces: Culture and Politics at the End of the Century,” in *Available light, Anthropological Reflections on Philosophical Topics* (Princeton: Princeton University Press, 2000), p. 218. อ้างใน ไชยยันต์ ไชยพร, *ข้อวิพากษ์ทฤษฎีการเมืองกระแสหลักของ คลิฟฟอร์ด เกียทซ์*, (กรุงเทพฯ: openbooks, 2551), 49.

นิยม มีความไม่สอดคล้องกันตั้งแต่จุดเริ่มต้นและเค้าโครงหลักนโยบาย จึงมีลักษณะเป็นทฤษฎีหรืออุดมคติมากกว่า ระหว่างประชาธิปไตยและสังคมนิยม มีแนวคิดที่อ้างถึงความเป็นไปได้ในความสัมพันธ์ของทั้งคู่ ขณะที่ระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยเกิดเป็นระบบเศรษฐกิจการเมืองอันชอบธรรมในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การจับคู่และจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มดังกล่าว เป็นการปิดกั้นความแตกต่างหลากหลายในการปรากฏตัวของระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เกิดขึ้นจริงในโลกในลักษณะที่แตกต่างหลากหลายและผสมผสานกันที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ด้วยข้อจำกัดดังกล่าว บ็อบบิโอจึงพยายามหลีกเลี่ยงที่จะยกตัวอย่างประเทศใดประเทศหนึ่งในขณะเวลาหนึ่งว่าอยู่ในรูปแบบใด ของระบบเศรษฐกิจการเมืองข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าลึกลับแล้ว บ็อบบิโอทราบถึงปัญหาความไม่ลงรอยสมบูรณ์ระหว่างทฤษฎีการเมืองและข้อเท็จจริงทางปฏิบัติ เนื่องจากบ็อบบิโอไม่ได้อธิบายจริงๆ ว่า รัฐสวัสดิการเป็นรูปแบบใดของระบบเศรษฐกิจการเมือง ดังที่บ็อบบิโอพยายามอธิบายมาตลอดทั้งเล่ม กล่าวคือ ในท้ายที่สุดและในความเป็นจริง รัฐๆ หนึ่งเป็นการผสมผสานและเป็นผลรวมของความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มผลประโยชน์และมีพลวัตในการช่วงชิงและต่อรองผลประโยชน์ ดังนั้น รัฐๆ หนึ่งจึงอาจเป็นการผสมผสานและเป็นทั้ง รัฐประชาธิปไตย รัฐอิตาลีประชาธิปไตย รัฐเสรีนิยม รัฐสังคมนิยม ในอัตราส่วนที่ความเข้มข้นของทั้งสี่มีอยู่ในระดับที่แตกต่างกัน ดังนั้น รัฐหนึ่งๆ จึงอาจเป็นทั้งรัฐประชาธิปไตย เสรีนิยม และสังคมนิยมในบางระดับ ดังเช่นกรณีของ “รัฐสวัสดิการ”

ขณะที่รัฐที่ได้ชื่อว่าสังคมนิยมอย่างจีนหรือลาวในปัจจุบันภายใต้กระแส “เสรีนิยมใหม่” ก็เป็นปรากฏการณ์การผสมผสานระหว่างรัฐสังคมนิยม อิตาลีประชาธิปไตย ประชาธิปไตย²⁰ และเสรีนิยมในบางระดับ ในขณะที่เดียวกันหากพิจารณาข้อถกเถียงทางวิชาการต่อกระแสการเมืองของรัฐที่ได้ชื่อว่าเสรีประชาธิปไตยตะวันตกในปัจจุบัน ก็มีข้อมูลปัญหาของระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในปัจจุบัน ที่มองว่า “ตัวแทน” ของ “ประชาชนธรรมดา” ไม่สามารถและยากเหลือเกินที่จะเป็น “ประชาชนธรรมดา” ได้ กล่าวคือนักการเมืองตะวันตกเช่นใน สหรัฐอเมริกา ส่วนใหญ่พื้นฐานที่มาจากชนชั้นที่มีฐานะดีและได้รับการศึกษาที่ดี ไม่แตกต่างจากในสหราชอาณาจักรที่นายกรัฐมนตรีส่วนใหญ่ถ้าไม่จบจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ก็จบจากเคมบริดจ์²¹ จึงเป็นการยากที่จะไม่ยอมรับและหลีกเลี่ยงขอขรหาที่ว่า ระบอบประชาธิปไตยที่เน้น “ตัวแทน” มีความเป็นอิตาลีประชาธิปไตยในลักษณะเป็นระบอบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) กล่าวคือไม่แตกต่างไปจากสังคมนิยมนั้นและวรรณะ (the society of rank and caste) แต่เก่าก่อน ดังที่บ็อบบิโออธิบายไว้ ผลลัพธ์ก็คือ ทั้งสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรในปัจจุบันจึงเป็นผลรวมของการผสมผสานระหว่าง ประชาธิปไตย อิตาลีประชาธิปไตย เสรีนิยมอันกว้างขวาง และสังคมนิยมอันน้อยนิด มากกว่าจะจัดให้อยู่ในรูปแบบหนึ่งใดได้อย่างตายตัว กล่าวคือ ในบริบทและข้อเท็จจริงนั้น ประเทศต่างๆ ล้วนเป็นผลจากการ

²⁰ มีข้อพิจารณาว่า ขณะที่ประเทศอื่นมองว่าลาวเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ แต่ทางการลาวใช้คำว่า ทางกรลาวใช้คำว่า ระบอบประชาธิปไตยประชาชน และมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” การช่วงชิงความหมายของประชาธิปไตยนี้ จึงยังมีข้อพิจารณาจนถึงปัจจุบัน

²¹ ข้อมูลจนถึงเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2020 สหราชอาณาจักรมีนายกรัฐมนตรีมาแล้ว 55 คน จบจากออกซ์ฟอร์ด 28 คน จบจากเคมบริดจ์ 14 คน

ผสมผสานของระบบเศรษฐกิจการเมืองอันหลากหลายและซับซ้อนระหว่าง ประชาธิปไตย อุตสาหกรรม สังคมนิยม และเสรีนิยม ในลักษณะอัตราส่วนที่แตกต่างกันไม่มากนัก

เศรษฐกิจการเมืองหรือการเมืองเศรษฐกิจของรัฐฯ หนึ่งในโลกในแต่ละช่วงเวลา จึงมีลักษณะเฉพาะ สัมพัทธ์และแตกต่างหลากหลายเกินกว่าจะจำกัดไว้ในลักษณะทั่วไปเพียงรูปแบบหนึ่งใดในรูปแบบทั้งสี่ และรัฐที่เรียกกันว่า “ประชาธิปไตย” แท้จริงแล้วอาจมีเนื้อในของอำนาจนิยมและอุตสาหกรรมมากกว่าจะเป็นประชาธิปไตยในอุดมคติ ขณะเดียวกันรัฐที่ถูกเรียกว่า “สังคมนิยม” ก็อาจเรียกได้ไม่เต็มปากอีกต่อไป เนื่องจากภายในได้แปรเปลี่ยนเป็นเสรีนิยมไปแล้วเช่นกัน

ประการที่สอง ในบทท้าย บ็อบบีโออธิบายความชอบธรรมของการคงอยู่และการสอดประสาน ระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยว่า

“พื้นฐานรองรับความขัดแย้งระหว่างพวกเสรีนิยมผู้เรียกร้องให้รัฐปกครองน้อยที่สุดเท่าที่น้อยได้ กับพวกประชาธิปไตย ผู้เรียกร้องให้การปกครองรัฐตกอยู่ในมือพลเมืองมากที่สุดเท่าที่มากได้ นั่นก็คือ การปะทะกันระหว่างความเข้าใจเสรีภาพที่แตกต่างกันสองประการ ความเข้าใจเหล่านี้ปกติแล้วจะเรียกว่า เสรีภาพเชิงลบกับเสรีภาพเชิงบวก”

และ

“ในระบอบการปกครองที่ซึ่งเสรีภาพชนิดแรกถูกรวบไปด้วยอำนาจอันไร้ขีดจำกัด หรือเสรีภาพ ชนิดที่สองถูกริบรวบไปโดยอำนาจที่ไม่พร้อมรับผิดชอบส่วนรวม ความขัดแย้งที่ว่านี้จะถูกปิดกั้นไว้ไม่ให้มี ช่องทางแสดงออก เมื่อเผชิญหน้ากับระบอบปกครองแบบหนึ่ง แบบใดในทั้งสองแบบนี้ เสรีนิยมกับ ประชาธิปไตยอันเป็นฝาแฝดที่แตกคอกันก็จำต้องกลายเป็นพันธมิตรกันแทน”²²

อย่างไรก็ตาม การลดทอนประชาธิปไตยในความหมาย การเรียกร้องให้การปกครองรัฐตกอยู่ในมือ พลเมืองมากที่สุด ให้เป็นเสรีภาพเชิงบวก และเสรีนิยมในความหมาย การเรียกร้องให้รัฐปกครองน้อยที่สุด ให้เป็นเสรีภาพเชิงลบ บ็อบบีโออธิบายสื่อไปถึงเหตุผลทางศีลธรรมของเสรีภาพทั้งสองชุดที่พยายามจะ สร้างสมดุลกัน แต่การลดทอนของบ็อบบีโอดังกล่าว ก็อาจแทนที่ประชาธิปไตยด้วยสังคมนิยมในฐานะ เสรีภาพเชิงบวกเป็นข้อพิจารณาทางศีลธรรมได้เช่นเดียวกัน ความเข้าใจและการอธิบายของบ็อบบีโอที่ว่า สังคมนิยมและสังคมนิยมเป็นอุดมการณ์ที่ค้ำจุนกันและกันทั้งโดยกำเนิดและเค้าโครงหลักนโยบาย และ สังคมนิยมเสรีเป็นเพียงลัทธิความเชื่อนามธรรมที่เข้ายวนใจในทางทฤษฎี เป็นจริงหรือ?

ผู้เขียนเห็นว่า การอธิบายปรากฏการณ์ระหว่างประชาธิปไตยและเสรีนิยมของบ็อบบีโอดังกล่าว ยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจระบบเศรษฐกิจการเมืองของโลกในปัจจุบัน หากบ็อบบีโอสามารถสร้างความชอบธรรมให้แก่ประชาธิปไตยในฐานะเสรีภาพทางบวกและเสรีนิยมในฐานะเสรีภาพทางลบแล้ว และการสร้างดุลยภาพทางศีลธรรมของทั้งคู่ ผู้เขียนก็สามารถสร้างความชอบธรรมแก่สังคมนิยม ในความหมาย ของการที่รัฐแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม รวมถึงการรับรองสวัสดิการ ขั้นพื้นฐานแก่ประชาชน เป็นเสรีภาพทางบวกเช่นกัน โดยการอธิบายดังกล่าวสามารถเติมเต็มการอธิบาย

²² นอร์แบร์โต บ็อบบีโอ, เสรีนิยมกับประชาธิปไตย, แปลโดย เกษิธร เตชะพีระ, หน้า 131-132.

การเกิดขึ้นของ “รัฐสวัสดิการ” ในฐานะรัฐที่สอดประสานคุณค่าทางศีลธรรม 3 ประการ ได้แก่ เสรีภาพ
เชิงบวกจากประชาธิปไตย เสรีภาพเชิงบวกจากสังคมนิยม และเสรีภาพเชิงลบจากเสรีนิยม เพื่อให้เกิดดุลย
ภาพทางศีลธรรมในสังคมได้เช่นกัน